

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK **XXIII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM**

Atolloktól a Himalájáig

Tematikus lapszámunk Dél-Ázsiába kalauzolja az olvasókat

A TEMATIKUS LAPSZÁM SZERKESZTŐJE: MOLNÁR GÁBOR
SZAKMAI LEKTOR: WILHELM ZOLTÁN

BELVEDERE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC
Szerkesztők HALMÁGYI MIKLÓS, KOVÁCS ATTILA, MIKLÓS PÉTER,
MOLNÁR GÁBOR, NAGY GÁBOR
Munkatársak KISS NIKOLETT, KOMÁROMI CSABA

A szerkesztőbizottság elnöke SZEGFŰ LÁSZLÓ
Szerkesztőbizottság DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC,
MARJANUCZ LÁSZLÓ, NÓTÁRI TAMÁS, PÁSZKA IMRE,
RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER

Számunk a EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., a Dél-magyarországi Pedagógiai Alapítvány, a Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítvány, a Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szegedért Alapítvány, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézet, SZTE Történettudományi Intézet, SZTE JGYPK HÖK, SZTE EHÖK, a SZEPA Alapítvány, valamint a PTE Földtudományok Doktori Iskola támogatásával készült.

MEFESZ 1956
www.mefesz.hu

Belvedere Meridionale Alapítvány
www.belvedere.meridionale.hu

A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb küldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.

Címlapunkon: a Taj-Mahal világhírű épülete Indiában

A folyóirat megjelenik évente négy alkalommal: tavasszal, nyáron, ősszel és télen. A lap tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat közöl a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Tel.: +36 62/546-576

E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu, szerk@belvedere.meridionale.hu

Nyomás: BÁBA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993. ISSN 1419-0222

TARTALOM

MOLNÁR GÁBOR – WILHELM ZOLTÁN: <i>Beköszöntő</i> Gábor Molnár – Zoltán, Wilhelm: Introduction	{4}
Tanulmányok	
BOKOR LÁSZLÓ – SZELESI TAMÁS: <i>Bhután: energia- és közlekedés-földrajzi adottságok alapján</i> László, Bokor – Tamás, Szelesi: Bhutan, based on its geography of energy and transport	{6}
VARGA ÁGNES: <i>A nemi egyenlőtlenség és annak háttere a dél-ázsiai országok oktatásában</i> Ágnes, Varga: The gender inequality and its background at the education of South Asian countries	{19}
<i>Dél-Ázsia államainak áttekintő térképe</i> Map of the states of South-Asia	{38}
BENOVICS GÁBOR: <i>Banglades szerepe a két feltörekvő világbirodalom – Kína és India viszonyában</i> Gábor, Benovics: The role of Bangladesh between two empires – China and India	{39}
ZAGYI NÁNDOR: <i>Adalékok a Maldív-szigetek történeti és kulturális földrajzához</i> Nándor, Zagyi: Particulars to the Historic and Cultural Geography of the Maldives	{48}
BABOS LÁSZLÓ: <i>Kelet-Pakisztánból Banglades. Az 1971-es indiai-pakisztáni háború</i> László, Babos: From Eastern-Pakistan to Bangladesh: The India-Pakistan War 1971	{58}
Hajdani vármegyéink	
KISS GÁBOR FERENC: <i>Belovár-Kőrös vármegye</i> Gábor Ferenc, Kiss: Comitatus Belovár-Kőrös	{72}
Téka	
Nepál – ismerd meg a világ tetejét / Nepal – know the top of the World WILHELM ZOLTÁN – KISGYÖRGY PÉTER – DÉRI IVÁN: <i>Nepál</i> . Ismerteti: Bokor László	{76}
A Veddák földjén / In the land of Veddas KUBASSEK JÁNOS: <i>A Veddák földjén – Sri Lanka szigetén</i> . Budapest, 1989, Gondolat. Ismerteti: Grósz Nikolett	{80}

SZÁMUNK SZERZŐI

Babos László tanár (Gyöng), Benovics Gábor PhD hallgató (PTE TTK Földrajzi Intézet, Földtudományok Doktori Iskola) benovics.gabor@kikk.hu, Bokor László PhD hallgató (PTE TTK Földrajzi Intézet, Földtudományok Doktori Iskola) frugeo@gmail.com, Grósz Nikolett hallgató (SZTE ÁJTK) groniki@gmail.com, Kiss Gábor Ferenc tanársegéd (SZTE JGYPK), Molnár Gábor oktató (SZTE ÁJTK-ETK) gabormolnar_1999@yahoo.com, Szelesi Tamás PhD hallgató (PTE TTK Földrajzi Intézet, Földtudományok Doktori Iskola) szelesit@gmail.com, Zagyi Nándor PhD hallgató (PTE TTK Földrajzi Intézet, Földtudományok Doktori Iskola) zana2005@gamma.ttk.pte.hu, Varga Ágnes PhD hallgató (ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola) varga.agi82@gmail.com, Dr. Wilhelm Zoltán geográfus, tanszékvezető egyetemi docens (PTE TTK) wilhelm@gamma.ttk.pte.hu

BEKÖSZÖNTŐ

DÉL-ÁZSIA, körülbelül másfél milliárd lakossal a világ egyik legnagyobb lélekszámú földrajzi régiója. Noha, ebben a régióban a kulturális földrajz (GETIS-GETIS-FELLMANN, 2008) csak indiai kultúrterületről tanít, számos más ország is található: Pakisztán, Bhután, Banglades, Nepál, Maldív-szigetek, és Srí Lanka (SZEGEDI, N. – WILHELM, Z. 2008). A CIA The World Factbook szerint Dél-Ázsiához tartoznak még a fentiekén kívül Afganisztán és a Brit Indiai-óceáni Területek, valamint az ENSZ szerint Irán is.

Mindenesetre, mind természetföldrajzi, mind társadalmi-gazdasági viszonyait tekintve Földünk legváltozatosabb nagyrégiója. E területen belül az óceánok felszíne fölé csak néhány méterrel kiemelkedő atolloktól a Világ legmagasabb hegycsúcsaiig, a trópusi sivatagoktól az esőerdőkig juthatunk el.

Ugyanakkor teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a világ társadalomföldrajzi szempontból is legváltozatosabb vidékéről szólunk a következőkben. Lakosságának etnikai, nyelvi, vallási, illetve egyes területein a kasztok szerinti tagolódása olyan heterogenitást eredményez, melyre más országokban aligha találunk példát. Mindez együtt eredményezi e jól elkülönülő nagyrégió (sokhelyütt: szubkontinens) komoly regionális különbségeit.

Ezzel együtt az elmúlt évtizedekben Dél-Ázsia a politikai instabilitás, de paradox módon, a rendkívüli gazdasági növekedés szinonimájává is vált. Számos belső és nemzetközi konfliktus robbant ki területén – többek között atomhatalmak között (India-Pakisztán, India-Kína) –, de az indiai gazdasági lokomotív feltartóztathatatlanul száguld, és remélhetőleg a szomszédos államokra is áterjed húzóereje.

Most a Belvedere Dél-Ázsia tematikus lapszáma a Szegedi–Wilhelm-féle felosztást követi, amiből következik, hogy a tanulmánykötetünkben ezekről az országokról olvashatnak elemzéseket, reflexiókat és könyvrecenziókat.

A munkánkban megjelenő írások nem helyettesítik, hanem kiegészítik a témában magyar nyelven eddig megjelent köteteket és tanulmányokat és remélhetőleg hasznos információkkal gazdagítják e földrajzi régió iránt érdeklődő olvasóinkat.

Ezekkel a sorokkal ajánljuk munkánkat:

Dr. Molnár Gábor szerkesztő

Dr. habil. Wilhelm Zoltán szakmai lektor

INTRODUCTION¹

South-Asia, with its population of about one and half billion, is one of the most populated regions of the Earth. Though, most of the literature deals with the cultural setting of India (GETIS-GETIS-FELLMANN, 2008), several other countries can be found in this region, like Pakistan, Bhutan, Banglades, Nepal, The Maldives and Sri Lanka (SZEGEDI, N. – WILHELM, Z. 2008). According to the World Factbook of the CIA, besides the above mentioned countries Afghanistan and the British Indian Ocean Territory also belong to South-Asia, moreover the UN reckon Iran among them.

By all means, taking into account its physical and socio-economical geography, we can say that this is the most diverse region of the Earth. Here, from the atolls, locating just a few meters above the sea level, we can get to the highest point of the world through tropical deserts and rainforests.

Hereinafter, we are going to deal with the most diverse region regarding its human geography as well. The ethnical, linguistic, religious, and in some of its areas the cast system resulted in great heterogeneity, whereupon there is no example in other countries. These together results in significant regional differences of this region often referred to as a subcontinent.

In the recent decades, South Asia became the synonym of political instability, but paradoxically the synonym of extraordinary economic growth as well. Several internal and international conflicts were triggered in its territory – among others between the owners of nuclear weapons (India-Pakistan, India-China) – but even so the economy of India is growing unstoppably, hoping that the pulling force of this phenomenon will spread over the neighbouring countries.

Now, the latest issue of *Belvedere* follows the division of SZEGEDI–WILHELM, thus You can read essays, reflections and reviews on the earlier mentioned countries.

Our writings do not replace the already published essays, monographs and books in Hungarian, rather complete them, and hopefully provide useful information to those who are interested in this geographical region.

On the basis of these, we gratefully recommend our writing:

Dr. Molnár Gábor editor

Dr. habil. Wilhelm Zoltán professional lector

¹ Translated by Viktória Nemes, PTE, Institute of Geography.

BOKOR LÁSZLÓ – SZELESI TAMÁS

Bhután: energia- és közlekedés- földrajzi adottságok alapján

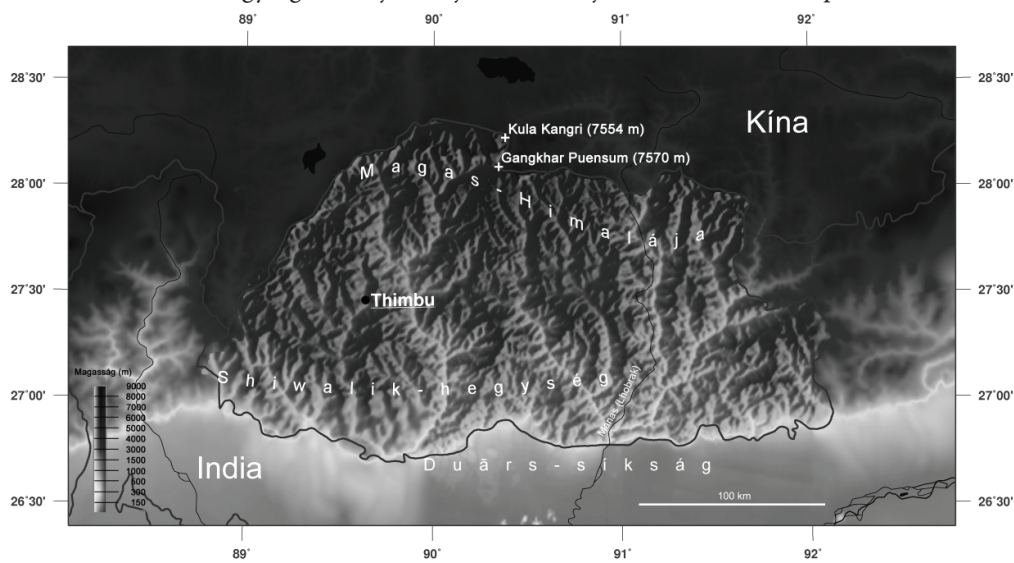
Természeti alapokon nyugvó társadalmi berendezkedés a Himalájában

Bevezetés

Tanulmányunkkal arra teszünk egyfajta reformkísérletet, hogy a hazai és külföldi publikációk régi és legfrissebb adatai alapján, dióhéjban megismertessük és megkedveltessük Bhutánt a magyarországi közönséggel, különlegesen, magyar nyelven írva. Célunk, hogy a természeti földrajzi alapokon, bizonyos társadalom-földrajzi spektrumok szerint (ez esetben energetikai, közlekedés-földrajzi és turisztikai) vizsgálódjunk és a nyugati kultúrának szokatlan természet- és környezettudatos példákat a Föld egyik legspirituálisabb országának példáján bemutassuk.

A Himalája keleti láncai között fekvő, vadzsrajána-buddhista államvallású Bhután – dzongkha, azaz a helyi bhutáni nyelven *a Mennydörgő Sárkány Földje* (Druk Yul) – Földünk relatíve kis országai közé tartozik. Területe 38,4 ezer km², népessége az 1998 és 2002 évek közötti ENSZ becslések szerint 1,8 és 2,3 millió fő között alakult (Szegeci 1998; Brown 2002), a 2005-ös hivatalos bhutáni census adatai alapján viszont (csak) 634 982 fő (Brown et al. 2007; NSB 2009). Ázsiai dimenziókban, elsősorban térben, minden kétség nélkül kicsi, amely hatalmas szomszédok közé ékelődő, ún. „land-locked” (minden oldalról szárazfölddel ölelt, tengerparttal nem rendelkező) állam. A két „nagytestvér”, Kína és India, mint satu szorongatják, mind méreteikben (terület és népesség), mind a hagyományos gazdasági növekedés ütemében egyaránt (Wilhelm 2010). Himalájai ország lévén nagy átlagmagasságú területen húzódik, amit az *I. ábra* is szemléltet, ahol a fiatal lánchegység kontúrjai kirajzolódnak és jól elválnak a Brahmaputra síkvidékétől.

Társadalmi alapjainak kialakulása

Bhután korai történetéből nem sok információ maradt fenn, mivel *Punakha*-ban, a régi fővárosban 1827-ben tűz pusztított, a régi feljegyzések, könyvek elpusztultak. A 17–18. században az ország több kisebb feudális államra bomlott, végül az anarchikus állapotokat *Ugyen Wangcsuk*, *Tongsa* kormányzója, az 1882–1885-ben lezajlott polgárháború idején szüntette meg, akit 1907-ben az ország örökletes királyává választott a nép. Ettől kezdve Bhután – Indiához hasonlóan – fokozatosan brit befolyás alá került, de csak külügyeiben függött az Egyesült Királyságtól. India függetlensége után az 1960-as évekig azonban szinte teljesen elzárt ország maradt. A külvilág – különösen India – felé nyitását Tibet kínai megszállása váltotta ki (Horváth 2002). Napjainkig egyfajta remeteállamként működött, törvényes keretek közt abszolút monarchiaként. Ennek az időszaknak a végét jelentette 2006. december 14-én *Dzsigme Szingye Vangcsuk* király lemondása, miután fia *Dzsigme Keszar Namgyel Vangcsuk* lett az uralkodó. Ekkor változott meg Bhután államformája, alkotmányos monarchia lett. Ezzel az ország a modern demokrácia útjára lépett, egy alapvetően tudatos, természeti alapokra helyezett, holisztikus szemléletű gazdasági növekedés céljának a felvázolásával.

A nyugati világ szempontrendszere alapján mért gazdasági aktivitását nézve (GDP), Földünk fejletlen térségei közé tartozik. A jelenlegi, becsült adatok, mint a 4700 amerikai dolláros GDP, az 53%-os írástudatlanság, valamint a 63%-os agrárfoglalkoztatottság (CIA 2010), Bhután, mint elmaradott agrárországot „jelenítik” meg, ugyanakkor saját szemükben független és szuverén, természeti és történelmi kincsekben végtelenül gazdag, ill. a spiritualitásában a világ egyik legszínesebb és egyben legboldogabb országa. Ahogy a helyiek mondják, Bhután a *mosoly országa*, amihez a világban egyedülállóként GNH mutatót használnak (azaz Gross National Happiness – bruttó nemzeti boldogság), hogy mérhetővé tegye az életminőséget és a nem gazdasági alapokon nyugvó jólétet. Mindezt azért is őrizni kívánják, hogy a rosszul működő „nyugati” gazdaságfejlesztési és fogyasztási mintákat nem másolják, sem a hagyományos értékeket áruba nem bocsátják (pl. a hazai televízióadás-szolgáltatás is csak 1999-ben, részint ellenállásokkal kezdődött); az ország természeti értékeinek védelmében a beutazó turistákat éves szinten maximalizálják (Lama 1998; Szegedi–Wilhelm 2008). A Föld első országa, amely a *Günter Pauli* által képviselt *Kék gazdaságot* (a természet maximális hatékonyságú, önszabályozó folyamatainak a gazdaságba való átültetését) egészében elfogadta, így jövőjét, ill. gazdasági fejlődését annak mintája alapján tervezi (Pauli 2010a; 2010b).

A természeti környezet mint a kultúra és az energiagazdaság pillére

Az energiaforrások hasznosítása mai társadalmi-gazdasági rendszereink szerves részét képezi. Ennek legfőbb mivolta, hogy a nyugati világ gazdasági–anyagi–pénzügyi alapú társadalmi létformája, elsősorban profitorientált céllal, és a természet alárendelésével, a folyamatos gazdasági növekedést hajszolja (Hajnal 2010). Ez a rendszer azonban érzékeny az energiára (úgy az energiaforrásokra) – elsősorban a villamos- és hőenergiára –, ami minden termelő-berendezés

Az előző oldalon:

1. ábra Bhután árnyékolt magassági és domborzati viszonyai ❖ Forrás: GinkgoMaps project, 2010. Szerkesztette: Bokor 2011.)

nélkülözhetetlen része, mint mondjuk: „hálnak a víz”. Nem is csoda, és nem is meglepő, hogy az európai vagy észak-amerikai statisztikákban Bhután után kutakodva, minden bizonnyal azt *fejletlen és elmaradott* (Szegedi 1998; Brown 2002), de legalábbis a *titkok és rejtélyek* országaként említik (Haggett 2002). A nyugati világban, ha valami ebben a relációban testesül meg (azaz a gazdaság-fejlettségi mérője, a GDP alapján „elmaradott”), feltételezhető, hogy az annak mentális térképén részben fehérrel jelölt, azaz *terra incognita*, tehát ismeretlen terület. Mindettől pedig, mint egyfajta középkori hiedelemtől félni, de legalábbis tartózkodni kell.

A mentális térképünk fehér foltjait természetföldrajzi alapon színesíthetjük, azaz Bhután leginkább négyféle „színnel” jellemezhetjük (az *I. ábra* alapján „földrajzolhatjuk”): *szürke, fehér, kék és zöld*. Ezek olyan „elemek”, amelyeken energia-földrajzi gondolatmenetünket tudjuk elindítani:

- üledékes kőzetekből felépülő fiatal lánchegység (szürke, lásd *Himalája*),
- az örök hó fődte, 7000 méteres magasság fölé emelkedő csúcsai (fehér, pl. az ország legmagasabb pontjaként ismert, *Gankhar Puensum* [7570 méter], vagy a *Kula Kangri* [7554 méter]),
- ezek olvadékból táplálkozó bővizű folyók (kék, pl. a *Brahmaputra* vízrendszeréhez tartozó *Manas Chhu* [más névvel *Lhobrak*]),
- ill. mindezt délről szegélyező alacsonyabb átlagmagasságú hegységek, dombságok (pl. *Shiwalik-hegység*) és medencék (pl. *Duārs-síkság*), amelyek az ország területének 72,5%-án erdőborítottságot hordoznak (zöld).

Energia-földrajzi szempont, hogy a legfontosabb azokat az energiaforrásokat felhasználni, amelyek egy adott térségben lokálisan fellelhetők, alkalmazhatók, a mai világ környezettudatos szemléletének megfelelően használhatók (Bokor 2010). Ez a *Kék gazdaság* egyik alapfilozófiája is (Pauli 2010a). A világban mindenhol van legalább egy ilyen típusú forrás, de többségében a felhasználható mennyiség és minőség arányaiban eltérnek egymástól. Egyes országokban, ahol tradicionálisan a fosszilis energiaforrásokon alakult ki a gazdasági termelés szerkezete és az általános értelemben vett természeti energiaforrások csekélyek, ott jelentős függőség alakult ki az energiaforrásoktól (vagy éppen miatt). Ezekben az országokban (pl. ilyen Magyarország is), az új és a mondhatni drága energiatermelési eljárások adaptálása szinte lehetetlennek tűnő vállalkozás. Ellenben, azokban az országokban, ahol a természet adta energiaforrások „Kánaánja” fedezhető fel (európai példákkal élve¹ pl. Ausztria, Svájc vagy Norvégia), erős függésüket és importérzékenységüket a világgazdaság rendszerében váratlanul fellépő eseményekre (pl. pénzügyi- vagy energiaválság), a gazdasági növekedés folyamatos hajszolása okozza. Pedig, az ún. *megújuló energiaforrások* (pl. nap, szél, víz, biomassza, geotermikus stb.) maximálisan képesek lennének fedezni villamos- és részben primerenergia-igényüket egyaránt (Bokor 2010).

Az említett három európai országból kettő alpesi, egy skandináv-hegységi. Mindegyik hatalmas megújuló, és relatíve kevés fosszilis (bár Norvégiára ez csak részben igaz) energiaforrással rendelkezik. Bhután a Himalája része. Ha csak ebből az egy tényből indulunk ki, jól szemléltetjük, hogy a dél-ázsiai viszonylatban kisméretű ország, a világ egyik legnagyobb energiaforrás-vagyonával rendelkezik. Szerencséjére, ez a forrás nem fosszilis...

¹ Nem célunk az „Európa központúság” hansúlyozása, de ebben a részben kézenfekvő példának tartjuk, amelyet mindössze az egyszerű összehasonlítás kedvéért hozunk európai környezetünkéből.

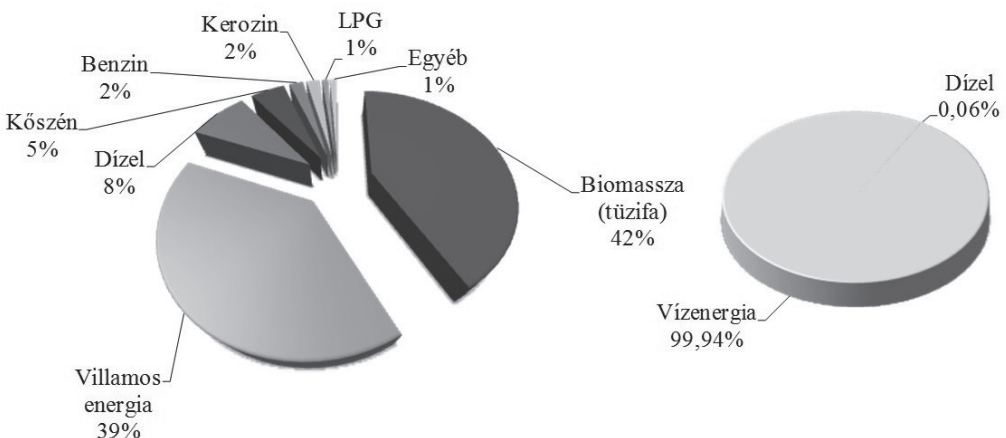
A primerenergia-szerkezet

Bhutánnak ugyanis nincs szénhidrogén vagyona (se kőolaj, se földgáz), az ehhez szükséges infrastruktúra (pl. kőolaj-finomító) sem épült meg (Fraser et al. 2001). A nyersanyagokat Indiától importálja felhasználásra kész állapotban (CIA 2009, 2010; IEEJ 2009).

Az ország kőszénvagyona a szénhidrogénekéhez hasonló helyzetben van, de ellentétben azokkal, a kőszénből, jelenlegi becslések szerint, 1,96 millió tonna kitermelhető az ország délkeleti részén, ahol bányák is működnek (*Bangtar, Chenangri és Deothang*). Ez a potenciál azonban méreteit tekintve kicsi, s bár ebből az energiaforrásból is importál (elsősorban Indiából), időnként nagyobb exportra is jut belőle Banglades, és a bilaterális megállapodások értelmében India felé (Fraser et al. 2001). A csekély mennyiségű kőszén felhasználása a helyi iparban történik (pl. vegyipar területein, ill. kokszként való felhasználás a vas- és acélgyártásban); a *Szegedi Nándor és Wilhelm Zoltán* (2008) által leírtakkal ellentétben villamosenergia-termelésre való felhasználása ma már nem számottevő. A természet- és környezetvédelem mindezek felett áll.

Az országban az atomenergia felhasználásáról nem beszélhetünk, támogatottsága nincs.

A készen importált energiaforrások elsősorban kőolaj-termékeket jelentenek, mint gázolaj, benzin, kerozin, LPG (autó- vagy PB-gáz) és különféle kenőolajok. A dízel és a benzin a közlekedésben használt, míg a kerozin a falusi és városi lakosság számára jelent hőtermeléshez és világításhoz szükséges energiaforrást. Az LPG felhasználása szintén a lakossági fogyasztásban jelenik meg (pl. gázpalack). A kőolajkészítmények importja az utóbbi években fokozatosan növekszik, mivel a javuló minőségű közúti hálózaton egyre nagyobb számban közlekednek a személygépkocsik (2004-ben 26740 darab, 2008-ban 40659 darab). Az ország e tekintetben egyelőre 100%-os függő és mivel a primerenergia-szerkezet (2. ábra) ötöd része ezekből áll, így a célul kitűzött gazdasági növekedés ezt még fokozhatja. Amit eddig tapasztalunk, mindenestre csak a kőolajkészítmények tekintetében teszik függővé az országot, viszont törekszik a százszázalékos fosszilis üzemanyag mentességre, amelyhez biológiai úton előállított üzemanyagok termelésével kívánnak hozzájárulni (Pauli 2010b).

2. ábra Bhután primerenergia- (balra) és villamosenergia-termelési szerkezete (jobbra) 2005-ben ❖ Szerkesztette Bokor (2011) az IEEJ (2009) adatai alapján

A biomassza a villamosenergia-termelésben egyelőre nem támogatott, nincsenek erre épített villamos erőművek. A villamosenergia-mixtúrán belül nincs is szerepe, a primerenergia-szerkezeten belül azonban jelentős, amit az ország erdőborítottsága indokol, azonban a biomassza, amely Bhutánban is nagyrészt hasáb tűzifát jelent, vagy, mint Nepálban is, a térségre jellemző állati salakanyagokat (Wilhelm et al. 2010), csak a lakossági hőtermelésben (kb. 90%) jelentkezik. Az éves tűzifa-felhasználás Földünk országai közül Bhutánban az egyik legnagyobb (725 ezer tonna), bár az előzetes előrejelzések szerint, ez az érték a jövőben minden bizonnyal csökkenni fog (IEEJ, 2009). Az ország maximális erdőborítottságának 60%-a védett, amely a *Kék gazdaság* jövőbeni sikere esetén, akár országos méretű nemzeti park kialakulásához is vezethet.

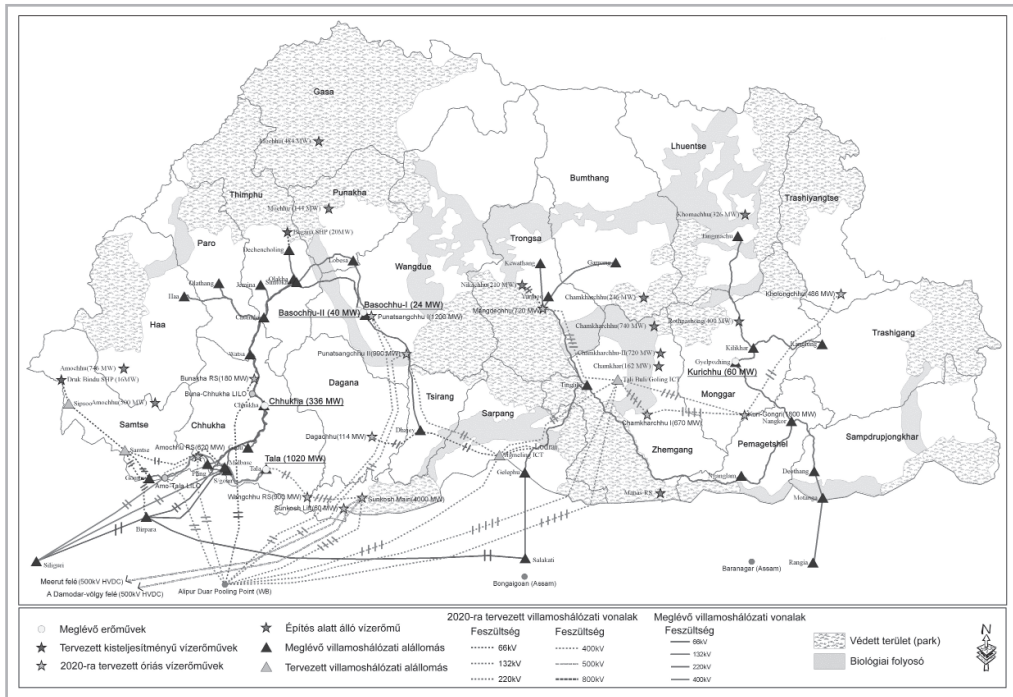
Mint, ahogy a világban mindenütt, a biomassza elsősorban hőtermelésre, a vízenergia pedig villamosenergia-termelésre alkalmazott (Bokor 2010). Bhutánban a vízenergia potenciálja óriási, s mint az, és az egyik legkiegyensúlyozottabb, folyamatos ellátást biztosító energiaforrás fajta.

Villamosenergia-termelés és a megújuló energiaforrások szoros kapcsolata

A primerenergia-szerkezeten belül 39%-os részesedéssel rendelkező villamos energia, a 2005-ös census adatai szerint 99,94% (2. ábra), jelenleg már szinte 100%-ban hazai energiaforráson alapszik, ami szinte egyedülálló bolygónk államai között. Mindennek háttérében, az a tényező áll, hogy Bhután „himalájai” ország lévén, szinte határtalannak tűnő vízenergia vagyonnal rendelkezik, ami az évszázadok során kultúrájuk szerves részévé vált, mára pedig a gazdasági fejlődés alappillére lett (Zürcher–Choden 2004). Mindennek eredményessége jól látszik a villamosenergia-szerkezeten belül. A potenciál óriási, a jelenlegi felhasználás méretei viszont alacsonyak, tehát egy nagyobb gazdasági növekedéshez szükséges energiaforrás-vagyon már a kezdetek kezdetén a birtokukban van, melyek már jelenleg is a környezettudatos iparosítás előfutárai (Wilhelm 2010).

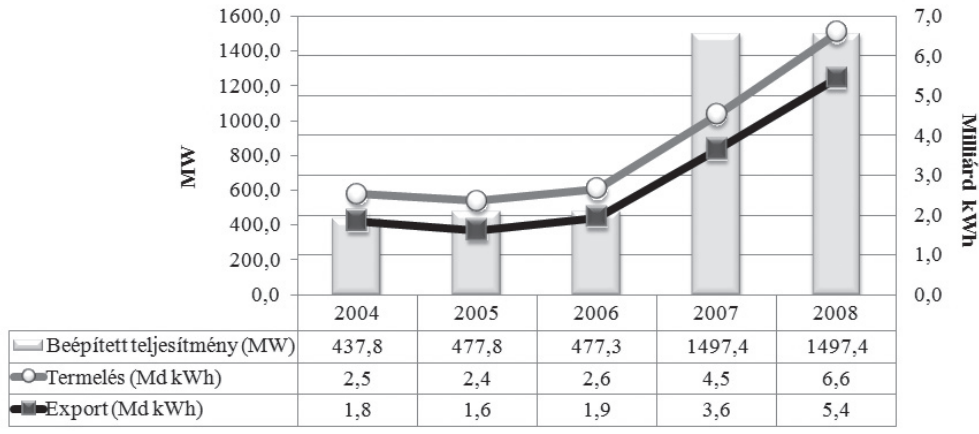
Bhutánban a villamosítás 1966-ban kezdődött, amikor megépült az első 25 kW teljesítményű dízel generátor (mini hőerőmű), Phuentsholing településen. Ezt követte 1967-ben az első kisteljesítményű, 360 kW-os vízerőmű, a fővárosban, Thimbuban (Thiphu). Az 1980-as évek közepéig, a villamos energiát Indiából import útján szerezték be, a termelés hazai vonatkozását dízel erőművekkel és kisteljesítményű vízerőművekkel oldották meg. 1986–1988-ban Bhutánban üzembe helyezték a Chhukha vízerőmű két egységét, ami 1990-ig az egyetlen volt az országban, ebből származott a villamosenergia-termelés 82%-a, teljes beépített teljesítménye 336 MW volt. 1990 után, a gazdaság fellendítésének érdekében, újabb vízerőműveket terveztek, de csak 2000 után beszélhetünk megvalósulásról, ill. a vízerőmű-installációk sebességének a felgyorsulásáról: *Kurichhu* 60 MW (2001), *Basochhu I.* 24 MW (2002) *Basochhu II.* 40 MW (2004) és *Tala* 1020 MW (2006) (3. ábra). Ezek következtében 2008 év végén már 1488,62 MW (a dízelerőművekkel együtt 1497,36 MW) volt a beépített összteljesítmény, míg a technikailag kiaknázható vízenergia-potenciál 23 500 MW-ra becsült! 2020-ig 10 000 MW-ra kívánják növelni a beépített vízerőművek összteljesítményét, aminek háttérében a szomszédos India rohamosan növekvő energiaéhsége áll. A vízenergia a jelen és a jövő bhutáni gazdaságának és gazdaságfejlesztésének alapja.

A villamos energia 100%-a lényegében a vízerőművekből származik (NSB, 2009), ami a belső igények és feltételek kiszolgálásához bőségesen elegendő, így az áram jelentős részét Indiába exportálják (4. ábra) 2008-ban 6,6 milliárd kWh villamos energiát állítottak elő Bhutánban, amiből 5,5 milliárd kWh-t exportáltak Indiába. Ez a teljes hazai termelés 82,7%-a! (NSB 2009).

3. ábra A meglévő és a 2020-ig tervezett erőmű- és távvezeték rendszerek Bhutánban, a jelenlegi vízerőművek kiemelésével
 ❖ Forrás: Ministry of Economic Affairs, Department of Energy, Bhutan engedélyével. Szerkesztés és magyar változat: Bokor 2011.

A CIA 2010-es adatai szerint, a 2009. év végi villamosenergia-termelése már csak 1,5 milliárd kWh-ra becsült, ami az indiai igények folyamatos növekedése, a bhutáni statisztikák és trendek figyelembevételével mellett nem biztos, hogy a valóságnak megfelelő értéket képvisel.

4. ábra Bhután villamosenergia-termelési mutatói 2004–2008 között ❖ Szerkesztette Bokor (2011) a National Statistics Bureau (2009) adatai alapján

Az erőműrendszerek megépülésének és termelési hatékonyságának függvényében, ill. a felvevőpiac igényeinek megfelelően épült ki a villamosenergia-hálózat, amely 2008-ban 74 km 400 kV-os, 198 km 220 kV-os, 304 km 132 kV-os és 256 km 66 kV-os távvezeték meglétét jelentette (3. ábra). Ez egyben mérvadó is, amely alapján a fejlesztések gyors üteme egyaránt mérhető: 2004-ben 40 város és 1064 falu, 2008-ban már 71 város és 1934 falu volt villamosítva. Jelenleg a lakosság 66%-a éri el a villamosenergia-hálózatot (IEEJ 2009; NSB 2009), de a tradicionális belső fogyasztási igények szemszögéből ez nem jelent elmaradottságot vagy szegénységet.

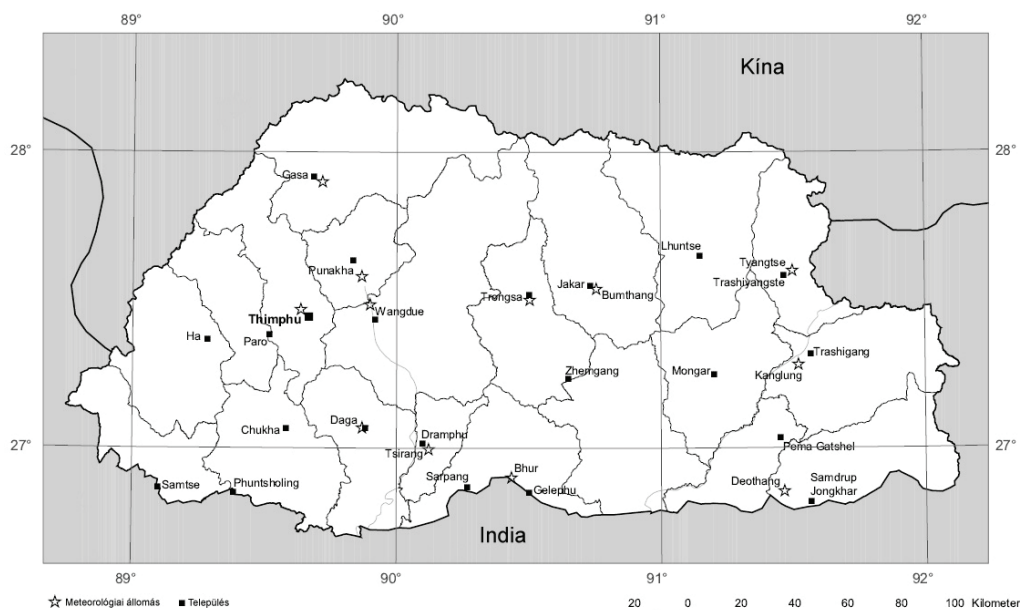
A hálózatfejlesztések a jövőben bizonyosan folytatódni fognak, mivel a szomszédos India rohamosan növekvő villamos energia igényei csillapításához egyre nagyobb mennyiségben használja fel a bhutáni vízenergia vagyont. Ennek értelmében tervezik a már említett nagyteljesítményű vízerőmű- és villamosenergia-hálózat további kiépítését is (3. ábra).

Erdőn–folyón túl...

A megújuló energiaforrások említett két formájának (biomassza és vízenergia) meghatározó jelentősége van az energetikai szerkezeteken belül, mégis, további energiaforrások, mint a nap- és a szélenergia, ill. a bioenergia egyéb formái hasonlóképpen adóttak Bhutánban is.

A napenergia felhasználása elsősorban tradicionálisan jelentős, passzív alkalmazás útján (megfelelően tájolt házak, gyümölcs- és hússzáritás), de a falusi vagy elszigetelt közösségek, mint pl. iskolák vagy szerzetesrendek, magányos távközlési rendszerek (pl. rádió adótorony) csekély villamosenergia-igényéhez, napelemekkel már most hozzájárulnak (Fraser et al. 2001). A 2009-es adatok szerint 0,3 mW az országban telepített napelemek összteljesítménye (IEEJ 2009).

A szélenergia energetikai célú felhasználására egyelőre nem születtek kiemelkedő vállalkozások, de szélerőműveket néhány helyen találunk, mint pl. *Jakar* (Bumthang körzet) vagy

5. ábra Meteorológiai állomások Bhutánban ❖ Szerkesztette Bokor (2011) a Ministry of Economic Affairs, Department of Energy, Bhutan és a U.S. Department of Energy, National Renewable Energy Laboratory 2009-es adatai alapján.

Wangdiphodrang (Wangdue körzet) közelében. A szélenergia perspektívái a magasan fekvő területeken mindenütt kiválóak, amihez az ország 12 pontján működő meteorológiai állomások közölnék adatokat (5. ábra). Ezek a tájak egyben az ország legszelesebb és az erőmű-telepítések szemszögéből nézve a legalkalmasabbak is. A pontos és részletes széltérképek azonban még nem készültek el, ill. sok szélgép telepítését tapasztalati úton képzelik el, sajátos, a helyi terep- és természeti viszonyoknak megfelelő technikai újdonságokkal (Pauli 2010b).

A biogáz – ami a biomassza egyik fajtája – előállításának lehetőségei szintén országszerte jók, üzemeket az ország több pontján találunk. Ezek jelentős része Bhután déli, alacsonyabb tengerszint feletti térségében, elsősorban Sarbhang (Sarpang), kisebb részben Punakha körzetben (3. és 5. ábra) van. A termelés volumene kicsi, mindössze napi 2–9 m³ gázt állítanak elő, amelyet elsősorban a lakossági felhasználásban (kerozin pótlására, pl. világításhoz) használnak fel, elsősorban a rurális, nagyobb városoktól távoli térségekben. A biogáz-termelés növekedésétől a külső szénhidrogénimport csökkenése várható.

A geotermikus energia felhasználási lehetőségei Bhutánban, természeti adottságainak tükrében nem jók, térben határolható területek, jelenlegi felhasználási lehetőségek eddig nem ismertek.

Tanulmányunk eddigi részében Bhután természeti és társadalmi adottságaiból kiindulva vettük szemügyre az energetikai lehetőségeket. A következő oldalakon, hasonlóan vizsgáljuk a közlekedési struktúrát, valamint az ország egyik meghatározó bevételi forrását képező turizmust.

Környezettudatos fejlesztések a közlekedésben

Huszonöt évvel ezelőtt Bhután közlekedési- és infrastrukturális hálózata töredéke volt a mainak, kiterjedésben és minőségben egyaránt. Egy hegyvidéki ország számára az infrastrukturális háttér alapvető fontossággal bír a fejlesztésekben, a turizmusban, valamint a belföldi- és a nemzetközi kereskedelemben egyaránt.

Az első gépjármű 1962-ben jelent meg az országban, napjainkra pedig a közlekedés legfontosabb eszközévé vált. A Bhutáni Állami Közlekedési Vállalat (Bhutan Government Transport Service – BGTS) eredetileg az áruszállításra specializálódott, azonban a szerkezetváltás után már inkább az igényeknek megfelelően napjainkban főként a személyszállításra koncentrált. Az 1985-től fokozatosan végrehajtott privatizáció következtében, a személyszállítás 1991 októberéig teljesen átalakult, jelenleg 21 szolgáltató közlekedtet több száz autóbusból álló flottát, 73 különféle útvonalon eljuttatva az utazóközönséget az ország, elsősorban nagyobb településeire.

A kormányzat célja volt a közúti közlekedés biztonságának fejlesztése és elősegítése, ezért csak 1997 októbere óta van érvényben a közúti közlekedés rendszabályait (KRESZ) és az áruszállítás normáit szabályozó törvény. Az elmúlt 26 évben látványos fejlődésen ment keresztül a szárazföldi közlekedés infrastruktúra fejlesztése, összesen 5362 kilométernyi burkolt út, és számos gépjárművekkkel is járható híd készült el. Azokon a területeken, melyek szilárd burkolatú úttal nem rendelkeznek, ott a mai napig a függőhidak és a gyalogösvények szolgálnak a legfontosabb összekötő kapocsként. Az Útügyi Minisztérium tájékoztatása szerint napjainkban burkolt utak kvantitatív (számszerű) gyarapítása helyett a kvalitatív (minőségi) szempontokra, valamint a nemzetközi szabványoknak való megfelelésére törekszenek, ezáltal jelentősen javítva a közlekedésbiztonság helyzetét.

A hajózható folyók hiányában a légi közlekedés jelenti a korszerű és gyors mobilitás egyetlen alternatíváját. A DrukAir légitársaságot – Bhután nemzeti légiközlekedési vállalatát – 1983-ban

alapítottak. Először az indiai *Kalkuttába* (*Kalkutta*) közlekedtek a járatok, ma már több mint tíz úticél érhető el. A Polgári Légiközlekedési Szolgálatot 1986-ban alapították, ezt a dátumot tekintik a légitforgalmi szolgáltatások és a szabályozott légiközlekedés kiinduló pontjának. Az 1990-re részletesen kidolgozott szabályozásoknak köszönhetően az ország felvételt nyert a Nemzetközi Polgári Légügyi Szervezetbe (International Civil Aviation Organization – ICAO). Az ország egyetlen nemzetközi repülőtere 1999. április 10. óta működik, északnyugati szegletben található *Paro* városa mellett. Repülési szempontból a világ egyik legtöbb kihívását jelentő légikikötő a tengerszint felett 2233 méter magasan, egy hegységek által körülölelt folyóvölgyben fekszik. A paroi aszfaltcsíkon való le- és felszállás csak a nappali órákra és a látás szerinti meteorológiai körülményekre (VMC) korlátozódik, tehát a pilóta saját szeme alapján tájékozódik és saját megítélése szerint tartja a megfelelő távolságot a felhőktől, tereptárgyaktól és mesterséges objektumoktól (Heydari 2009).

A DrukAir monopóliumhelyzetben van, hiszen csak a légitársaság pilótái számára engedélyezett a leszállás. Ennek valós okát a megközelítés nehézségében fogalmazták meg, de sokkal inkább a fenntarthatóság és a környezetvédelem eszméi állnak a háttérben, hiszen a turistaérkezések számát tekintve (1. táblázat) az országba látogatók jelentős része repülővel érkezik. A hazai légitársaság előnyben részesítése ugyanakkor fontos szempont a likviditás (arra utal, hogy egy befektetés milyen gyorsan és milyen költséggel tehető készpénzzé) megőrzésében, ill. a bevételek növelésében, továbbá a modernizációs beruházások alappilléret is képezik. 2004 decembere óta, a DrukAir a modern 94+20 fő befogadására alkalmas Airbus A319 gépeket közlekedtet a 6. ábrán szemléltetett útvonalakon.

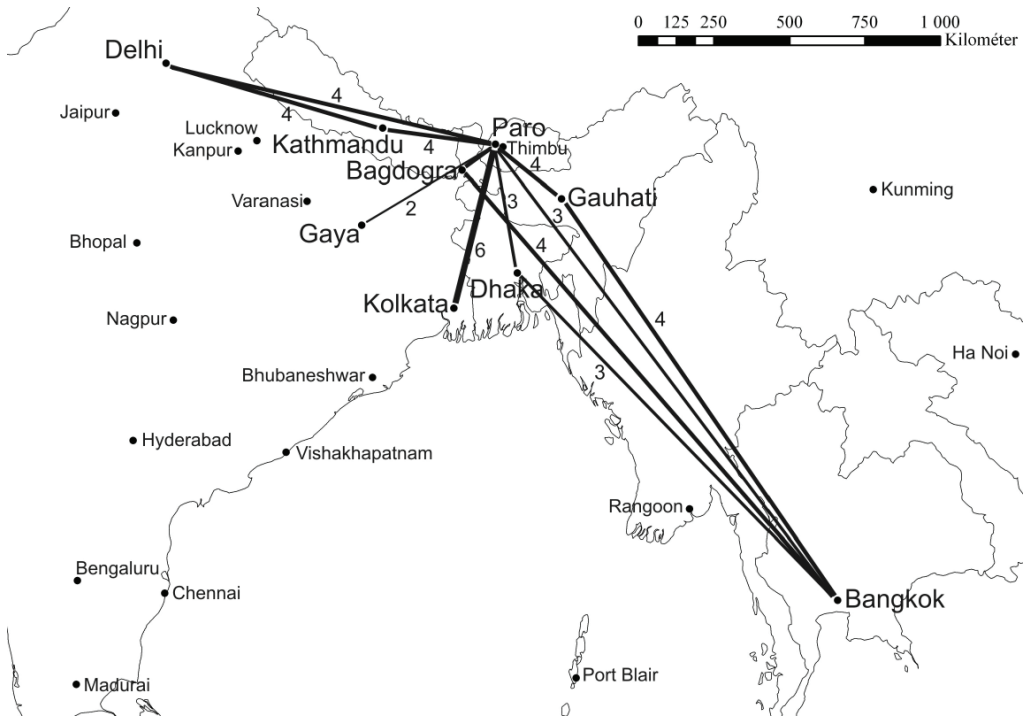
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
légi úton:	5544	4062	5134	6666	11 715	13968	16053	22563
közúton:	849	1537	1127	2583	1911	3374	5041	5073
összesen	6393	5599	6261	9249	13626	17342	21094	27636

1. táblázat Turistaérkezések száma Bhutánban az utazás módja szerint ❖ Szerkesztette Szelesi (2011) a National Statistics Bureau (2009) adatai alapján

A legnagyobb forgalmat a *Paro* és *Bangkok* között közvetlenül közlekedő járatokkal bonyolítja le a nemzeti légitársaság, ami 2008-ban 20 700 főt jelentett, ez pedig 87%-os kihasználtságról tanúskodik. A thaiföldi *Suvarnabhumi* repülőtér a Délkelet-ázsiai térség legnagyobb elosztó központja, egyetlen átszállással egyaránt elérhetőek Amerika, Ausztrália és Európa fontosabb városai. A DrukAir vállalati útvonalain 2004 óta egyetlen nagyobb módosítás volt: *Rangún* (*Rangoon*) helyett a bangladesi *Dhaka* légikikötőjében szállnak le a repülőök. Ez utóbbi váltás mellett a Mianmarban (Burma) uralkodó belpolitikai bizonytalanságon túl, az erősen megcsappant utas-számok is szólnak.

A nemzeti légitársaság menetrendjét féléves ciklus helyett havi rendszerességgel frissíti, amely lehetővé teszi a szerény flottából álló vállalat számára a piaci igényekhez való gyors alkalmazkodást, így a gazdaságos üzemeltetés terén is nagyobb sikereket képes elérni.

Jelenleg csak egyetlen másik belföldi forgalomban használatos repülőtere van *Trashigang* körzetben fekvő *Yongphullában*. A kormányzat 2008–2013-ig tartó fejlesztési projektjében legalább két másik belföldi repülőtér megépítése szerepel a *Bumthang* körzetben fekvő *Bathpalathangban* és a *Sarpang* körzetben lévő *Gelephuban* (Dema 2010). Utóbbi településen a bhutáni-indiai

6. ábra A DrukAir heti járat sűrűségei és légiforgalmi kapcsolatai 2011 januárjában ❖ Forrás: A DrukAir adatai alapján szerkesztette Szelesi (2011).

határnál, minden időjárási körülmények között használható nemzetközi légikikötőt hoztak volna létre az eredeti elképzeléseknek megfelelően, azonban a költségvetési megszorítások miatt a 2011. júniusra tervezett átadása után csak a hazai forgalom használhatja majd (Pelden 2010).

A természeti környezet, a közlekedés és a turizmus kapcsolata

Az országban a szervezett turizmus 1974-ben indult, az 1991-es privatizálásáig a központi kormányzat által felügyelt Bhutáni Turisztikai Hivatal intézte a beutazásokat. Az átalakításoknak köszönhetően 2008-ban már 475 olyan kisebb-nagyobb cég működött, mely az országba érkező látogatók koordinálásával foglalkozott. Amíg a turisztikai szektor 1980-ban még csak 2 millió dollár bevételt produkált, addig 2008-ban már 38 millió dollár jövedelme származott az országnak. (Az 1980-as évekre vonatkozó adat 2008-as árfolyamon van számolva.)

Az elmúlt húsz esztendő turistaérkezéseinek számát megvizsgálva, stabil növekedést lehet megfigyelni, egyedüli kivételt a 2001-es esztendő jelentett, amikor a terrortámadások és a SARS (Súlyos Akut Légzőszervi Szindróma) járvány miatt visszaesett a látogatók száma, ennek ellenére 2008-ban már 27636 fő érkezett, ami az előző évhez képest 31,01 százalékpontos emelkedést mutat (1. táblázat). A küldő országok közül Európából (42,32%) érkeznek a legtöbben (ezen belül az Egyesült Királyság és Németország dominál), az amerikai és ázsiai térség egyaránt 25-25%-kal részesedik, utóbbiból pedig Japán emelhető ki. A legtöbb turista tavasszal (februártól április végéig), majd az esős monszunidőszakot követően (augusztustól november elejéig) érkezik. A

látogatók túlnyomó többsége (95,62%) kulturális és a természeti értékek felkeresése céljából jön a himalájai királyságba, míg a klasszikus természetjáró kirándulók jóval alacsonyabb arányt (4,38%) képviselnek.

Az országba való beutazás szigorú feltételekhez kötött. A helyi és a nagyobb – Bhután által is jóváhagyott – nemzetközi utazási irodák számára a kormányzat minimum árakat szab meg, melyet „csomag” formájában értékesítenek, ellenértékét legkésőbb a beutazás napjáig meg kell fizetni. A csoportok számára értékesített csomagok legalább három főtől érvényesek:

- Főszezonban (február, március, április, május, augusztus, szeptember, október, november, december) 200 USD/fő/éjszaka
- Szezonon kívül (január, június, július) 165 USD/fő/éjszaka a tartózkodás díja.

Az árak tartalmazzák az alábbi szolgáltatásokat, így nem nevezhető egyszerűen kivetett adónak: helyi idegenforgalmi adók; szállásköltségek; étkezés; utazás a hivatásos helyi túravezető kíséretében; utazási költségeket az országon belül; a kempingezéshez és a kirándulásokhoz szükséges felszerelések bérleti tételeit.

Az országba egyénileg érkezőknek minden eltöltött éjszaka után 40 USD-t kell fizetni, azonban ebben már semmilyen egyéb más szolgáltatás nem foglaltatik. A nagyobb (ugyanakkor erősen kontrollált) forgalom érdekében az állam kedvezményeket is biztosít a csomagárakból:

- diplomata útlevelel beutazóknak 25%-ot;
- 6–12 év közötti gyermekek számára 50%-ot (itt fontos megjegyezni, hogy a 6. életévüket be nem töltött személyek nem léphetnek be az ország területére);
- diákok 25 éves korig, nemzetközi diákigazolvány és a küldő egyetem által kiállított angol nyelvű igazolás ellenében 25%-ot;
- legalább 11 és legfeljebb 15 főt számláló csoportok közül 1 fő 50%-ot; legalább 16 főt számláló turistacsoport egy tagja pedig teljesen ingyenesen vehet részt a programokban.

Az indiai, Maldív-szigeteki és bangladesi állampolgárokat kivéve minden más állampolgár számára vízum szükséges a belépéshez. Vízumhoz pedig csak azok az állampolgárok juthatnak, akik a fenti, kétféle csomag közül vásárolt és hivatalos visszaigazolással rendelkeznek. A vízumhoz szükséges papírokat 10 munkanap alatt központilag (Thimbuban) állítják ki, melyet akár elektronikus úton is lehet intézni. Érvényes vízum hiányában nem értékesít a DrukAir repülőjegyet. A 15 napig érvényes vízumot a belépés pontján (a paroi repülőtéren, vagy a szárazföldi határon) bélyegzik be további 20 USD és két igazolványkép ellenében. Thimbuban további 100 USD ellenében mód van tizenöt napot meghaladó tartózkodás esetén kérvényezni a tartózkodási engedély meghosszabbítását. Amennyiben az országból való kiutazást elháríthatatlan körülmények (időjárás, útlezárások, természeti katasztrófa) nehezítik, úgy az országban töltött további napok finanszírozása (pl.: szállás költségei, étkezés) a látogatót terhelik.

A fenti költségeket figyelembe véve egy háromtagú csoportnak tizenkét napos tartózkodása jelenlegi árfolyamon legalább 480 ezer forintjába kerül fejenként, mely nem tartalmazza a repülőjegyet. Ha az utazási irodák hasonló árkategóriájú útjait tekintjük, akkor ár szempontjából vetekszik az új-zélandi és malajziai körutazásokkal, ez a borsosnak mondható ár pedig számos, tehetősebb turistát is elriaszthat. A bhutáni kormányzat célja az ország tömegturizmustól való megóvása, valamint a fenntarthatóság jegyében a környezeti értékek megőrzése.

Összefoglalás

Tanulmányunkban, szűk terjedelmi kerethez mérten mutattuk be Bhután, energetikai, közlekedés-földrajzi és turisztikai szempontok szerint. Úgy gondoljuk, mindezen területek

jól reprezentálják azt, hogy a Himalája részét jelentő dél-ázsiai királyság lakói harmóniában igyekeznek élni természeti környezetükkel, ez mindennapjaikban, szinte minden aktivitási területen tetten érhető. Az energetikai rendszerek kiépülésének feltételét, a természetszeretet és kultúra alapjának is tekintendő fiatal lánchegység képviseli. A közlekedés kialakult sajátosságai hasonlóképpen a hegyvidéki fekvéssel állnak szoros összefüggésben, míg ez a természeti érték, és kultúraalapozó egyben megteremtette a nemzetközi turizmus alapfeltételeit is.

Az ország joggal büszke önállóságára és szinte teljes függetlenségére. Mindezt védi, mindennemű gazdaságélénkítő politikai tette környezettudatos és fenntartható stratégia alapján történik. Az országnak nem célja kiszolgáltatni sem természeti, sem pedig kulturális értékeit, minden fejlesztést azért végez, hogy továbbra is a világ legboldogabb országa maradjon, a Föld mosolyban leggazdagabb embereivel. Mindez, úgy hisszük példaértékű, de ezt a példát Bhután nem saját maga számára közvetíti, hanem a nyugati világnak. Annak a világnak és társadalmi rendszernek, amely a GDP-ben mért gazdasági teljesítmény alapján szegénynek és elmaradottnak tartja a dél-ázsiai királyságot, holott valójában éppen ennek az ellenkezője igaz.

Bhután, ha nem is „nyugati” értelemben vett gazdasági nagyhatalom, minden bizonnyal a tiszta gondolkodás és példamutatás legjelentősebb országa, egyben a Föld utolsó Paradicsoma, amelynek lakóitól egy modern értelemben vett természeti alapokon nyugvó társadalmi fejlődést sajátíthatunk el. Nyíltan mondhatjuk, a „nyugati világ” jövője Bhutánban kezdődik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALÁZS DÉNES – SEBES TIBOR: *Képes földrajz – Ázsia*. Budapest, 1983, Móra Kiadó. 123–124.
- BOKOR LÁSZLÓ: Megújuló energiaforrások. Paradigmaváltás, avagy egy elfelejtett rendszer újra felfedezése? In: Glied Viktor – Nagy Roland (szerk.): *Függésben – Kényszerpályán a jövő?* Pécs, 2010, IDResearch Kft. / Publikon Kiadó. 159–184.
- BROWN, CHARLES E.: *World Energy Resources*. Berlin, 2002. International Geohydroscience and Energy Research Institute, Springer. 726–727.
- BROWN, LINDSAY – MAYHEW, BRADLEY – ARMINGTON, STAN – WHITECROSS, RICHARD W.: *Bhutan*. Third edition. 2007, Lonely Planet. 24–52.
- CIA – CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY: *The CIA World Factbook 2010*. Original edition. New York, 2009, Skyhorse Publishing.
- FRASER, NEIL – BHATTACHARYA, ANIMA – BHATTACHARYA, BIMALENDU.: *Geography of a Himalayan kingdom: Bhutan*. New Delhi (India), 2001, Ashok Kumar Mittal, Concept Publishing Company.
- HAGGET, PETER ed.: *Encyclopedia of World Geography – The Indian Subcontinent*. New York, 2002, Marshall Cavendish Corporation (Tarrytown).
- HAJNAL KLÁRA: „A fejlődés, mint szabadság”. In Glied Viktor – Nagy Roland (szerk.): *Függésben – Kényszerpályán a jövő?* Pécs, 2010, IDResearch Kft. – Publikon Kiadó. 9–23.
- HORVÁTH ZOLTÁN: *A világ zászlói – a zászlók világa*. (Bhután rész). Nyíregyháza, 2002, NYÍR-KARTA Bt. 58–58.
- LAMA, MAHENDRA. P.: Bhutan: A Changing Development Paradigm. In: RAMAKANT – MISRA, R. C. (eds.): *Bhutan: society and polity (second edition)*. New Delhi, 1998, M. L. Gidwani, Indus Publishing Company. 157–165.
- PAULI, GUNTER: *The Blue Economy – 10 years, 100 innovations, 100 million jobs*. Taos NM, 2010a, Paradigm Publications.
- SZEGEDI NÁNDOR – WILHELM ZOLTÁN: Bhután. In Horváth Gergely – Probáld Ferenc – Szabó Pál (szerk.): *Ázsia regionális földrajza*. Budapest, 2008, Eötvös Kiadó. 460–461.
- SZEGEDI NÁNDOR: Bhután. In Probáld Ferenc – Horváth Gergely (szerk.): *Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza*. Budapest, 1998, ELTE Eötvös Kiadó.
- ZÜRCHER, DIETER – CHODEN, KUNZANG: *Bhutan, land of spirituality and modernization: role of water in daily life*. New Delhi, 2004, Sterling Publishers.

WILHELM ZOLTÁN: Bhután. In: TÓTH JÓZSEF főszerk. *Világföldrajz*. Budapest, 2010, Akadémiai Kiadó. 1027–1028.

WILHELM ZOLTÁN – KISGYÖRGY PÉTER – DÉRI IVÁN: Nepál. Keleti Kiskönyvtár 5. Pécs, 2010, IDRResearch Kft. – Publikon Kiadó.

INTERNETES FORRÁSOK

CIA – Central Intelligence Agency: The CIA World Factbook 2010. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bt.html>. Hozzáférés: 2011.01.05.16.15.

DEMA, TASHI: *Land hurdle crossed*. Kuensel Online 25 June, 2010. <http://www.kuenselonline.com/modules.php?name=News&file=article&sid=15876>. Hozzáférés: 2011.01.31.17.55.

GinkgoMaps – Free Digital Maps. *Maps of Bhutan*. http://www.ginkgomaps.com/maps_bhutan.html. Hozzáférés: 2011.01.22.10.30.

HEYDARI, FARHAD: *The World's Scariest Runways – October 2009*. Travel and Leisure. <http://www.travelandleisure.com/articles/the-worlds-scariest-runways>. Hozzáférés: 2011.01.28.15.23.

PAULI, GUNTER: *The Bhutan Blue Economy Initiative Global Signatories for GNH Policies*. Released to HE The Prime Minister of Bhutan on December 6, 2010b. <http://www.community.blueeconomy.de/media/images/BhutanBE-Signatories.pdf>. Hozzáférés: 2011.01.10.10.15.

PELDEN, SONAM: *Groundwork begins for taking to the air*. Kuensel Online 8 January, 2010. <http://www.kuenselonline.com/modules.php?name=News&file=article&sid=14428>. Hozzáférés: 2011.01.08.14.46.

IEEJ – The Institute of Energy Economics, Japan: Overview of Energy Policies of Bhutan (pdf). – Department of Energy, Ministry of Economic Affairs, Royal Government of Bhutan, Thimphu, March 27, 2009. <http://enen.iej.or.jp/data/2598.pdf>. Hozzáférés: 2011.01.05.12.16.

NSB – National Statistics Bureau: Statistical Yearbook of Bhutan 2009 (pdf). <http://www.nsb.gov.bt/pub/syb/syb2009.pdf>. Hozzáférés: 2011.01.05.13.21.

LÁSZLÓ, BOKOR – TAMÁS SZELESI

Bhutan, based on its geography of energy and transport. Natural-based social system in the Himalayas Summary

Druk Yul, as the Bhutanese call their kingdom, means „the land of the thunder dragon”, situated in the Eastern Himalaya Mountains. It is a landlocked country between India and China, and one of the smallest territorial state formations (38,4 thousands square km) in South Asia, with the population 634 982 persons based on the national census 2005. Bhutan is one of the most isolated and — as the Western world’s statistics states on the GDP — the least developed nations in the world. Nonetheless, survey data from the country suggests it is also one of the happiest, as they demonstrate the „Gross National Happiness is more important than Gross National Product”.

Our aim was a great challenge to write this paper about Bhutan’s geography, that particularly includes information of the energetics, transportation and tourism. Beyond this challenge there is a more effective silhouette of the advantage for publishing this article in Hungarian language that is a stop-gap for our professional field that deals with Bhutan as a unique and remarkable kingdom. Bhutan is the first state of the Earth, which has formally adopted Gunter Pauli’s „Blue Economy”, for a sustainable and competitive economic and social progress in a holistic way, where all the economic factors have special places. As these are kind of key fields for the further development in Bhutan, our aim was also to describe their importance, actualized with today’s newest available data and reasonable information for an advanced example that could also be adopted in Europe.

The Bhutanese live in symbiosis with its country’s natural environment as it is visible almost in every area of the activity of the local population. This natural heritage is closely linked to the most important basis for the current conditions of the energetics and transport, and the same as for the tourism. Even if the economic development turns into an important role, Bhutan’s purpose for the sustainability remains unique in its strategy that protects nature and the Gross National Happiness.

VARGA ÁGNES

A nemi egyenlőtlenség és annak háttere a dél-ázsiai országok oktatásában

Dél-Ázsia országában¹ mélyen gyökerező társadalmi hagyományokból eredendően a nők helyzete erősen alárendelt. A nemi egyenlőtlenség az élet minden területén megnyilvánul. Az utóbbi időkben a térség országában minden ember alapvető jogának ismerik el az oktatáshoz történő hozzáférést. Általában elmondható, hogy az érintett országok politikailag és törvényi úton is támogatják, és különféle eszközökkel segítik a lányok részvételét az alapfokú oktatásban. Elsődleges céljuk a nemi egyenlőség megteremtése az alapoktatásban, azonban ennek megvalósítása és sikeressége országonként eltérő. A lányok oktatása terén jelentkező akadályok között több olyanval is találkozhatunk, melyek innen Európából szemlélve új megvilágításba helyezik azokat a statisztikai adatokat, melyeket sokszor empirikus elemzéseink során használunk. Mindemellett rádöbbenetek bennünket arra, hogy a nemi egyenlőség központilag történő megteremtése még nem jelent gyógyírt az évszázadokon át kialakult társadalmi sztereotípiákra.

A lányok általános helyzetének áttekintése Dél-Ázsia oktatásában

Dél-Ázsia országában az oktatás minősége, társadalmi megbecsültsége és szerepe eltérő mértékű. Általános jelenség a nők férfiakhoz viszonyított alacsony iskolázottsági szintje. 2004-ben a világon körülbelül 77 millió gyerek nem részesült semmilyen iskolai oktatásban, melynek egyötöde (15,8 millió) Dél-Ázsiában él. Azonban ez is már jelentős javulás, hiszen az ezredfordulón körülbelül 40 millió gyereket érintett ugyan ez a probléma a térségben. Az alapszintű oktatásban nem részesülők 70%-a lány (11,5 millió), amely az előző időszakhoz képest 10 százalékpontos növekedést jelent (1999–2001-ben 60% ugyanez az arány) (CHITRAKAR, 2009). Azokban az országokban, ahol hozzáférhető adatok állnak rendelkezésre, 1999 és 2004 között jelentősen javult az alapfokú oktatásban részesülő gyerekek aránya. Ezen belül a lányok aránya azonban még mindig elfogadhatatlanul alacsony maradt (UNESCO, 2008).

¹ Több felosztás is létezik a tekintetben, hogy mely országokat soroljuk Dél-Ázsiához. Szegedi Nándor Bangladeszt, Bhutánt, Indiát, Nepált, Pakisztánt, Sri Lankát és a Maldív-szigeteket sorolja e régióhoz. (SZEGEDI, 1998) Léteznek olyan források, melyek szélesebb országcsoporthoz használják Dél-Ázsia fogalmát. Például a CIA The World Factbook ide sorolja még a fentieket kívül Afganisztánt és a Brit Indiai-óceáni területeket, míg az ENSZ Iránt is. Jelen tanulmány Dél-Ázsia megnevezéssel Afganisztánt, Bangladeszt, Bhutánt, Indiát, Maldív-szigeteket, Nepált, Pakisztánt és Sri Lankát illeti.

A lányok alapszintű oktatásának akadályozó tényezői

A legfőbb akadálya a lányok iskolai oktatásban történő részvételének a nemi diszkrimináció. Ugyan Dél-Ázsia országaiban a lányok és fiúk életében egyaránt vannak leküzdendő gátak és akadályok, de a lányok esetében ezek a gátak sokkal gyakoribbak és magasabbak – pusztán azért, mert lányok.² A kulturálisan és társadalmilag fennálló hiedelmek és szokások egymást többszörösen felerősítve olyan egyenlőtlenségeket eredményeznek, melyek jelentősen megnehezítik, vagy egyenesen ellehetetlenítik a lányok részvételét az oktatásban.

A patriarchális társadalmi rendszer, a fiúk előnyben részesítése, valamint a házassági szokások együttesen alakítják ki azt a szülői attitűdöt, mely szerint a lányokra fordított iskoláztatási költségek olyanok, mintha azzal a „szomszéd fáját öntöznék, amely később nem nekik fog zöldelleni” (Chitrakar, 2009). Például Afganisztánban megfigyelhető jelenség, hogy a fiúk a házasság után a szülői házban maradnak és gondoskodnak a szülőkről, a lányok viszont az új családjukkal élnek együtt és azt szolgálják tovább, a férjük tulajdonát képezik, vagyis a lányokra fordított kiadások nem térülnek meg a család számára, hanem mások fogják annak gyümölcsét élvezni (Marton, 2000). Ez a szokás egy olyan mentalitás kialakulásához járult hozzá, hogy a lányokra fordított figyelem, idő és pénz nem térül meg kellő mértékben hosszútávon. Ez az egyik oka a nagyszámú gyerekházasságnak, mely ugyancsak komoly gondot jelent a lányok iskolából történő kimaradása terén. A korai házasságok másik oka, főként az iszlám országokban, hogy a család presztízsének záloga a lány házasság előtti tisztasága. Utóbbi megőrzését leginkább a korai házasságkötésekkel próbálják garantálni. A lányok 58%-a lép házasságra 18 éves kora előtt, és a térségben vannak olyan országok is, ahol már 10 éves koruktól férjhez adják őket³ (Unicef, 2005b). A fiúkat a korai házasságkötések nem feltétlenül vonják ki az oktatásból, hiszen ők a házasság után is folytathatják tanulmányaikat, a lányok viszont nem. Ennek hátterében az áll, hogy hagyományosan az egyetlen, amivel a lányok házasság után foglalkozhatnak a háztartás és család körüli feladatok ellátása.

A lányoktól elvárt családi és társadalmi szerepek szintén akadályt képeznek abban, hogy mielőbb megteremtődjék a mennyiségi és minőségi nemi egyenlőség az oktatásban. A lányok tevékenységi köre ugyanis társadalmilag erőteljesen meghatározott, mely többek között a lányok fokozott bevonását jelenti a ház körüli munkákba, ami sok esetben ellehetetleníti számukra az oktatásban történő rendszeres, mindennapi részvételt (Unesco, 2006).

A nők alacsony társadalmi státusza egyes országokban szinte leírhatatlan. A lányok társadalomban betöltött szerepén azonban pusztán az a tény, hogy iskolába járnak, önmagában még nem sokat változtat. Ez annak is köszönhető, hogy az iskolában használt tantervek továbbra is a hagyományos nemi sztereotípiákat közvetítik a gyerekek felé. A tanárok abból a közhiedelemből indulnak ki, hogy a lányok értelmileg alacsonyabb képességekkel rendelkeznek mint a fiúk. A pedagógusok ezért kisebb teljesítményt várnak el lány tanítványaiktól, ami nem fejleszti őket megfelelő mértékben. Az iskolában gyakran fogadja a lányokat agresszív, testi fenyegetésektől sem mentes közeg, és az iskolába menet, vagy az onnan hazafelé vezető úton is sokszor bántalmazzák őket. Mindezek további komoly akadályokat jelentenek abban, hogy a lányok minőségi oktatásban részesüljenek, és sikeresen be tudják fejezni az általános iskolát. Tény azonban, hogy azok a lányok, akik az iskolában megállják a helyüket, az élet minden területén jobban boldogulnak, mint azok, akik nem. (Chitrakar, 2009)

² UNICEF: <http://www.unicef.org/education/barriers.html> (utoljára letöltve: 2011. 06. 05.)

³ Afrikában ez az arány 42%, míg Latin-Amerikában és a Karib-térségben 29%. (UNICEF, 2005)

A fenti képet tovább súlyosbítja a város és vidék között fennálló szakadék, hiszen a vidéki települések kevésbé ellátottak nemcsak az oktatás, de a legtöbb szolgáltatás terén is. A helyzetet az is nehezíti, hogy vidéken még erőteljesebben jelentkezik a hagyományokból táplálkozó lányokkal szembeni erőteljes, negatív nemi diszkrimináció (Chitrakar, 2009).

A lányok oktatásának jelentősége

A Világbanknál már az 1990-es évek óta főként klasszikus liberális közgazdászok vallják, hogy a lányok oktatására fordított anyagi források többszörösen megtérülnek a kitűzött társadalmi-gazdasági fejlődési célok elérésével. Ennek következtében világszerte jelentős lendületet kaptak a nemi kérdésekkel foglalkozó oktatási és fejlesztési tervek, és napirendre kerültek az oktatási tennivalók is.

A lányok oktatásának felértékelődésével több nemzetközi szervezet, segélyszervezet és az államok kormányai is jelentős összegeket fektettek be a lányok oktatásba történő integrációjáért. A lányok oktatásának ügye mindeközben a nemzetközi fejlesztési politikák egyik kiemelt témája is lett, a központi fejlesztési politikák részévé vált. Számos nemzetközi konferencia és jogi dokumentum kezdett el egyre nagyobb mértékben foglalkozni a nemi és emberi jogokkal (Subrahmanian, 2006).

Mindezek ellenére az általános megfigyelés az, hogy az oktatásban tapasztalható nemi egyenlőtlenségi problémák nem oldódnak meg pusztán attól, hogy jelentős mértékben emelkednek e téren a térségbe áramló támogatások. A fennálló probléma sikeres kezelése más megközelítési módokat kíván. Ezért a következő kérdésekre kell elsősorban választ találnunk. Milyen tényezők tartották távol a lányokat attól, hogy általános iskolába járjanak? Mik voltak a legfőbb okai annak, hogy azok közül, akik beiratkoztak az általános iskolába, csak kevesen maradtak benn, és még kevesebben tanultak tovább?

A dél-ázsiai országok sajátosságai a lányok oktatásában a Millenniumi Fejlesztési Célkitűzések tükrében

Az ENSZ fennállása során több dokumentumban is (pl.: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), Gazdasági, szociális és kulturális jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1976) hangot adott annak, hogy minden ember joga a tudomány haladásából és annak javaiból történő részesedés. Az államoknak a fenti jogok érvényre juttatásának érdekében olyan lépéseket kell tenniük, melyek biztosítják a tudomány és kultúra megőrzését, fejlesztését és terjesztését (Boytha, 2008). 2000-ben az ENSZ ezen kötelezettségek teljesítését segítő eszközként fogalmazta meg a Millenniumi Fejlesztési Célok⁴ nyolc alapvető végcélja közül a másodikat, a mindenkire kiterjedő alapfokú oktatást. Meglátásom szerint a fejlődő országok esetében a harmadik végcél (előmozdítani a nemek közti egyenlőséget és segíteni a nők felemelkedését) megvalósulása elengedhetetlen feltétele az oktatáshoz történő emberi jog érvényre jutásának. Nem véletlen, hogy bár a harmadik végcél indikátorai túlmutatnak az oktatás keretein (1. táblázat), a 2015-re előírányzott 3. célpont a nemi egyenlőség megvalósulását szorgalmazza az oktatásban.

⁴ 2000-ben az ENSZ tagállamai megállapodtak ún. Millenniumi Fejlesztési Célokban (Millennium Development Goals, MDG), mely 8 végcél tartalmaz és végrehajtásuk végső határidejét 2015-ben határozták meg.

A második és harmadik cél megvalósulásának érdekében hívta életre az UNESCO az Education for All (EFA) formájában globális mozgalmát, amelynek égisze alatt kormányok, civil szervezetek, fejlesztési ügynökségek, nem kormányzati szervezetek (NGO) és különböző hírügynökségek dolgoznak együtt a vállalások sikeres teljesítése érdekében.

CÉLOK ÉS CÉLPONTOK	INDIKÁTOROK
<p>2. végcél: Megvalósítani a mindenkire kiterjedő alapfokú oktatást.</p> <p>3. <i>célpont:</i> 2015-ig biztosítani, hogy a világ minden részén minden fiú és lány befejezze az általános iskolát</p> <p>3. végcél: Előmozdítani a nemek közti egyenlőséget, és segíteni a nők felemelkedését.</p> <p>4. <i>célpont:</i> Kiküszöbölni a nemek közti beiskolázási különbségeket az alap- és középfokú oktatásban lehetőleg 2005-ig, minden szinten pedig 2015-ig.</p>	<p>6. Nettó beiratkozási arány az alapfokú oktatásba.</p> <p>7. Az 1. osztályt elkezdő és az 5. osztályt befejező tanulók aránya.</p> <p>8. Az írni-olvasni tudók aránya a 15-24 évesek között.</p> <p>9. A lányok aránya a fiúkhoz képest az alap-, közép- és felsőfokú oktatásban.</p> <p>10. Az írni-olvasni tudó nők férfiakhoz viszonyított aránya a 15-24 éves korosztályban.</p> <p>11. A nők részesedése a fizetett állásokból a mezőgazdasági szektoron kívül.</p> <p>12. A nők által betöltött mandátumok aránya a nemzeti parlamentben.</p>

1. táblázat A Milleniumi Fejlesztési Célok 2. és 3. végcélja, azok célpontjai és meghatározott indikátorai

❖ Forrás: UNESCO Institute for Statistics

A fenti célok felé történt elmozdulás eredményéről tájékoztat bennünket az 1. ábra, amelyen látható, hogy a fiatalabb korosztályban (15–24 év) a nők az írni-olvasni tudás tekintetében már lényegesen jobb képességekkel rendelkeznek, mintha a teljes 15 éven felüli korcsoportra vetítenénk ugyanezt a jelzőszámot. Ez annak az eredménye, hogy a térség egészében lényegesen javult a lányok integrációja az általános iskolákba az elmúlt években, mely hatása egyelőre még csak a fiatalabb korosztály esetén észlelhető.

1. ábra Az írástudók aránya a 15 év feletti (alul) és a 15–24 év közötti (jobbra, felül) női lakosságon belül Dél-Ázsia országaiban 2006-ban ❖ Adatforrás: UNESCO Institute for Statistics

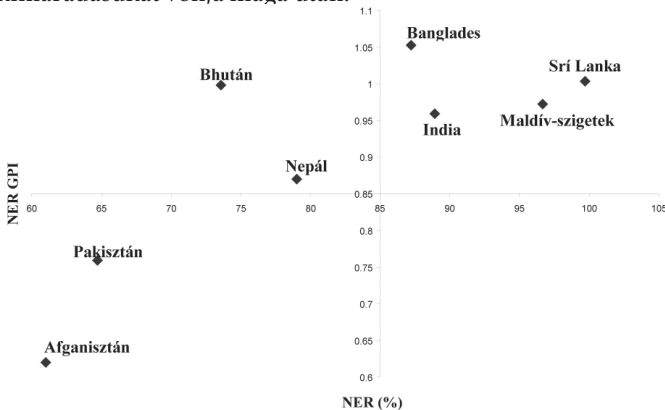
Jelmagyarázat	
Írástudók aránya 15 év feletti (nők, %) 2006	
■	90 felett
■	50 - 90
■	50 alatt
□	nincs adat

Dél-Ázsia országai a Milleniumi Célok 2005-ig történő megvalósulása tekintetében három nagyobb csoportba sorolhatók. (2. ábra)

1. Az első csoporthoz tartozó országok: Banglades, Maldív-szigetek, Srí Lanka és India. Ezek mind a nettó beiratkozási ráta⁵ tekintetében, mind az azon belül tapasztalható nemi egyenlőség megteremtésében is jelentős mértékben megközelítették, vagy meg is valósították az általános iskolai oktatás terén a milleniumi célokat.

2. A második csoporthoz tartozó országok: Bhután és Nepál. Ezekben ugyan a nemi egyenlőség megteremtésében jelentős előrelépések történtek, azonban az oktatáshoz történő általános hozzáférés még kívánnivalókat hagy maga után. Utóbbiban nagy szerepe van, hogy mindkét ország gazdasága a nagy élmunkaigényű mezőgazdaságon alapszik. A háztáji gazdaságokban a fiatalok munkaerejére is nagymértékben támaszkodnak a szülők, mely az iskolából történő kimaradásukat vonja maga után.

3. ábra Dél-Ázsia országainak megoszlása az általános iskolai nettó beiratkozási ráta (NER) és annak nemi egyenlőségi mutatója (NER GPI) alapján 2005-ben (Srí Lanka 2007-ben) ❖ Forrás: UNESCO Institute for Statistics, illetve Chitrakar 2009 (Afganisztán és Nepál esetében)

⁵ Az általános iskolai nettó beiratkozási ráta azt mutatja meg, hogy a gyerekek hány százaléka iratkozott be az életkorának megfelelően általános iskolába.

3. A harmadik csoporthoz tartozó két ország: Pakisztán és Afganisztán. Mindkét országban a hosszan tartó politikai instabilitás negatív következményei jelentik a legfőbb problémát a gyerekek oktatásból történő kimaradása terén. Afganisztánban a tálib rezsim alatt kifejezetten erőszakkal léptek fel a lányok iskoláztatása ellen.

A lányok oktatási helyzetének változása az ezredforduló után

Kedvezőtlen nemi arányok és alacsony beiratkozási ráta

A térség vizsgálati szempontból két legelmaradottabb országában is alkotmányosan biztosított jog az ingyenes oktatáshoz történő hozzáférés, azonban jelentős problémákkal küzdenek ezen a téren.

Afganisztánban a háború és a tálib rezsim alatt nemcsak a nők oktatása szenvedett csorbát, de az ország fejlődése is hosszú időre leállt. A háború eredményeként az oktatás hatalmas kihívásokkal néz szembe. A tanárnők és az alapvető infrastrukturális elemek (iskolaépületek, ivóvíz, elektromos áram stb.) hiánya a lányok oktatásának fő akadályai közé tartoznak.⁶ (Chitrakar, 2009)

2006-ban minden ötödik afgán állampolgár iskoláskorú, azaz 7 és 12 év közötti gyerek volt. Afganisztán ugyanakkor a világ legalacsonyabb oktatási színvonalú országai közé tartozik. A fiúk beiratkozási aránya 2006-ban 65% körüli volt, míg a lányoké 30–40% közötti, azonban a beiratkozás után a lányok csupán kb. 2–3 évig jártak iskolába. Ez szinte hihetetlenül gyors fejlődésnek számít ahhoz képest, hogy 5 évvel azelőtt a Világbank információi szerint⁷ a fiúk kb. 43%-a, a lányoknak pedig alig 3%-a járt iskolába. Jelenlegi becslések szerint a gyerekek fele még mindig kimarad az oktatásból. Azonban, az ország oktatásának minőségét és a lányok helyzetét elemezve ne feledkezzünk meg arról, hogy amikor a térségben a többi ország már több-kevesebb sikerrel politikai stabilitásának megteremtésén fáradozott, Afganisztán még fél évszázadon át háborúzott.⁸

Miután az afgán kormány elismerte, hogy a lányok iskoláztatása alapvető jogaik közé tartozik, 2001-ben a kormány első rendűvé léptette elő a lányok beiskolázásának kérdését. E jogok érvényesítése érdekében az első öt éves Nemzeti Oktatási Stratégiai terv megpróbált gyors lépéseket foganatosítani. A jövőben mindenképpen összehangolt intézkedésekre lesz szükség

⁶ Természetesen a fiúkat is érintik a szegénység következtében jelentkező nehézségek. A lányok azért néznek szembe mégis nagyobb kihívásokkal, mert a tálib rezsim alatt nem járhattak iskolába, melynek következtében a tanárnők száma is alacsony. A lányok azonban az iszlám társadalmi elvárások miatt csak olyan iskolába járhatnak, ahol kizárólag nők tanítanak, és külön épületben vannak a fiúktól. A lány iskolák azonban (ha egyáltalán léteznek) infrastruktúrája még alacsonyabb szinten áll, mint a fiú iskoláké.

⁷ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/IDA/0,,contentMDK:21289161~menuPK:3266877~pagePK:51236175~piPK:437394~theSitePK:73154,00.html> (letöltve: 2011. 03. 01.)

⁸ 1978-ban meggyilkolták Daud kánt és a kommunista párt került hatalomra. Azonban hatalmát csak a szovjet csapatok bevonulása árán tudta megőrizni (1979-1989). A szovjet csapatok kivonulása után különböző felkelő csoportok között polgárháborúk sorozata követte egymást, mígnem 1997-ben a fundamentalista tálibok kezébe került a hatalom. A tálibok jelentősen korlátozták a lakosság szabadságát és az emberi jogokat. A nőket eltiltották a pénzkeresettől, a lányokat kitiltották az iskolákból és az egyetemekről. Az USA-t ért terrortámadások bázisának tekintett tálib rendszert 2001 végén súlyos harcokban döntötték meg. Az ország újjáépítése egyelőre még várat magára (Probáld, 2008).

(pl.: különféle ösztönző csomagok) a nemek közti egyenlőtlenség csökkenése érdekében az oktatásban (Karlsson–Mansory, 2007).

A térség másik súlyos oktatási gondokkal küszködő országában, Pakisztánban az írni-olvasni tudók aránya a Világbank értesülései szerint 2002 és 2006 között 45%-ról 54%-ra emelkedett. Megdöbbentő, hogy az analfabéta nők aránya ez idő alatt 52%-ról 60%-ra nőtt. Egyes források szerint, ha valaki le tudja írni a nevét, azt az afgán kormány már írástudónak minősíti, míg valójában hozzávetőlegesen a lakosságnak csak 26%-a tud írni-olvasni (Qureshi, 2003). Az országban a NER 65%, ami azt jelenti, hogy a kb. 18 millió iskoláskorúból 6 millió soha nem járt iskolába, és a beiratkozottak fele még az ötödik osztály elvégzése előtt lemorzsolódik, melynek több mint fele lány. A beiratkozottak nagy része fiú. Nemcsak a beiratkozás, a rendszeres iskolába járás és az iskola elvégzésének terén, hanem a humán fejlettségi index (HDI) egyéb mutatóinak tekintetében is nagyfokú nemi egyenlőtlenséggel találkozhatunk Pakisztánban (Chitrakar, 2009).

A földrajzilag és kulturálisan is sokszínű, ugyanakkor méreteit tekintve kicsiny Nepál is hasonló gondokkal küzd. Az országban a feudális időszak alatt féktelen nemi diszkrimináció és társadalmi kirekesztés uralkodott. Az új Nepál kialakulásával⁹ ennek következtében a lehetőségek egyenlőtlensége ellen harcolnak, melyek nemcsak a nemek között, hanem város–vidék viszonylatban, ill. a különböző kasztok és etnikai csoportok között is léteznek. (Chitrakar, 2009).

Kedvező nemi arányok és magas beiratkozási ráta

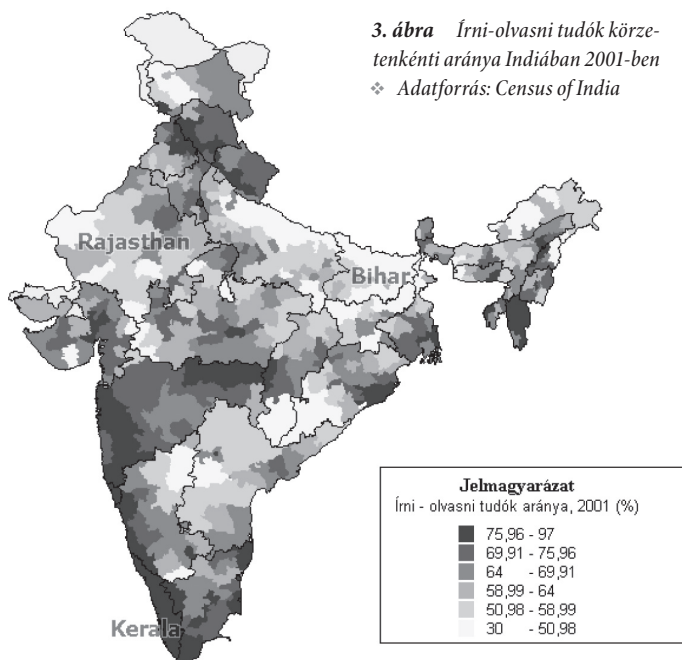
A nemi egyenlőség a beiratkozásban ugyan nem valósult meg a Maldív-szigeteken és Indiában, de elmondható, hogy magas fokon áll.

A Maldív-szigeteken azért valósulhatott meg a nemi egyenlőség az oktatásban, mert ugyan az ország alkotmányosan muszlim, azonban egy olyan modern és moderált iszlám társadalom alakult ki, ahol a nők szabadon részt vehetnek az oktatásban és elvileg karriert is csinálhatnak szemben más iszlám vallási többségű állammal. Az utóbbi időben felerősödő vahhabi fundamentalista mozgalom¹⁰ pont azzal vádolja az államot, hogy nem eléggé iszlám, ugyanis engedélyezik a lányok részvételét az oktatásban (Jorys, 2005).

Az elmúlt évtizedben Indiában gyors fejlődés ment végbe a lányok iskolába történő integrációja terén. 2002-ben még csak 0,86-os nemi egyenlőségi index a nettó beiratkozási rátában 2008-ra 0,96-ra nőtt, amely azt jelenti, hogy a beiratkozottak között a lányok aránya közel 3%-kal emelkedett (UIS, 2010). A lányok oktatásának támogatása prioritást élvezett Indiában az egész elmúlt évszázadban, de a kép még mindig nagyon ellentmondásos, ebben a nyelvileg, vallásilag oly sokszínű országban nem könnyű a fejlesztések összehangolása. Nemcsak a sokszor tapasztalható város–vidék egyenlőtlenség jelent gondot, de az ország egyes államaiban sem azonos módon valósul meg az iskolához történő hozzáférés, és főként lányok számára is elérhető formája (Velkoff, 1998). Az írni-olvasni tudók aránya általában nagy eltéréseket mutat országos szinten. A 3. ábrán látható, hogy főként az ország fejlettebb nyugati, déli és északkeleti területein magas az írni-olvasni tudók aránya. Keralában például a 2001-es népszámláláskor a legmagasabb volt az ír-

⁹ 2007. december 28-án a parlament a királyság eltörlése mellett szavazott. Az újonnan megválasztott nemzetgyűlés 2008. május 28-án Nepált demokratikus köztársasággá nyilvánította.

¹⁰ Az iszlám egyik irányzata, melyet a 18. században Mohamed ibn Abdel-Vahháb Nedzsdben alapított. A vahhabiták magukat „egységet hirdetők”-ként (al-muvahhidún) emlegetik, mely arra utal, hogy Isten abszolút egyedüliségét (tauhid) hirdetik. A mozgalom teológiája és vallásjoga Ibn Tajmíja tanításain és Ahmad ibn Hanbal jogi irányzatán nyugszik. A vahhabiták a Korán és a hadzsizsok szó szerinti értelmezését és kizárólag az iszlám vallásjogra alapozott iszlám állam szükségességét hirdetik.

ni-olvasni tudó nők aránya 87,7%-kal, míg a legalacsonyabb Biharban 31,1%-kal, Rajasthan pedig 1991–2001 között 24%-pontos növekedésen ment keresztül (20-ról 44%-ra).

Ezek az arányok azonban keveset árulnak el arról, hogy milyen szinten valósul meg az ország egyes területein az oktatás. Az indiai kormány elsősorban csak a mennyiségi mutatókra koncentrált, vagyis arra, hogy minél több lányt vonjanak be az oktatásba, de vitatott, hogy mindezt milyen színvonalon. A túlzott hangsúly a mennyiségi célokon és az ingyenességen arra ösztönözte az ál-

lamot, hogy először csak az oktatáshoz történő hozzáférést biztosítsák, majd csak később a minőséget. Az állam álláspontja az oktatás minőségével kapcsolatban másrésztől az, hogy nem vesztegeti erőforrásait magasabb színvonalú oktatásra a számára érdektelen társadalmi csoportok (nők, szegények) esetében. Az országban az oktatás terén tapasztalható fejlődés azonban messze elmarad attól a szinttől, amely a gazdasági fejlődés esetén elvárható lenne. Az EDI¹¹ (Education Development Index) alapján India az EFA Global Monitoring Report 2008 által vizsgált 129 országból csak a 105. helyen végzett (UNESCO, 2008). Ez annak köszönhető, hogy Indiában a lányok részvételének növekedése ugyan az elmúlt 10 évben látványos volt az oktatásban, de ettől lényegesen többre lenne szükség. A nemi egyenlőség akkor valósulna meg kellő mértékben, ha nemcsak a beiratkozási, hanem más oktatási mutatókban is nőne a nemi egyenlőség (pl.: írni-olvasni tudásban, tanulási eredményekben, a lemorzsolódás arányának csökkenésében és a felsőbb iskolai szinteken történő magasabb részvételi arányban).

Ahol látszólag a lányok a kedvezményezettek

A térségben három ország esetén (Banglades, Bhután és Srí Lanka) a nemi egyenlőségi index (GPI) egy fölötti a NER tekintetében, vagyis egyenlő a fiúk és lányok aránya az alapfokú oktatásba történő beiratkozásban. Azonban mindhárom ország esetén más-más mozgatórugó áll a jelenség hátterében.

¹¹ Az EDI egy összetett, százalékban kifejezett mutató, mely négy jelzőszámból áll össze. Egyrésztől tartalmazza a gyerekek iskolába történő beiratkozásának arányát, másrésztől a felnőtt lakosság írni-olvasni tudásának arányát, harmadrészt tájékoztat az oktatás minőségéről és végül magában foglalja a nemi egyenlőséget az oktatásban és a felnőttek közötti alfabetizmus terén.

Bangladesben a siker mögött egy mozgalom húzódik meg, a BRAC¹², mely a szegénység, írástudatlanság, a járványok és a társadalmi igazságtalanság ellen küzd. Ennek nyomán az országban a kormány és civil szervezetek részéről történő összehangolt intézkedések lényegesen javították a lányok helyzetét az oktatásban. A lányok ösztöndíjprogramja nemcsak az alapfokú oktatásban részesülő hátrányos helyzetűeket érinti, hanem azokat is, akik tanulni szeretnének. Az ösztöndíjprogram egyik feltétele, hogy a lányok 18 éves korukig nem mehetnek férjhez (mely révén a program a termékenység csökkentéséhez is hozzájárulhat), melyet az állam is segíteni kívánt azzal a lépésével, hogy törvénybe iktatta, hogy a nők 18, a férfiak pedig 20 éves koruk előtt nem házasodhatnak (USAID, 2002).

Srí Lankán már korán felismerték az oktatás jelentőségét. Több mint 60 évvel ezelőtt alapvető emberi jogként ismerték el az oktatáshoz való jogot. 1945-től, aki tanulni szeretne, egészen a felsőoktatásig ingyen teheti meg. 1998 óta pedig kötelezővé tették az oktatást a középiskoláig (ADB, 2004). Az oktatásnak nagyon magas a társadalmi presztízse. A nemi egyenlőség kérdésköre nemcsak az oktatásra terjed ki, hiszen a fejlődő világban 1931-ben, az akkor még gyarmati sorban lévő Srí Lanka területén élhettek szavazati joggal a nők¹³ (Chitrakar, 2009). Az előzőek alapján nem meglepő, hogy a lányok egyenlő arányban vesznek részt az alapfokú oktatásban.

Bhutánban ugyan már alacsonyabb a NER, azonban a lányok és fiúk egyenlő részvétele az oktatásban nemcsak általános, de középiskolai szinten is megvalósult 2010-re. Bhutánban az általános iskolát nagy arányban végzik el a beiratkozottak, mely az oktatási rendszer stabilitásáról árulkodik (RGoB, 2010).

A kedvező beiratkozási arányok ellenére azonban a lányok aránya a középiskolában, de még inkább a felsőoktatásban és a munkaerőpiacon még mindig kívánnivalókat hagy maga után. Ezekben az országokban ugyan a beiratkozási arányok alapján a lányok a kedvezményezettek, de az életben történő érvényesülésükben ez általában még nem jelent olyan mértékű kitérésipontot, mint a fiúk esetében.

A lányok oktatásból történő kimaradásának legfőbb okainak országai

Ha a lányok oktatásból történő kimaradásának okait vizsgáljuk meg a dél-ázsiai országok körében, a következő főbb tényezőkkel találkozhatunk. Összességében elmondható, hogy bármilyen szinten áll is egy-egy dél-ázsiai országon belül az alapoktatáshoz történő hozzáférés, az egyértelműen kirajzolódik, hogy az iskolából a lányok kimaradásának egyik legfőbb oka a szegénység, melyet tovább fokoz, ha a lány egy elzárt vidéki térségen belül él, esetleg kisebb etnikai csoporthoz tartozik, ahol még mélyen élnek a női szerepekkel kapcsolatban a kulturális beágyazottságú hiedelmek.

¹² Banglades Rehabilitation Assistance Committee-t (BRAC: www.brac.net) 1972-ben Sir Fazle Hasan Abed alapította Bangladesben nem sokkal a függetlenné válás után, mely rengeteg kis összegű ösztöndíjjal, főként a felnőttek részére működtetett nem formális iskolákkal és egészségügyi önkéntesekkel próbál segíteni a rászorulókon.

¹³ Chandrika Kumaratunát választották meg Srí Lanka első női elnökévé 1994-ben, és 1999 decemberében másodszor is megnyerte a választásokat.

A szegénység

A legtöbb vizsgált ország esetében a szegénységet hozzák fel (Mojaddidi et al, 2006, Chitrakar 2009, Heward 1999) legfőbb problémaként, ha a lányok oktatásból történő kimaradását tanulmányozzák. Ugyan a legtöbb ország alkotmánya ingyenesen biztosítja a hozzáférést az oktatáshoz, de az azzal kapcsolatban fellépő járulékos költségek (például: utazás, uniformis, könyvek stb.) már oly mértékben megterhelik a sok esetben mélyszegénységben élő családokat, hogy képtelenek gyermeküket iskolába járatni. A térség országaiban a szegénység különböző mértékben és területi aspektusban jelentkezik.

Területileg kiegyenlítettten elszegényedett országok

A legnagyobb gond, nem meglepő, hogy Afganisztánban, Pakisztánban és Nepálban tapasztalható. A három ország esetén az állam részéről történő támogatás szinte elképzelhetetlen.

Az olyan alacsony egy főre jutó GDP-vel rendelkező országokban, mint Afganisztán is, a járulékos költségek finanszírozása a szegény családok esetében kivitelezhetetlen. (Mojaddidi et al., 2006). Még ha a szülők a lányukat és fiukat alapvetően egyformán akarják is kezelni, amikor eljön az iskoláztatás kérdése, a gazdasági nehézségekkel szembe néző családokban több okból kifolyólag is a lányok azok, akik kimaradnak az iskolai oktatásból. E szegény családokban az oktatás tekintetében még erőteljesebben jelentkezik a patriarchális társadalmakban meglévő fiúk iránti preferencia, továbbá a már fentebb említett társadalmi gyakorlat, miszerint a fiú az, aki a szülőket öreg korukban támogatni fogja, tehát az ő taníttatása sokkal kifizetődőbb, mint a lányé (Karlsson–Mansory, 2007). Nem meglepő, hogy még kevesebb lánnyal számolhatunk a magasabb iskolai szinteken, ahol tovább növekednek a járulékos kiadások. Míg 2003-ban az első osztályban a beiratkozottak 30%-a lány volt, ötödikre a lányok 74%-a, a fiúknak 56%-a esett ki az iskolából (HRRAC, 2004).

Pakisztánban is a szegénység az egyik legnagyobb akadály, ami miatt a gyerekek idő előtt befejezik az iskolát (Heward, 1999). Latif megállapítja (2007), hogy a szegény szülők különben sem értéklik sokra az oktatást, de amikor szembesülnek az oktatás költségeivel, egyszerűen nem engedik el gyerekeiket az iskolába, kiváltképp a lányokat. A legtöbb esetben a legnagyobb szükség arra van, hogy a gyerekek munkájukkal és keresetükkel a családjukat támogassák. Az UNICEF szerint a pakisztáni gyerekeknek kb. 17,6%-a dolgozik azért, hogy biztosítsa családjá létfenntartását. A gyermekmunka általános jelenség Pakisztánban, mely több lányt foglalkoztat, mint fiút (Latif, 2007).

Általános jelenség az országban, hogy a gazdagok magániskolákba járatják gyerekeiket, a szegényebbek pedig az állam által fenntartott iskolákba, ami egy apartheidszerű rendszert teremt az oktatásban (Aly, 2007). Sajnos Pakisztánban a felnőttek részére működtetett iskolák sem terjedtek el úgy, mint például Bangladesben, mert a falusi szegény nőknek nem volt annyi pénzük, hogy kifizessék a napi húsz rúpiás¹⁴ díjat, és ha a közösség nem tudta fizetni a tanárt, az iskola bezárt (Heward, 1999).

Nepálban, ahol a népesség majdnem 85%-a él a ház körüli nagy munkaigényű létfenntartó farmgazdálkodásból, még nagyobb gondot jelentenek az iskoláztatás anyagi és időbeli terhei. Ez a fajta gazdálkodás ugyanis nagymértékben igénybe veszi a gyerekek, elsősorban a lányok segítségét, mely lehetetlenné teszi számukra az oktatásban történő részvételt. Sokszor hiányoznak az iskolából, vagy gyakran idő előtt le is morzsolódnak. A lányok részvétele az ilyen házimunkában

¹⁴ Egy dollár jelenleg 56 bangladesi rúpiának felel meg. És a lakosság közel 40% él napi 1,25 dollárnál kevesebből.

50%-kal nagyobb, mint a fiúké (Bista, 2004). Mindemellett a társadalomnak van néhány olyan csoportja, ahol a szegénységet nagyfokú alkoholizmus is kíséri, amely viszont mind lelkiileg, mind anyagilag komoly gondot jelent a családnak. Ez a jelenség leginkább a dalitok¹⁵ körében figyelhető meg. A dalitok közül kerül ki a gyermekmunkások 60%-a, pedig a népességben belül kevesebb mint 20% alatti a dalitok aránya.

A szegény családok esetében tehát két ok is felmerül a lányok iskolából történő kimaradásával kapcsolatban: egyrészt az oktatást kísérő járulékos kiadások a szülőket eleve elrettentik a gyerekek oktatásának támogatásától, másrészt az iskoláztatás következtében kieső munkaerő hiányában még inkább fokozódnának a nehéz megélhetési körülmények. A lányokat azért érinti súlyosabban ez a helyzet, mert a szülők esetükben kisebb erőforrásokat mozgósítanak, hiszen úgylis jövőbeli férjük tulajdonát fogják képezni. A lányokat a kamaszkor elérésével igyekeznek férjhez adni, mert a család presztízse lányaik szexuális tisztasága, és esélyt sem szeretnének adni ennek elvesztésére (Bista, 2004).

Bhutánban is hasonló a helyzet. Bár nincs olyan dokumentum, amely összefüggést mutatna ki a nyilvánvaló szegénység és a lányok iskolától történő távolmaradása tekintetében, a vidéki térségekben még a képzeteknek is kevés a munkalehetőség. Ez utóbbi pedig nem az oktatás presztízsenek növekedése irányába tolja el a mindennapi gyakorlatot. A farmgazdálkodás az egyetlen lehetőség a túlélésre, amihez a formális oktatás szükségtelen (RGoB–UN Agencies, 2001).

Területileg differenciáltan elszegényedett országok

Bangladesben ugyan a kormány és az NGO programok (mint például a BRAC) nagymértékben hozzájárultak a beiratkozás általános növekedéséhez, azonban nem bizonyultak sikeresnek a szegény, elzárt területeken élők iskolába történő integrálása terén (Ahmed–Chowdhury, 2005). Az érintett területek főként az északi síkságon és Chittagong Hill Tracts-ben vannak. A probléma a hozzáférhető iskolák hiánya, illetve esetükben is az ingyenes oktatással járó többeltérő költségek, ami megterhelő a szülők számára. Ezekben a területeken, csakúgy mint Nepálban a háztáji gazdaságokban és a ház körüli munka ellátásában nagy szükség van a lányokra, ami jelentős hiányzást eredményez az iskolából. Általános jelenség, hogy az olyan területeken, ahol a lakosság nagy része az önálló gazdálkodásból él, az oktatást a szülők nem sokra értékelik (GCE–Swainson, 2003).

India, ahol az emberek nagy része falvakban él, a ház körüli munkát a nők végzik, mely fontossága és értéke rendkívüli módon alábecsült. Az „otthonhoz kötöttség” miatt a nők helyzete a munkaerőpiacon kilátástalan. A szegény családokban ez óriási problémát jelent, hiszen a nő személyében egy potenciális munkaerő kiesik a kenyérkeresők közül csupán azért, mert a nők hagyományosan elfogadott tevékenységi köre kizárólag a házimunka elvégzésére korlátozódik. Így a család képtelen kilépni a szegénységi csapdából, és támogatni a lányok iskoláztatását. A szegény családokban a fiatal, iskoláskorú lányok otthon maradnak segíteni a háztartási munkában, vagy rosszabb esetben már tízévesen éhbéért dolgoznak valahol. A fiúkat azonban sok esetben megkímélik az ilyen jellegű munkáktól, és iskolába járatják. A lányokkal kapcsolatban azon az állásponton vannak, hogy mivel később nem érvényesülhetnek a munkaerőpiacon, semmi értelme, hogy tanuljanak (Chitrakar, 2009).

A lányok oktatása Indiában más szempontból is „luxus” a szegény családokban. A férjhezmenetel és hozomány tekintetében elterjedt szokás, miszerint a lány csak jobb szociális helyzetű és kép-

¹⁵ Dalitok, más néven elnyomottak, vagy kaszton kívüliek.

zettebb férfihoz mehet hozzá, mint amilyen ő maga. Vagyis egy képzetesebb lány csak egy tőle még magasabb képzettséggel rendelkező fiúhoz mehet hozzá, mely jelentősen megnöveli az elvárt hozomány nagyságát is. Mindezek alapján sokkal költségesebb egy tanult lányt kiházasítani (nem beszélve arról, hogy még a taníttatásáért is fizetni kell), mint egy kevésbé képzetet (Dreze–Sen, 1995).

A fentiek azonban nem egyformán igazak az ország egész területén. Nagyvonalakban megállapítható, hogy a déli államokban, amilyen például Kerala is, a nők egyenlően érvényesülnek az oktatás, illetve a társadalmi és gazdasági tevékenységek terén. Az északi államokban azonban, ahol nagyobb a szegénység és nagyobb a mezőgazdaságból élők aránya, a lányok a fiúkhoz képest nagyobb valószínűséggel maradnak ki az oktatásból.

Srí Lankán szinte minden gyerek beiratkozik az általános iskolába, de sajnos nagy gondot okoz a szegénység következtében történő lemorzsolódás a kamaszkor környékén. (A lemorzsolódók nemi összetétele nem ismert.) (De Silva–Somanathan–Eriyagama, 2003) A gyerekek 10%-a 5 és 14 éves kora között esik ki az oktatásból, és a gyerekek kohorszainak csak kb. 17%-a éri el a 9. osztályt. A szegénység okozta problémák kiküszöbölésére az oktatási minisztérium az esélyegyenlőség megteremtése érdekében ingyenes tankönyveket, iskolai egyenruhát biztosít, támogatják a közlekedést és az étkezést olyan iskolákban, ahol jelen van az alultápláltság. Az alacsony jövedelemmel rendelkező családok tehetséges gyermekeit az egyetemeken is ösztöndíjakban részesítik, amennyiben valamiféle az oktatással kapcsolatos járulékos kiadással találkoznak. Az egyenlőségre törekvés ellenére is vannak azonban csoportok, amelyek kimaradnak az oktatásból (MoE, Srí Lanka, 2004). Főként a központi felföldeken élőket érinti leginkább ez a probléma. Nuwara Eliya például egy olyan terület, ahol a nők 76%-a a férfiaknak pedig csak 87%-a írástudó. Ezekben a közösségekben sokszor magas a szegénység, alacsony az oktatási színvonal és az iskolák száma sem kielégítő. A lányok helyzete itt sem más, mint a fenti országokban: kegyet kell keresniük, ahelyett hogy iskolába járnának.

Srí Lankán, az északi területeken régóta tartó konfliktus¹⁶ szintén negatív hatással volt a gyerekek iskoláztatására, kb. 50 000 gyerek harcolt katonaként (MoE, Srí Lanka, 2004).

A Maldív-szigeteken a legmagasabb az emancipált nők aránya, a munkaerőpiacon mégis csak kevesen vesznek részt. Emiatt a szigeteken nagyon elterjedt nő vezette („female-headed”) háztartások sokkal sebezhetőbbek a szegénység szempontjából. A mára elért nemi egyenlőség pedig csak úgy tartható fenn biztosan az alapoktatásban, ha az alacsony jövedelmű családok számára (főként az elzárt szigeteken) nem jár nagy kiadásokkal a taníttatás. Az ilyen esetekben ugyanis egyértelmű, hogy a lányok fognak kimaradni az oktatásból, hiszen kevésbé érvényesülnek a későbbiekben a tényleges ismereteket kívánó munkaerőpiacon (ADB, 2007). Általános jelenség, hogy a legtöbb szigeti iskolában a lányok a fiúknál alacsonyabb arányban iratkoznak be (MoE, Maldives, 2006).¹⁷ Számos szigeti közösségben, ahol többségben vannak a nő vezette

¹⁶ 1983. július 23-án kezdődött a polgárháború. A konfliktus részben vallási okokra vezethető vissza. Srí Lanka lakosságának 75%-a buddhista szingaléz. A sziget északi és nyugati részén azonban tamilok laknak. A tamilok szeretnék volna kivívni függetlenségüket, ezért a colombói kormány és a Tamil Ilám Felszabadító Tigrisei (LTTE) között robbant ki a polgárháború. 1987-ben az újdelhi és a colombói kormány között megállapodás is született, miszerint saját önkormányzatot alapíthatnak az északon élő tamilok. India békefenntartókról is gondoskodott. A Tamil Ilám Felszabadító Tigrisei elutasították az együttműködést és az indiaiakat támadták. 1990-ben távoztak a békefenntartók, a helyzet egyre romlott. Ezt tetézte, hogy Radzsiv Gandhi volt indiai miniszterelnök ellen merényletet követtek el. A tamil lázadók 2009. május 17-én fegyverszünetet kértek, mellyel véget ért a polgárháború.

¹⁷ Például Alifu Dhaalu atollon van 1 iskola középiskolával együtt, ahová összesen 23 diák jár, és abból mindösszesen 3 lány.

háztartások, a szegénység és az elzártság az, amely leginkább befolyásolja a nemi arányokat az alapfokú oktatásban (ADB, 2007). Az általános iskolától magasabb oktatási szint sokszor csak a városokban elérhető, ami tovább fokozza a továbbtanulási helyzet ellehetetlenedését, hiszen az atollokon¹⁸ nagyon kevés város található (Chitrakar, 2009).

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a szegénység következtében legnagyobb a lemorzsolódás az általános iskolákban Afganisztánban, Pakisztánban és Nepálban az UNESCO Institute for Statistics adatai szerint. A kedvezőbb beiratkozási aránnyal rendelkező országok esetében elmondható, hogy általában még mindig Banglades küzd a legnagyobb arányú lemorzsolódási problémákkal, amelyet India és Srí Lanka követ. A legstabilabb alapfokú oktatási rendszerrel pedig a rendelkezésünkre álló adatok szerint Bhután és a Maldív-szigetek rendelkezik, ugyanis ebben a két országban a legmagasabb a beiratkozottak körében azok aránya, akik elvégzik az általános iskolát és tovább is tanulnak.

A vallási-kulturális háttér

A kultúra, a hagyomány és vallási előírások által meghatározott társadalmi viselkedés sok elmaradott területen csak tovább tetézi a lányok hátrányos megkülönböztetését az oktatáshoz történő hozzáférésben. A térség országaiban kulturális szempontból leginkább az uralkodó vallás nyomja rá bélyegét a lányok helyzetére, az összes többi kulturális probléma csupán annak következménye. A legnagyobb problémákkal főként az iszlám kultúrkörbe tartozó államok esetén találkozunk.

Az iszlám kultúrkör

A régióban négy iszlám ország található: Afganisztán, Pakisztán, Banglades és a Maldív-szigetek. Az iszlám vallás nők és férfiak számára is diszkrimináció nélkül biztosítja az oktatás lehetőségét, ezért egy iszlám országban sem lenne szabad nemi egyenlőtlenséget tapasztalnunk az oktatásban. Azonban a négy iszlám többségű állam azonban nem tekinthető azonos helyzetűnek, az első két ország ugyanis messze elmarad az utóbbi kettő oktatási nemi egyenlőségi mutatóitól.

A lányok egyik legnagyobb problémáját a pusztán női mivoltukból fakadó diszkrimináción túl az iszlám országokban az jelenti, hogy a család presztízsének érdekében kamaszkorban jelentősen korlátozzák életterületüket, és ha tehetik, mihamarabb férjhez adják őket. A lányok esetében előírt korlátozások nemcsak az öltözködésre terjednek ki, hanem társadalmi érintkezéseikre is. (Sok vidéki területen a falut sem hagyhatják el.)¹⁹ Ennek a hozzáállásnak a következménye az oktatásban a tanárnők iránti fokozott igény. A tanárnők hiánya szintén jelentős akadályozó tényezője a lányok oktatásának. (4. ábra)

Önmagában azonban a kedvezőtlen iskolai légkör (szeparált iskolák, tanárnők, távolság csökkentése az iskolától, stb.) javítása még nem elegendő, hiszen a szülők még ennek ellenére is sokszor előnyben részesítik fiaikat, és a lányokat otthon tartják a házimunka végzésére. Egy

¹⁸ Atoll: így hívják a Maldív-szigetek egyes szigeteit.

¹⁹ Ezek az attitűdök óriási akadályokat képeznek a szegény országokban. Amennyiben a lányok oktatását központilag szeretnék fejleszteni, az iszlám országok kormányainak elsősorban lányiskolákat kellene alapítani, melyeket vagy nagyon frekventáltan kellene kiépíteni, vagy a távoli, elzárt tanulók számára bentlakásos lány intézeteket kellene üzemeltetni. Utóbbiak fenntartása azonban rendkívüli terhet jelent az egyes államok amúgy is szűkös költségvetése számára.

ilyen környezetben elengedhetetlen lenne a felnőttek számára szervezett olyan nem formális iskolák létesítése, amelyek nemcsak az írás-olvasás vagy valamiféle szakma megtanítására korlátozódnának, hanem egyfajta „gender szenzitíváló”, vagyis a nemi egyenlőség és általában a nemi kérdések iránti nyitottság, érzékenység fejlesztésére is kiterjedő képzést nyújtanának.

Pakisztán egyes részein (főként az északi, vidéki és törzsi területeken) a lányoknak szigorúan tiltják az oktatásban történő részvételt (LATIF, 2007). Mindez abból a mélyen gyökerező hagyományból ered, hogy a lányoknak a külvilágtól védettnek kell maradniuk, aminek érdekében annyira korlátozzák mozgásukat a pubertáskor elérésével, amellyel már megakadályozzák egyenlő részvételüket az oktatásban. Nyilvánvaló, hogy ezek a szülők nem fogják koedukált iskolába²⁰ engedni lányukat, azonban az államnak rendkívül költséges lányiskolákat alapítani és fenntartani. Pedig a szeparált iskolák meglete sokat javítana a lányok oktatásba történő integrációja terén.

Afganisztánban a fiúk és lányok oktatásához létezik egy sajátos pozitív hozzáállás, amely megegyezik az iszlám évszázados elveivel (Karlsson–Mansory, 2007). Néhány radikális fundamentalista csoport azonban kifejezetten ellenzi a lányok oktatását, mivel szélsőséges fenyegetettséget látnak benne. A múltban hosszú ideig, de különösen a tálib rezsim alatt az afgán társadalom olyan erős patriarchális társadalmi normák alatt létezett, melyben a nőket és lányokat megfosztották az alapfokú oktatástól is. A 2001-es tálib bukással a lányokra is kiterjedt az oktatás lehetősége, melyet törvénybe is iktattak. Mivel sok afgán lány azonban a kizárólag lány iskolákat választja, ezek az iskolák gyakran válnak az erőszak célpontjaivá (Rhode, 2002). A tálibok által módszeresen elkövetett lány iskolák elleni támadások is azon okok közé tartoznak, amiért a szülők nem engedik iskolába lányukat.

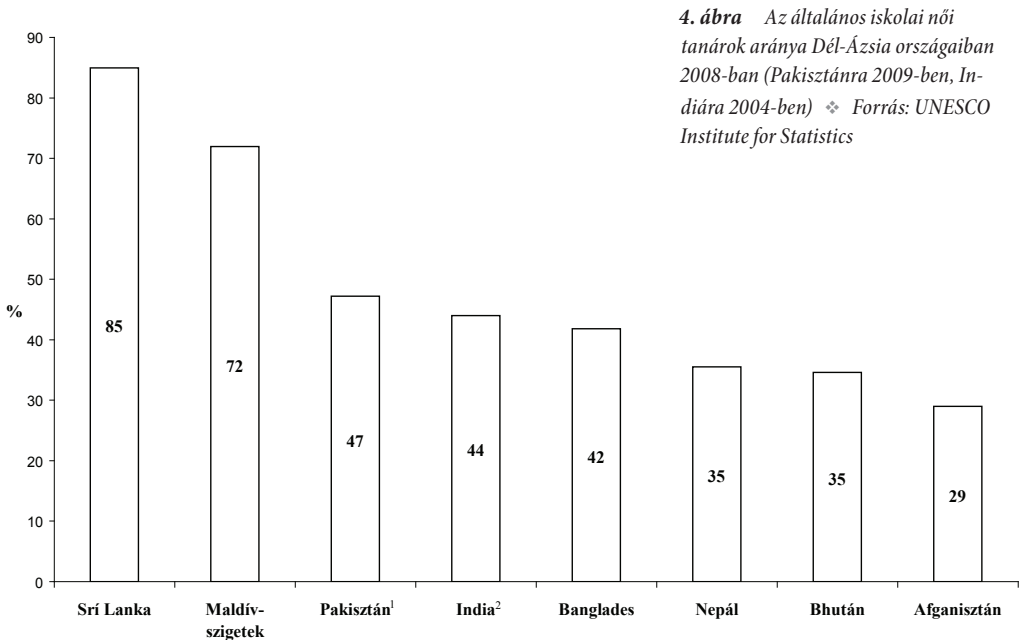
Ugyan az utóbbi időben a tanárok száma hétszeresére emelkedett, azonban csak 22%-uk rendelkezik az elvárt minimum képzettséggel, és csak 29%-uk nő, azok is főként a városi területeken. (4. ábra) Egy ilyen kontextusban a biztonság, az iskolától való távolság és tanárnők hiánya már korlátot jelentenek a lányok oktatásában (Karlsson–Mansory, 2007).

A kedvezőtlen iskolai atmoszféra, különösen a lányok esetében gyakran jelenik meg a nemzeti és nemzetközi sajtóban. Az afgán oktatási miniszter 2007-ben azt nyilatkozta, hogy negyven afgán tanárt öltek meg a tálibok, illetve követtek el támadást lány iskolák ellen az előző egy évben (Chitrakar, 2009). Az ilyen és ehhez hasonló történetek olyan környezetet teremtenek, mely elkedvetleníti a szülőket attól, hogy a lányukat iskolába küldjék. A szülők attól félnek, ha elengedik lányukat, akkor el fogják rabolni, vagy bántalmazni fogják őket iskolába menet. A híradások többször szóltak már arról, hogy felgyújtottak vagy lebombáztak iskolaépületeket, és megfélemlítettek tanárnőket. A nem megfelelő biztonság az egyik ok, amiért a szülők nem engedik el a gyerekeket az iskolába (World Bank, 2004).

A többi iszlám országhoz képest Bangladesben még tovább súlyosbítja a helyzetet a gyermekházasságok és a gyerekmunka elterjedtsége. Hiába hoztak törvényt a házasságkötések alsó korhatáráról, a törvényi szabályozás csak ritkán valósul meg. A gyermekházasságok főként vidéken gyakoriak. A lányok 40%-a még mindig tizennégy év alatti a házasságkötéskor. (Ez a tendencia nem is fog megváltozni, amíg az elkövetőket csak egyszerűbb bírságok és rövidebb elzárások sújtják, vagy sok esetben meg sem büntetik őket.) A gyermekházasságok²¹ még mindig egyik

²⁰ Az 1990-es években koedukált iskolákat építettek főként, de ezeknek csak kb. 14%-ában történt a lányok és fiúk számára az oktatási folyamat egy tanteremben, az esetek többségében ugyan egy iskolaépületben folyt az oktatás, azonban szeparált tantermekben.

²¹ A tényleges születések és házasságok regisztrációs rendszerének hiánya marad a fő akadály a gyermekházasságok megszüntetésének (USAID, 2002).

fő gátló tényezőként jelentkeznek abban, hogy a lányok nem fejezik be a számukra biztosított oktatást (Raynor–Wesson, 2006).

A nők alárendelt helyzetét mutatja, hogy a lányok az iskolában és az oda vezető úton számos veszélynek vannak kitéve. Különösen igaz ez a mezőgazdasági területeken élők esetén, ahol olykor jelentős távolságokat kell megtenni a gyerekeknek az iskoláig. Mivel a szülők ezt túl kockázatosnak ítélik, inkább otthon tartják lányaikat. A jelenséget a női tanárok alacsony aránya csak tovább tetézi. (4. ábra) (USAID, 2002)

Banglades az EFA (Education for All) célkitűzését a nemi egyenlőség tekintetében ugyan idő előtt teljesítette, és az országban általában nem jellemző az intolerancia a lányok iskoláztatásával kapcsolatban, mégis tartja magát az a nézet, hogy a lányok természetből fogva alsóbbrendűek, mint a fiúk mentális képességeiket és adottságaikat illetően. Ebből adódóan még mindig nagyon elterjedt az a szülői hozzáállás, hogy kevésbé éri meg taníttatásukba jelentős anyagi forrásokat fektetni. Ez az általános felfogás a nőkről csak növeli sebezhetőségüket, fokozza társadalmi zaklatásukat és a házasságon belüli erőszakot. Míg állami részről, jogi és politikai eszközökkel egyaránt ösztönözték a lányokat az oktatásban történő részvételre, addig az iskolába, vagy az onnan hazafelé tartó úton a lányokat számos támadás érte (USAID, 2002). Az oktatás folyamatában mindezek ellenére továbbra sem vizsgálják a lányok társadalmi státuszának változását. Az oktatás lehetősége így továbbra sem társadalmi megbecsültségük zálogaként jelenik meg. A fentebb említett programok sajnos csak az EFA által vizsgált mennyiségi adatok javítását célozták meg, azonban minőségi szinten nem történt túl sok előrelépés. Az oktatás színvonaláról sok mindent elárul egy az Education Watch 2002 keretében végzett tanulmány, mely szerint az első öt év elvégzése után a tanulók egyharmada még mindig írástudatlan vagy félig írástudatlan (Ahmed–Chowdhury, 2005).

A tanárnők toborzása ugyan prioritást kapott az alap- és középfokú oktatásban, az arányuk 2005-től 2008-ig 34%-ról 42%-ra emelkedett, ugyanakkor a vezető pozíciókat az oktatási

szektorban is férfiak töltik be. A helyzet más helyeken sem jobb, a szakképzettséget igénylő és magasabb fizetést biztosító munkaerőpiacot a férfiak dominálják.

Ahogy már fentebb is említettem, a Maldív-szigeteken az iszlám egy modernebb, kevésbé fundamentalista ága terjedt el. Ebből adódóan kulturális téren sem találkozunk olyan fokú diszkriminációval, mint Afganisztánban vagy Pakisztánban. A nemi szerepek tradicionális átörökítése, azonban itt is megtalálható. Ugyan a lányok nagy arányban részt vesznek az iskolai oktatási folyamatban, azonban a továbbörökített társadalmi és kulturális normák még mindig újratermelik a lányoktól elvárt női sztereotípiákat. Egy tipikus vidéki maldív nőtől azt várják el, hogy jó háziasszony legyen, felelősen vezesse a háztartást, nevelje a gyerekeket, de mindenekelőtt alázatos legyen. Mindezeknek megfelelően a nők részvétele a politikában és a felső vezetésben nagyon alacsony (kb. 15%). A köztisztviselői állások harmadát töltik csak be nők. Arányuk főként azokon a területeken magasabb, amelyek a társadalom megítélése szerint hozzájuk illők (pl.: tanárok, egészségügyi és szociális gondozók), de jellemző, hogy ezeken a területeken is férfiak állnak a vezető pozíciókban (ADB, 2007).

Az országban tapasztalható kulturális gátak megakadályozzák azt, hogy a lányok eredményesen teljesítsenek az alapoktatásban. Önmagában tehát nem elegendő az oktatáshoz történő hozzáférés általános biztosítása, hanem legalább annyira fontos lenne olyan pedagógia kidolgozására is, mely a fiúkat és lányokat felhatalmazná arra, hogy szembehelezkedjenek azokkal a társadalmi normákkal, melyek diszkriminációval illetik a nőket. Az egyenlőségről és igazságosságról szóló vitáknak tökéletesen összeegyeztethetőnek kellene lenniük az iszlám vallás országon belül tapasztalható moderált változatával (Chitrakar, 2009).

A Maldív-szigeteken jelentős eredményeket sikerült elérni a tekintetben, hogy az általános iskolai oktatási rendszerben 2005-ben a tanárok 64%-a, 2008-ban már 72%-a volt nő (ez az érték már felveti a pedagóguspálya Európában gyakorta emlegetett túlzott elnőiesedését), azonban a tanárok jelentős része az atollokon még mindig képzetlen (MoE Maldives, 2006).

A hindu kultúrkör

India és Nepál társadalmát a soknemzetiségűség és soknyelvűség jellemzi. A többségében hindu vallású országokban a kasztok, etnikai és nyelvi csoportok – nem hivatalosan – még mindig alapját képezik a társadalmi osztályhierarchiának, melyek jelentősen nehezítik a nemi egyenlőség kérdését az oktatásban. Az egyenlőtlenség mértéke csak tovább nő, ha a lány egy olyan elnyomott, hátrányos helyzetű társadalmi csoporthoz tartozik, mint például a dalitok.

Nepál erőteljes patriarchális társadalmában, ahol a fiúk fogják később az idős szülőket gondozni, a fiúk sokkal nagyobb szeretetben és gondoskodásban részesülnek, mint a lányok. Az előbbi az egyik legerőteljesebb attitűd, mely a szülőket megint csak arra ösztönzi, hogy ne áldozzanak sem pénzt, sem időt – szerintük – biológiailag is rosszabb értelmi képességekkel rendelkező lányaik taníttatására (Chitrakar, 2009).

Indiában a brahmani tradíció a lányok oktatásában a fennálló társadalmi rend elleni fenyegetést lát (Dreze–Sen, 1995). Bár ez a hozzáállás egyre nagyobb kihívásokkal néz szembe, tény, hogy az indiai társadalomban is a fiúk a kedvezményezettek. Sajnos ez számos esetben odáig fajul, hogy ha egy nő megtudja, hogy lánya fog születni képes művi vetelésnek alávetetni magát. Ennek következtében 2006-ban például 1000 fiúra 927 lány jutott hat éves korig. A lányok halálozási aránya 1–5 éves korig 50%-kal magasabb, mint a fiúké. Joggal merül fel a kérdés, ha már a születés körül ilyen szintű diszkriminációban részesülnek a lányok, milyennel találkoznak később az oktatásban, vagy akár egész életük folyamán (Köhler–Keane, 2006).

Sok esetben a lányok oktatása elleni érzések társadalmilag mélyen beágyazottak. Az átfómáló politikák azonban nem célozzák meg kellő mértékben a tradicionális nemi diszkriminációt a lányok oktatásával szemben. A National Family Health Survey három felmérése alapján a nők 54%-a, a férfiaknak pedig 51%-a tartja úgy, hogy a férfinak joga van verni a nejét. A nők 40%-a szenved a házasságon belüli erőszaktól, és csak 2%-uk tesz a rendőrségen hivatalos feljelentést (MoHFW India, 2007).

A buddhista kultúrkör

Bhutánban és Srí Lankán, ahol a buddhista vallás az uralkodó, már jobb a helyzet, mint a kasztrendszerben vagy az iszlám világban. A két országban még szintén alacsonyabb rendűnek tartják a nőket, illetve sebezhetőbbnek a férfiaknál, mely főként abban nyilvánul meg, hogy hallgatólagosan diszkriminálják őket a felső vezetésből, a vezető társadalmi, politikai pozíciókból, a vállalkozásfejlesztésből és a kormányzásból (RGoB, 2007; CEDAW, 2004). Ez a hallgatólagos, de kitapintható előítélet és diszkrimináció visszahat a lányok iskolai teljesítményére. Alacsonyabb a koncentrációjuk a fiú csoportokhoz képest, amely a számolási, írási és olvasási felmérésekben nyújtott rosszabb eredményeikben is tetten érhető (MoE Bhutan, 2004).

Konklúzió

Dél-Ázsia országaiban a nők helyzete kisebb vagy nagyobb mértékben a mai napig alárendelt. A térség országai mind gazdaságilag, mind vallásilag meglehetősen sokszínű képet mutatnak, melyből adódóan a lányok oktatásának akadályai Dél-Ázsia egyes országaiban igen eltérő szinten jelentkeznek.

A lányok oktatásának helyzete Afganisztánban és Pakisztánban a legkritikusabb, ahol már az alapfokú oktatáshoz történő hozzáférés is akadályokba ütközik mindkét nem számára. Nepálban, ahol a létfenntartás alapját a nagy élmunka igényű mezőgazdaság jelenti, szintén akadályokba ütközik a lányok iskoláztatása. Az akadályok következő szintjét jelenti az, ha már megvalósul a lányok oktatásba történő integrációja, azonban a szolgáltatás alacsony szinten marad (India, Banglades). Srí Lanka, Bhután és a Maldív-szigetek esetén pedig az jelenti a legfőbb gondot, hogy a munkaerőpiacon még mindig nem teljes jogú emberként jelennek meg a nők, mely kedvezőtlen visszacsatolást jelent a magasabb iskolai szinteken tapasztalható arányukra.

Egy újabb iskolán belül jelentkező formája az akadályoknak, hogy a meglévő tantervek nincsenek felkészülve az új kihívásokra, és a hagyományos sztereotípiák közvetítésével jelentősen akadályozzák a kitűzött célok elérését. Mindezek mellett jelen vannak még azok a történelmi- leg beágyazott, a nőket negatív előítéletekkel illető felfogások, melyek hol erőteljesebben, hol enyhébben, de jellemzik a társadalmi közgondolkodást. Általában elmondható, hogy a lányok kimaradásának okai két alapvető problémára vezethetők vissza. Az egyik a szegénység, a másik a kulturális, vallási hiedelmekből táplálkozó társadalmi gyakorlatok. További belső és külső akadályt jelenthet a lányok negatív tapasztalata az oktatási folyamat során.

A fentiekből is kiderül, hogy vannak nyilvánvaló és kevésbé megragadható akadályok a lányok oktatásba történő integrációjában. Az akadályok feltárása egy meglehetősen komplex feladat, átfogó elemzéseket kíván, melyekben az észlelt tapasztalatokat nemcsak a jelenségek szintjén, hanem minőségileg és hermeneutikailag is vizsgálni kell.

IRODALOM

- ADB: *Country Gender Assessment: Sri Lanka*. South Asia Regional Department and Regional and Sustainable Development Department, Manila, 2004, ADB.
- ADB: *Maldives: Gender and Development Assessment*. Strategy and Programme Assistance. Manila, 2007, ADB.
- AHMED, MANZOOR – CHOWDHURY, RASHEDA: *Beyond Access: Partnership for Quality with Equity*. Paper presented in 'Beyond Access' Regional Seminar, Dhaka., 31 January – 1 February 2005, Oxfam
- ALY, JAVED HASAN: *Education in Pakistan: A White Paper*. Document to debate and finalize the National Education Policy. Islamabad, Pakistan, 2007
- BISTA, MIN: *Review of Research Literature on Girls' Education in Nepal*. UNESCO Kathmandu Series of Monographs and Working Papers No. 3. Kathmandu, 2004
- BOYTHA GYÖRGY: *Hol tart a tudásalapú társadalom?* In Gömbös Ervin (szerk): *Globális kihívások, Milleniumi Fejlesztési Célok és Magyarország*, 2008, Magyar ENSZ Társaság.
- CEDAW: *CEDAW Concluding Remarks: Thirteenth Session of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (C/2004/1/CRP.3/Add.3/Rev.1)*. 20–30 January 2004.
- CENSUS OF INDIA: <http://www.censusindia.gov.in>, 2001
- CHITRAKAR, ROSHAN: *Overcoming Barriers to Girls' education in South Asia, Deepening the Analysis*, Kathmandu, Nepal, 2009, UNICEF ROSA
- DE SILVA, W.INDRALAL–SOMANATHAN, APARNAA–ERİYAGAMA, VINDYA: *Adolescent Reproductive Health, Sri Lanka: Status, Policies, Programmes and Issues*. Health Policy Programme, Colombo, 2003, Institute of Policy Studies of Sri Lanka.
- DREZE, JEAN-SEN, AMARTYA: *INDIA Economic Development and Social Opportunity*. New Delhi, 1995, Oxford University Press
- GCE–SWAINSON, NICOLA: *A Fair Chance: Attaining Gender Equality in Basic Education by 2005.*, 2003, http://www.campaignforeducation.org/resources/Apr2003/Fair0403_EN.pdf., Hozzáférés: 2011. 03. 21.13.45
- HEWARD, CHRISTINE: *Closing the gender gap? The informal sector in Pakistan*. In Heward, Christine – Bunwaree, Sheila (szerk), *Gender, Education and Development: Beyond Access to Empowerment*, pp.203–17. New York, 1999, Zed Books
- HUMAN RIGHTS RESEARCH AND ADVOCACY CONSORTIUM (HRRAC): *Report Card: Progress on Compulsory Education Grades 1–9, Afghanistan*, 2004, http://www.oxfamamerica.org/pdfs/afghan_education_report.pdf, Hozzáférés: 2011.03.21.14.14.
- JORYS, SHIRLEY: *Muslim by Law – A Right or a Violation of Rights? A Study about the Maldives*. 2005, www.maldivesculture.com/pdf_files/shirley_jorys_dissertation_muslim_by_law.pdf, Hozzáférés: 2011.03.21.10.00.
- KARLSSON, PIA–MANSORY, AMIR: *An Afghan Dilemma: Education, Gender and Globalisation in an Islamic Context*. Stockholm: Institute of International Education. 2007
- KÖHLER, GABRIELE–KEANE, JENNIFER: *Social Policy in South Asia: Towards Universal Coverage and Transformation for Achieving the Millennium Development Goals*. Analytical report based on the Workshop on Transformative Social Policy in South Asia, held in Kathmandu, Nepal, 24–25 May 2006
- LATIF, AAMIR: *Alarming Situation of Education in Pakistan*. World Education Forum, news and views. Grassroots stories Pakistan, 2007.
- MARTON KLÁRA: *Mitől mások az afgánok? Ahogy magyarországi afgán kamaszok és szüleik látják*. In Sik E.–Tóth J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont (MTA Politikai Tudományok Intézete), Budapest, 2000, p. 38–50.
- MINISTRY OF EDUCATION (MOE) BHUTAN: *National Education Assessment in Bhutan: A Benchmark Study of Student Achievement in Literacy and Numeracy at Class 4, 2003*. A technical report of Bhutan Board of Examinations, Ministry of Education. 2004
- MINISTRY OF EDUCATION (MOE) MALDIVES: *School Statistics 2006*. Male': Policy Planning and Research Section. 2006

- MINISTRY OF EDUCATION (MOE) SRÍ LANKA: *The Development of Education: National Report*. Ministry of Education. Colombo, 2004
- MoHFW, INDIA: *National Family Health Survey 3*. New Delhi, 2007, MoHFW.
- MOJADDIDI, BASIRA ET AL.: *Free, Quality Education for Every Afghan Child*. Oxfam Briefing Paper, 2006, Oxfam International.
- QURESHI, SABINA: Pakistan Education and Gender Policy Girl's Education: a Lifeline to Development, research paper, Affiliated with the Open Society Institute and Central European University, Budapest, 2003.
- PROBÁLD FERENC: Afganisztán, In Horváth Gergely – Probáld Ferenc – Szabó Pál (szerk): *Ázsia regionális földrajza*, Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó.
- RAYNOR, JANET AND WESSON, KATE: The girls' stipend programme in Bangladesh. *Journal of Education for International Development*, 2 (2). 2006.
- ROHDE, DAVID: Attacks on schools of girls hint at lingering split in Afghanistan. In *The New York Times*, 31 December 2002.
- ROYAL GOVERNMENT OF BHUTAN (RGoB): *Bhutan's Report on CEDAW*. Report submitted to the Committee of the Discrimination against Women for the 30th session. 2007
- ROYAL GOVERNMENT OF BHUTAN (RGoB): *Annual Education Statistics, 2010*, Policy and Planning Division Ministry of Education, 2010
- ROYAL GOVERNMENT OF BHUTAN (RGoB)–UN AGENCIES: *Gender Pilot Study*. Joint endeavour of RGoB and UN Agencies Country Offices with Support from UNIFAM, New Delhi, 2001, South Asia Regional Office
- SUBRAHMANIAN, RAMYA: *Mainstreaming Gender for Better Girls' Education: Policy and Institutional Issues*. Issues Paper. Kathmandu, 2006 UNICEF ROSA/UNGEI.
- SZEGEDI NÁNDOR: India, In Probáld Ferenc –Horváth Gergely (szerk): *Ázsia, Ausztrália és Óceánia földrajza*, Budapest, 1998, ELTE Eötvös Kiadó
- UNESCO: *Getting Girls Out of Work and Into School*. Policy Brief. Bangkok, 2006, UNESCO
- UNESCO: *EFA Global Monitoring Report: Will We Make it?* Paris, 2008, UNESCO
- UNICEF: *South Asia Regional Consultation on Violence Against Children*. Islamabad, Pakistan. 19–21 May, 2005(a)
- UNICEF: *Early Marriage: A harmful traditional practice: A statistical exploration*. New York, 2005(b) UNICEF.
- USAID: *Bangladesh Education Sector Review: Report No. 2. Status of Gender Equity*. Dhaka, 2002, USAID.
- VELKOFF, A. VICTORIA: *Women of the World: Women's Education in India*. U.S. Department of Commerce, Economics and Statistics Administration, 1998, Bureau of the Census.
- WORLD BANK: *In Afghanistan Out of Conflict and Into School*. 2004.

ÁGNES VARGA

The gender inequality and its background at the education of South Asian countries
Summary

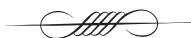
In South Asian countries women have very subordinate position resulting from the deeply rooted social traditions. The gender inequality appears in all walks of life. In recent years, in the countries of the examined area the right to access education has become a fundamental right for every citizen. It's generally expressible that the participation of girls in primary education is supported politically and also legally and assisted with various means by the referring countries. Their elementary goal is the formation of gender equality in primary education, however the attainment and success differs from country to country. More can be observable among the barriers overcoming in girls' education, which from European point of view throw a new light upon those statistical data usually used by our empirical analyses. Besides these barriers make us to realize that the centrally creation of gender equality does still not mean the solving for the social stereotypes consolidated over the centuries.

Dél-Ázsia államai ❖ Charlie Pye-Smith: In search of wild India. London, 1992, North South Productions – Box-tree alapján

BENOVICS GÁBOR

Banglades szerepe a két feltörekvő világbirodalom – Kína és India – viszonyában

Bevezetés

Banglades (Bangladesi Népi Köztársaság) a Bengál-öböl északi partján, a Gangesz-Brahmaputra torkolatvidékén helyezkedik el. Területe 143 998 km². Szomszédai India és Mianmar. Fővárosa Dhaka. Földünk legsűrűbben lakott állama (1084 fő/km²), 2008-ban 156 millióan éltek az országban, 2025-re a várható népesség 177 millió fő. Az átlagéletkor kiugróan alacsony, 22,5 év. Banglades lakossága etnikailag homogénnek mondható, a népesség zöme a bengáli nyelvet beszéli. A szunnita államvallást az itt élők 84%-a követi, míg a hindu kisebbség aránya 16%. Az életszínvonal rendkívül alacsony: az egy főre jutó bruttó nemzeti termék 2300 \$ (vásárlóerő-paritáson számolva). A születéskor várható élettartam 60 év, az egy lakosra jutó napi tápanyagfogyasztás, a csecsemőhalandóság, az egészségügyi ellátottság tekintetében Földünk legelmaradottabb országai közé tartozik. Nagyarányú az analfabetizmus (57%, a nőknél 68%). A népesség mindössze egyharmada aktív kereső, nagyobb részük az agráriumban dolgozik (62%). Az ország ásványi kincsekben is szegény, és a lakosság számához viszonyítva rendkívül szűk a természeti potenciál, ami kilátástalanná teszi Banglades számára a szegénység ördögi köréből történő kitorést.

Ha egy pillantást vetünk Dél-Ázsia térképére látható, hogy India szinte körülöleli Banglades, a két ország közötti szoros kapcsolat evidensnek tűnik. Bengál függetlenség előtti történelmét, és Banglades 1971-es véres születését ismerve, ez az evidencia még hangsúlyosabb. Ugyanakkor tudjuk, hogy a két ország viszonya koránt sem volt felhőtlen az elmúlt negyven évben.

A helyzetet bonyolítja, hogy a térségre fokozatosan rávetődik a másik nagyhatalom, Kína árnyéka. Kína egyre befolyásosabb szereplő az egész világban, nemcsak a „hátsó udvarának” számító Délkelet-Ázsiában, hanem Afrikában, Dél-Amerikában, sőt, fokozatosan már Európában is számolni kell növekvő gazdasági, pénzügyi hatalmával. India számára a legaggasztóbb azonban Kína növekvő befolyása saját érdekszférájában, az Indiai-óceán térségében. A Srí Lankán, Bangladesben kínai segítséggel modernizált kikötők, és támaszpontok, valamint az Andamán-szigetek közelében fekvő Nagy-Coco-szigeten felállított hírszerző állomás, amellyel megfigyelés alatt tarthatják az indiai tengerhajózást az Indiai-óceán keleti részében – különös tekintettel a kiemelt fontosságú hajózási útvonalat a Bengál-öböl és a Malaka-szoros között – egyre növekvő aggodalmat keltenek Delhiben. Ha ehhez még hozzávesszük Kína eredendően jó kapcsolatát Pakisztánnal – könnyen kijelenthető, hogy India egy lekötözött óriáshoz hasonlítható a saját portáján.

Ezért Banglades geopolitikai szerepe felértékelődött, és ezt igyekeznek is kihasználni, a híd szerepét betöltve a két feltörekvő nagyhatalom között, amely pozíció eszközt jelenthet súlyos gazdasági problémáinak az enyhítésére. Erről a témáról igyekezem néhány gondolatot bővebben kifejtetni a következő oldalakon.

A bangladesi híd nyugati oldala: indiai kapcsolatok

Az elmúlt években – ahogy egyre hangsúlyosabbá vált a kínai–indiai verseny a Bengál-öböl térségében – úgy értékelődött fel Banglades geostratégiai helyzete – nem beszélve India északkeleti tagállamainak problematikájáról. Napjainkban az indiai külpolitikai döntéshozók is kezdenek egyre jobban ráébredni az utóbbi időben keleti szomszédjuk kivételes szerepére.

Banglades azonban legalább ugyanolyan mértékben rá van utalva a „nagy testvérre” – Indiára, hiszen abban az országban, ahol a megközelítőleg a 165 milliós népesség majdnem fele még ma is kevesebb, mint egy dollárból él naponta és a munkahelyteremtés nem tud lépést tartani az igényekkel, létfontosságú, hogy kapcsolódjanak az indiai gazdasági csodához. Az indiai kapcsolat fontosságát jól mutatta Sejk Hasina – a 2009-ben másodjára is hatalomra került – miniszterelnök-asszony 2010 januárjában, Delhiben tett látogatása. A tárgyalásokat nagy várakozások előzték meg mindkét részről, hiszen a Hasina asszony vezette Awami Liga hagyományosan sokkal jobb viszonyt ápol Indiával, mint nagy politikai ellenlábasa, a BNP (Bangladesi Nemzeti Párt). Mióta az Awami Liga vette át a hatalmat Bangladesben, jelentős mértékű közeledés figyelhető meg a két ország kapcsolatában. Banglades határozottan lépett fel az országban korábban menedékre talált indiai szeparatista lázadó csoportokkal szemben, több vezetőt letartóztattak és átadtak Indiának. Az erőfeszítéseikért cserében Hasina asszony Indiában átvehette az Indira Gandhi díjat, amelyet nagy megtiszteltetésként aposztrofált a sajtóban, mind magára, mind országára nézve, de a hazai politikai ellenfelei azonnal ösztűz alá vették. A csúcstalálkozó után az India miniszterelnökével, Manmohan Singh-gel közösen kiadott hivatalos közleményt egyenesen árulásnak minősítették, az ellenzék azzal vádolta a miniszterelnök asszonyt, hogy „eladta az országát egy tál lencséért” az indiaiaknak. Igaz, a tál lencsében benne foglaltatott egy egymilliárd dolláros segély is, a legnagyobb, amelyet India eddig valaha egy másik országnak folyósított.

Az indiaiakkal való viszony azonban nagyon érzékeny belpolitikai téma Bangladesben, amely – mint a harmadik legnépesebb iszlám ország – meglehetősen fagyos viszonyban volt az elmúlt időszakban a születésénél bábáskodó Indiával. Ehhez jelentősen hozzájárult a vallási antagonizmus mellett a Farakka gát problémája, amely a Gangesz vizét duzzasztja fel Nyugat-Bengálban, mindössze tíz kilométerre a bangladesi határtól. A bangladesiek a gátrendszer üzembe helyezése óta lényegesen kevesebb vízhez jutnak, ami különösen a száraz időszakban teszi rendkívül nehézé a hajózást, növelte a víz só-koncentrációját, ez pedig nemcsak a halgazdálkodásra, de az ivóvízellátásra és a közegészségügyi viszonyokra is negatív hatást gyakorol, ráadásul – bangladesi vélemények szerint – növeli az elsvatagosodás veszélyét (Hafiz Ahmad 2003). A világ leghosszabb gátjának megépítése – még egyes indiai források szerint is (Muhammad J. I. 2008) – hatalmas ökológiai hiba volt, amely a száraz évszakban eredetileg a Gangesz vízének egy jelentős részét vezeti el a Bhagirathi-Hooghlyba (Wilhelm Z. 2001), ezzel próbálva megmenteni Kalkutta kikötőjét a feltöltődéstől, az eliszaposodástól.

Emellett a két állam között további vitás kérdések is feszülnek. Ilyenek: az enklávék megközelítésének megoldatlansága, a tengeri határ kijelölése a Bengáli-öbölben, ami a kontinentális

talapzatban rejlő szénhidrogénkészletek kiaknázásának joga miatt rendkívül fontos mindkét energiaéhes országban. Ugyancsak gondot okoznak az illegális bevándorlók, akik az 1991-es cezúraváltással meredek ívű fejlődésnek indult India nagyvárosaiba próbálnak eljutni munka-lehetőségek reményében. India részben ennek, részben a terrorista csoportok beszívargásának és a csempészetnek a megakadályozása érdekében elkezdett egy falat építeni a bangladesi határra, amit az „Indiai Nagy Falnak” csúfol a média. Valami megoldást találniuk kellene, mert vitathatatlan, hogy 1950 és 2001 között illegálisan bevándorolt bangladesiek száma a becslések szerint elérheti a tizenhét millió főt is (Banerjee B. 2010). A fal azonban nem tökéletes megoldás, bár az indiai határőrök kegyetlenkedéseivel és ártatlanul meggyilkolt falusiakkal még a Human Rights Watch is foglalkozott. A kerítés sok helyen olyan mocsaras, vizenyős területen vezet keresztül, hogy a helyiek egyszerűen átbújnak alatta.

A két ország vezetői a meglévő problémák egy része felett egyelőre átsiklottak, de a kapcsolatok a jövőre nézve mégis biztatóan alakulnak. Ez mindkét ország érdeke, ennek eredményeképpen sikerült aláírni egy öt pontból álló megegyezést. Ennek egyik legfontosabb része volt Banglades szempontjából a már említett egymilliárd dolláros rendkívül kedvező hitel, amiből 14 különféle projektet finanszíroznak Banglades infrastruktúrájának javítása érdekében. A cél főleg a vasútvonalak korszerűsítése, de építenek hidakat, utakat, és felfejlesztik Ashuganj folyami kikötőjét, valamint a közös folyószakaszok kotrására fordítanak az összegből. Ez természetesen Indiának is fontos, hiszen szeretné költséghatékonyabban elérni az északkeleti tagállamait Bangladesen keresztül. Ehhez rá kell bírnia Bangladeset a tranzitútvonalak ismételt megnyitására. Cserében Banglades viszont átjárhatóságot kért Nepál irányába, amivel Nepál is elérhetné a Bangladesi tengeri kikötőket. India ugyancsak jogot szerez Chittagong kikötőjének használatára, ahol a közeljövőben hatalmas fejlesztések várhatóak, nagyrészt a kínai tőke hatására. Kína pozíciójának erősödése viszont már kevésbé jelent megnyugvást India számára. A bangladesi kormányfő a tárgyalás alkalmával arra is ígéretet tett, hogy India ellenes fegyveres csoportok nem lelhetnek menedékre országá földjén.

A legfontosabb kérdésekre – amit elvártak volna a bangladesi kormányfőtől hazai politikai ellenfelei – azonban továbbra sem sikerült megnyugtató választ találni. Ilyen a Farakka-gát és a Teesta folyóval kapcsolatos vízmegosztási kérdés is. A vízmegosztás az egyik legérzékenyebb pontja a két ország kapcsolatának, mivel több mint ötven folyón osztoznak. Banglades földrajzi fekvéséből adódóan meglehetősen kiszolgáltatott helyzetben van, India pedig növekvő energiaigényének megfelelően egyre több duzzasztót épít ezeken a folyókon, jelentősen befolyásolva a vízhozamot, ami hátrányosan érinti Bangladeset.

A bangladesi híd másik oldala: Kína

A „Nézz Keletre” – „Look East” politikája azonban nemcsak Indiában, hanem legalább annyira Bangladesben is népszerű politikai szlogen manapság. Ennek szellemében Banglades próbál utat találni az ASEAN¹ (+3) országok piacára. Ez a tíz ASEAN tagország mellett magá-

¹ ASEAN (Association of South-East Asian Nations) 1967-ben hozta létre Fülöp-szigetek, Indonézia, Malajzia, Szingapúr, és Thaiföld a bangkoki szerződéssel. 1984-ben csatlakozott Brunei, 1995-ben Vietnám, 1997-ben Laosz és Mianmar, 1999-ben Kambodzsa. A szervezet célja a tagországok közötti gazdasági, társadalmi és kulturális együttműködés elősegítése, de az ASEAN biztonsági kérdésekkel is foglalkozik.

ban foglalja Japánt, Dél-Koreát és Kínát. Az ASEAN-országok önmagukban is fontos gazdasági partnerek és potenciális piacot jelentenek a bangladesi termékek számára, de, a keleti irányú törekvésnek a fő célpontja mégis inkább Kína, amely a tervek szerint Mianmaron keresztül létesítene összeköttetést Bangladdal.

Az indiai tárgyalások után Sejk Hasina miniszterelnök asszony hamarosan Kínába is ellátogatott. Látható az egyensúlyra való törekvés a két nagyhatalom között, egyfajta diplomáciai „tojástánc”, amivel Banglades egyrészt arra törekszik, hogy minél több befektetőt és működő tőkét hozzon az országba – enyhítendő a súlyos gazdasági problémákat, amit az elmaradott infrastruktúra, a túlnépesedés és a tanulatlan néptömegek terhe jelent; másrészt Banglades szeretné a túlzott indiai befolyást csökkenteni a kínai kapcsolattal. Természetesen a képletet némileg cizellálja a tény, hogy az Awami Liga hagyományosan „India-barát”, és ezt tudják Kínában is. Ily’ módon érdekes figyelemmel kísérni, hogy ez a kormány miképpen viszonyul a Dél-Ázsiában is egyre növekvő befolyással rendelkező Kínához, amely befolyás-növekedés viszont egyre nagyobb nyugtalanságot kelt Delhiben. Ez a nyugtalansággal vegyes csalódottság vett erőt az indiai vezetőkön, amikor Hasina asszony ugyanazokat a kedvezményeket felajánlotta Kínának is a kikötőhasználatban, mint amit India megkapott. Ez különösen azért aggasztja Indiát, mert a befolyási övezetében egyre teljesebb lesz a kínai gyöngyfűzér – a „string of pearls” – ahogy a kínai támaszrendszert nevezik Mianmartól Port Saidig. A chittagongi kikötő Kínának nemcsak stratégiai megfontolásból lényeges, mert amennyiben megépül a vasút és az autópálya – Mianmaron keresztül Jünnan tartomány közigazgatási központjával Kunminggal –, Kínának egy újabb jól felszerelt mélytengeri kikötő áll rendelkezésére. Így kiiktathatja a Malaka-szorost, jelentősen rövidítve a szállítási időt. Ráadásul ez jótékony hatással bírna Jünnan tartomány fejlődésére.

Gazdasági aspektusból közelítve a kérdést, ugyancsak látható, hogy Kína ezen a téren is igyekszik kiépíteni kapcsolatait, piacokat szerezni a kínai áruk számára. Banglades a világ hetedik legnépesebb országa, még annak ellenére is fontos piac a versenyképes kínai tömegtermelés számára, hogy az egy főre jutó GDP csak 1600 USD, amellyel az országok rangsorában mindössze a 197. pozíciót foglalja el (CIA Factbook 2011). Ennek megfelelően Dél-Ázsiában Kína harmadik legnagyobb kereskedelmi partnere Banglades, bár a kétoldalú kereskedelmi mérleg jelentősen kedvez Kínának. A kereskedelmi forgalmuk 2006-ban már elérte a 3,19 milliárd dollárt, amely az előző évhez képest 28,5%-os növekedést jelentett. Ebből a bangladesi export nem haladta meg a 100 millió dollárt (The Economic Times 2007). Részben ennek köszönhetően Kína jelentős gazdasági segítségnyújtást biztosított Bangladesnek, hogy a kereskedelmi többletét valamelyest ellensúlyozza.

Természetesen Kínának is van néhány neuralgikus pontja, ezek közé tartozik az önálló Tajvan kérdése. Tajvan elsősorban kereskedelmi befolyását igyekszik megerősíteni Ázsiában, ráadásul a világon a hetedik legjelentősebb befektetőnek számít. Miután Banglades – Ázsiában másodikként – beleegyezett, hogy Tajvan kereskedelmi kirendeltséget nyithat Dakkában, Tajvan nagyon komoly tőkebefektetésekre tett ígéretet a Bangladesnek oly fontos textiliparban, ahol éppen Kína az egyik legjelentősebb versenytárs. Ezen kívül az elektronikában és az információ-technológiában is előrelépést ígértek, sőt 2006-ra az ország legnagyobb tőkebefektetőjévé akartak válni. A világ egyik legszegényebb országának, amely jelentős munkaerő-felesleggel rendelkezik, fontosnak tűnt Tajvan szándéka bangladesi vendégmunkások fogadására. Tajvan már korábban is megközelítőleg 300.000 vendégmunkást foglalkoztatott Thaiföldről, Indonéziából, a Fülöp-szigetektől és Vietnámból. Most beleegyezett, abba, hogy a külföldi munkaerő szükségletének 10%-át Bangladesből toborozza, és nemcsak szakképzett, hanem betanított, sőt teljesen szakkép-

zetlen munkaerőt is (KUMAR, A. 2007). Ilyen gesztust nem várhattak el a bangladesiek Kínától, így még azon az áron is vállalták a tajvani kapcsolatot, hogy ez egyértelműen kiváltotta Kína rosszállását. A legfőbb diplomáciai bonyodalmat az okozta, hogy a bangladesi vezetés még csak nem is egyeztetett ebben a – Kína számára különös érzékenységgel kezelt – kérdésben. Ráadásul Tajvan éppen kormányváltás előtt állt, így az időzítés rendkívül balszerencsés volt. Végül – részint a világgazdasági recesszió hatására, részint a tajvani belpolitikai fordulatnak köszönhetően – a tajvani ígéretek megmaradtak ígéretnek és Banglades igyekezett ismét kinyilvánítani elkötelezettségét az „egyetlen Kína”-elv mellett.

Talán ennek is köszönhető, hogy a 2010-es esztendő különösen gyümölcsöző volt a két ország kapcsolatában. Rendezvények sorozataival emlékeztek meg a diplomáciai kapcsolatok felvételének harmincötödik évfordulójáról. A bangladesi miniszterelnök látogatása alkalmával a kínaiak sem fukarkodtak, nem akartak elmaradni az indiai vetélytárs gesztusaitól és egy négyponos gazdasági és technológiai együttműködési megállapodást írtak alá. A gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok újabb lendületet vettek, Kína a megegyezés szerint 100 millió yüanos segítyt (15 millió USA dollárnak felel meg), valamint 700 millió dollárt biztosít, utóbbit egy műtrágyagyár megépítésére, illetve kommunikációs technológiai fejlesztésekre. 2010. július 1-től 4762 bangladesi termékre eltörölték a vámot a kínaiak (Zhang Xianyi 2010), hogy a bilaterális kapcsolatokban valamelyest csökkentsék a bangladesi kereskedelmi deficitet. Wen Jibao kínai miniszterelnök biztosította a bangladesieket arról, hogy ösztönözni fogják a kínai cégeket bangladesi beruházásokra és növelik az együttműködést a mezőgazdaság, a telekommunikáció és az energia szektor területén. Igyekeznék fognak támogatást nyújtani a természeti katasztrófák elkerülésében, illetve a károk felszámolásának könnyítésében, amely Bangladeset sajnos gyakran sújtja, továbbá segítők kezét nyújtanak a szegénység felszámolása elleni küzdelemben. Ezen kívül megkezdik a hetedik Banglades–Kína „Barátság” híd építését Kajirteknél. A megállapodás szerint együttműködnek a hibrid rizstermesztés és a mezőgazdasági termékek feldolgozása területén, lehetővé teszik a bangladesi diákok kínai egyetemeken történő képzését. Kína emellett ígéretet tett egy bangladesi kommunikációs műhold pályára állítására.

A kínai–bangladesi kapcsolatok ilyen mértékű intenzitása akkora nyugtalanságot váltott ki Indiában, hogy a bangladesi külügyminisztériumnak ki kellett adni egy közleményt, hogy ez nem fogja negatívan befolyásolni az indiai kapcsolatokat.

A Kínai és Banglades közti kooperáció egyik legfontosabb tere a katonai, védelmi együttműködésben teljesedik ki. Kína korábban is az egyik legnagyobb beszállítója volt a bangladesi hadseregnek, és nagyon „baráti áron” szerelték fel szövetségesüket kínai vadászrepülőgépekkel, harcjárművekkel, ágyúnaszádokkal, rakétákkal. A legtöbb harckocsi (T–59, T–62, T–69, T–79), páncélozott csapatszállító jármű (APC), ágyúk és kézifegyverek, amiket a bangladesi hadsereg használ, Kínából kerültek Bangladesbe. 2008-ban a kínaiak segítségével létesítettek a chittagongi kikötő közelében egy hadihajó-elhárító rakétakilövő állomást, sőt az első teszteket is a kínai szakértők segítségével végezték.

Az ütközőzóna esetleges előnyei és Banglades kilátásai

A kínai kapcsolatok intenzívebbé válása természetesen sérti India nemzeti érdekeit a saját befolyási övezetében és a további kapcsolatok nagymértékben függenek attól, hogy az indiai miniszterelnök – Manmohan Singh – 2011-ben várható látogatása milyen konkrét eredményeket

hoz Banglades számára. Különösen a vízmegosztás és a tengeri határok kijelölésének kérdésében szeretnének megnyugtató megoldást találni. Banglades és Kína között ugyan nincs formális katonai szerződés, amely garantálná a kölcsönös segítséget a másik országot ért külső támadások esetében, mégis a bangladesi vezetés abban bíz, hogy Kínától akár katonai segítségre is számíthat egy esetleges indiai agresszió esetén. Kína már egyszer elsimított egy készülődő katonai konfliktust a Bengál-öbölben, amely Banglades és Mianmar között eszkalálódott a szénhidrogén készletek ellenőrzése és a tengeri határok kijelölésének a vitájában.

Ezekből a tényekből is látható, hogy a térségben növekszik a kínai hatalmi befolyás. Azok a militáns csoportok, amelyek folyamatos biztonsági kockázatot jelentenek Indiában a törvényes rendre nézve, mint pl. az ULFA² korábban bangladesi területről indították akcióikat, most a bangladesi kormány erőteljes fellépése következtében kiszorultak onnan, viszont biztonságra letek Kína határ menti területein. A kínai szembenállást fokozza, hogy ők soha nem ismerték el a McMahan vonalat és az indiai Arunchal Pradesh állam területén megkérdőjelezik az indiai fennhatóságot. A bangladesi területekről Indiába beszivárgó emberek ugyancsak jelentős biztonsági fenyegetést jelentenek Indiának, hiszen a nagymértékű migráció fokozatosan átfurmálja az indiai államok, főleg Assam etnikai, kulturális és főleg vallási összetételét. Abból a húszmillió bangladesi bevándorlóból, aki illegálisan tartózkodik India földjén a becslések szerint körülbelül hatmillió Assamban él (Anand Kumar 2005), és komoly félelmek vannak, hogy ott alakul ki egy következő „Jammu és Kashmir”- szerű válsággóc. Elég csak Samuel P. Huntingtonra gondolnunk, aki az „Iszlám véres határaitól” és „törésvonal-háborúkról” (Huntington P.S. 2004) vizionált. A Siliguri-folyosó, amelyet formája alapján „csirkenyaknak” is aposztrofálnak, India Achilles-sarka. A kétszáz kilométer hosszú és negyven kilométer széles folyosó köti össze India északkeleti államait az ország többi részével.

Ezen keresztül halad a közúti, a vasúti és a légifolyosó, és itt található többek között az a megközelítőleg 90 000 km²-es terület, amit 1962-ben a kínaiak elfoglaltak a McMahan-vonalon átlépve, majd vonakodva visszaadtak Indiának. Kína továbbra is jelentős számú haderőt állomásoztat a térségben. Indiai katonai szakértők szerint a kínaiak és a bangladesiek között harmonikus egyetértés alakult ki abban, hogy a keleti tartományokat le kellene választani Indiáról, és megvalósulhatna a közvetlen kínai–bangladesi összeköttetés.

Természetesen ennek egyelőre nincs realitása, de az északkeleti tartományokban mégis jelentős indiai erőforrásokat kötnek le azok a fegyveres lázadó csoportok, amelyek az Indiától való függetlenségért harcolnak, és – bár nem hivatalos – mégis kézzelfogható támogatást kaptak, ill. kapnak Bangladestől, vagy Kínától.

Banglades szerepének felértékelődése és fókuszba kerülése, a két nagyhatalom rivalizálásában a stratégiai helyzetén kívül a jelentős földgázkészletének is köszönhető. Banglades gáztartalékairól nagyon eltérő híradások láttak napvilágot, amely az ország készleteit a 150 milliárdtól a 900 milliárd köbméterig becsüli (Encyclopedia of Earth 2007). Ez ugyan csak töredéke Mianmar készleteinek, de még így is felértékelte Banglades szerepét a régióban. Ezekhez a gázmezőkhöz Bangladesben nagy reményeket fűznek, hiszen az ország nagyon nehéz gazdasági helyzetben van, folyamatos segízésre szorul, minden erőforrásra hatalmas szüksége lenne, ami ezt a kiszolgáltatottságot enyhítheti. Kína és India energiaéhsége ugyancsak kimeríthetetlen, ők is

² A United Liberation Front of Asom (Assam–i Egyesült Felszabadítási Front) harca egy Indiától független Assamért folyik. A konfliktus gyökere a régió gazdasági függőségében, elmaradottságában és a gyarmati örökségnek tekinthető etnikai ellentétekben keresendő. 2005 óta folyik tárgyalás az indiai kormány és az ULFA-t képviselő *People's Consultative Group* (PCG) között.

igényt tartanának a gázkészletekre, de a legvalószínűbb, hogy Banglades hatalmas népességének az energiaigényét fogják kielégíteni, amely évente 10%-kal növekszik. A termelés mennyisége egyelőre nem haladja meg a hazai keresletet, kérdés, hogy a nagyobb mélységben fekvő készleteket miképpen, és milyen költségekkel lehet kitermelni. Banglades gazdasági fejlődéséhez is egyre növekvő mennyiségű energiára van szükség, a kormány tervei szerint, 2020-ra szeretnék, ha az ország teljes lakossága számára elérhetővé válna az elektromos áram, hiszen ez jelenleg csak a lakosság egyharmadának biztosított. Ez pedig konzerválja az elmaradottságot. A hazai szakértők szerint a gázpiacon a hazai keresletet a jövőben a lakossági fogyasztás, az elektromos energiatermelés és az ipari termelés növekedése fogja generálni. A gázkitermelés fejlesztése nagymértékben függ a két nagyhatalom anyagi és technológiai segítségétől, viszont cserébe ők is részesedni akarnak a természeti kincsből, illetve India is szeretne hozzáfért a még jelentősebb Mianmari gázkészletekhez. A verseny a kitermelt energiahordozókért fokozódik, és Kína úgy tűnik, előnyösebb pozícióban van. Banglades szerepe pedig nagyon fontos, hogy esetleges tranzitútvonalat biztosítson és ne a Siliguri-folyosón kelljen a vezetéket keresztülvinni. A földgázvezeték megépítéséhez óriási befektetésre lenne szükség (az építés költségét egymilliárd dollárra becsülik (Blakeley I. 2006) és a régió egyelőre sokkal nagyobb biztonsági kockázatot hordoz magában annál, hogy komolyan fontolóra vegyék ezt az investíciót. Így a 2005-ben aláírt háromoldalú (India–Banglades–Mianmar) megállapodások ellenére sem indultak meg az építkezések. Banglades azt szerette volna elérni, hogy India cserében azért, hogy a vezeték bangladesi területen keresztül haladna át, külön megállapodásban garantálja számukra a nepáli és bhutáni vízierőművekből az elektromos energia tranzitálását az indiai hálózaton keresztül. Ezen kívül, egy kereskedelmi folyosó létesítését ugyancsak Indián át – ezekkel az országokkal. Az élelmiszer- és energiahány, a gépgyártás fejletlensége, másfelől a jutaipar kiemelkedő szerepe erősen ráutalja Bangladeset a világgpiaci kapcsolatokra (Wilhelm Z. – Szegedi N. 2008). A tranzit kérdése amúgy is az egyik legvitatottabb pont India és Banglades között. A bangladesi oldalról olyan hangokat lehet hallani, India kihasználja hatalmi pozícióját, és előnytelen feltételeket akar kicsikarni Bangladesből, hogy az ő területükön keresztül tudja lebonyolítani az észak-keleti államainak kereskedelmi és katonai ellátását. Ebben van is némi igazság, hiszen India feltehetően többet profitálna ezeknek a tranzitútvonalak megnyitásából, mint Banglades, viszont érthető, hogy cserébe ők szeretnék hozzáfért az északi államok (Nepál és Bhután) piacaihoz, illetve erőforrásaikhoz. Indiának szüksége van Bangladesre ahhoz, hogy megfelelően el tudja látni ezeket a távoli és valamelyest izolált területeket, jobban ellenőrzése alá tudja vonni őket és a meginduló fejlesztések hatására az ottani elégedetlenségnek, és szeparatizmusnak elejét tudja venni. Az indiai „Vision 2020” szlogenje mögött India több százmilliárd dollárt szándékozik belepumpálni ebbe a régióba, amivel kilencszázalékos gazdasági növekedést tudna ott is generálni.

Összegzés

A tanulmányban igyekeztem bemutatni Banglades jelenlegi helyzetét és lehetőségeit, miképpen igyekszik egyensúlyozni a két gigász között, megtartva önállóságát és növelve a politikai mozgásterét. Úgy kell kialakítania egyfajta „modus vivendi”-t, hogy a saját érdekeit érvényre tudja juttatni olyan fontos ügyekben, mint a tranzit kérdése északra, Nepál irányába, vagy a vízmegosztás problémája. Eközben jelentősen rá van utalva a külső segítségre, a donor országok segélyeire, és ezt a kiszolgáltatottságot még időről-időre súlyosbítják a természeti katasztrófák. Az infrastruktúra és a gazdasági szerkezet elmaradott, a lakosság több mint 50%-a írástudatlan

(CIA Factbook 2011), az emberek döntő hányada mélyszegénységben a felemelkedés legkisebb reménye nélkül tengeti életét. A nehézipar fejletlen, és az ipari szerkezetről sokat elárul, hogy a hárommillió ipari alkalmazott 90%-a nő (Wilhelm Z. 2010). Az országnak szüksége van a külső tőkére, a befektetőkre, Kína és India pedig egyre aktívabb a tőkebefektetések terén. Kína rendelkezik jelenleg a világ legnagyobb valutatartalékával, amely immár megközelíti a 3 milliárd dollárt (Bradsher K. 2011). Kína ösztönzi Banglades megnyitását Mianmaron keresztül, és így Banglades számára olyan infrastrukturális fejlesztések válhatnak elérhetővé, amit önerőből nem tudna megvalósítani, ráadásul megnyílik az út az ASEAN-országok felé is. India segítségével Banglades számára könnyebben hozzáférhetővé válna a nepáli és bhutáni elektromos energia, illetve ezen országok piacai. A nemzetközi politikában is működik a viszonzosság elve, a partnerországok is fellépnek a követeléseikkel, mint pl. a chittagongi kikötő használata, vagy India esetében a tranzitútvonalak megnyitása az északkeleti tartományok irányába. Banglades egyértelműen arra törekszik, hogy egyformán jó kapcsolatot tudjon ápolni Indiával és Kínával, és igyekszik minél nagyobb hasznot húzni Ázsia két feltörekvő nagyhatalmának geostratégiai versengéséből. Ez számára kedvező helyzetet teremt, hiszen ahogy eljuttassa a „húzódózó-felajánlkozó menyasszony szerepét a két tehetős kérő között”, úgy igyekszik a versengést a maga javára fordítani, és elmaradott gazdaságához tőkét szerezni. Ugyanakkor nincs könnyű helyzetben, hogy megtalálja azt a keskeny ösvényt, amin úgy lehet a két nagyhatalom gyakran egymással ütköző érdekei között manőverezni, hogy egyiknek se veszítse el a bizalmát. Ehhez nagyon józan, pragmatikus politikázásra, egyértelmű politikai vízióra, vezérelvre van szüksége, amely nem egyszerű egy olyan országban, amelyben virágzik a korrupció – az ország a Transparency International listáján a 139. helyet foglalja el (Transparency International 2009) –, a demokrácia ingatag lábakon áll, a belpolitikai porondon számolni kell a szélsőséges vallási irányzatokkal és belső militáns csoportokkal is. 2004-ben a jelenlegi kormányfő is kis híján merénylet áldozata lett. Indiának nagyon fontos, hogy Banglades ne térjen le a demokratikus útról, hogy a szakadár csoportokat ellenőrzése alatt tartsa egy erőskezű központi hatalom, ne kerülhessenek a politika közelébe szélsőséges iszlamista csoportok.

Kína egyelőre a pozícióját igyekszik erősíteni a térségben, hídfoállításokat épít, piacokat keres, és nem foglalkozik az ország politikai berendezkedésével, addig, amíg neki ebből előnye származik. Kína kivár, de az bizonyos, hogy Banglades felemelkedésének kulcsa ennek a két hatalmas országnak a kezében van, és nagyon sok függ a kettejük viszonyának jövőbeni alakulásától.

IRODALOM

- HUNTINGTON, P. S.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* Budapest 2004 Európa kiadó, 434. p.
- SZEGEDI, N.–WILHELM, ZOLTÁN: Banglades. In Horváth G.–Probáld F.–Szabó P. (szerk): *Ázsia regionális Földrajza*. Budapest, 2004, ELTE–Eötvös kiadó. 453 p.
- WILHELM, ZOLTÁN: Banglades. In Tóth J. (főszerk.): *Világföldrajz*. Budapest, 2010, Akadémiai Kiadó. 1016–1021.
- WILHELM, ZOLTÁN: Bengál környezeti jellemzői a XX. század elején. In Kovács J.–Lóczy D. (szerk): *A vizek és az ember*. Pécs, 2001, PTE–TTK Földrajzi Intézet. 301 p.
- HORVÁTH, JENŐ: *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó. 62–63.

INTERNETES FORRÁSOK

- BIDISHA, BANERJEE: *The great wall of India* 2010 <http://www.slate.com/id/2276362/> Hozzáférés: 2011.01.06.
- BLAKELEY, I. 2006. <http://energy.ihs.com/News/published-articles/articles/Bangladesh-natural-gas-perspective.htm>. Hozzáférés: 2011.01.10

- BRADSHER, KEITH *Chinese Foreign Currency Reserves Swell by Record Amount*. <http://www.nytimes.com/2011/01/12/business/global/12yuan.html>. Hozzáférés: 2011.01.13.
- HAFIZ AHMAD *India's River Diversion Plan: Its impact on Banglades*. <http://search.com.bd/articles/Banglades-india-water-problem.html>. Hozzáférés: 2011.01.12.
- KUMAR, ANAND: *Changing Dynamics of Sino-Banglades Relations* 2007. <http://www.southasiaanalysis.org/%5Cpapers14%5Cpaper1345.html> Hozzáférés: 2011.01.09.
- KUMAR, ANAND: *Illegal Bangladesi Immigration* 2005. <http://www.southasiaanalysis.org/%5Cpapers14%5Cpaper1391.html>. Hozzáférés: 2011.01.12.
- MUHAMMAD JAVED IQBAL 2008 <http://newsgroups.derkeiler.com/Archive/Soc/soc.culture.pakistan/2008-09/msg00169.html>. Hozzáférés: 2011.01.12.
- ZHANG XIANYI *China's foreign policy on neighbouring countries and China-Banglades relationship* http://www.newstoday.com.bd/index.php?option=details&news_id=15764&date=2010-12-26 Hozzáférés: 2011.01.09
- CIA FACTBOOK <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bg.html> Hozzáférés: 2011.01.13
- ENCYCLOPEDIA OF EARTH http://www.eoearth.org/article/Energy_profile_of_Banglades
- THE ECONOMIC TIMES. http://economictimes.indiatimes.com/International__Business/China_grants_over_USD_10_mn_aid_to_Banglades/articleshow/2226465.cms Hozzáférés: 2011.01.09
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009/cpi_2009_table Hozzáférés: 2011.01.10.

BENOVICS GÁBOR

The role of Banglades between two empires – China and India.

Summary

It is quite evident also in geographical point of view the close and inevitable relationship between Banglades and India as the latter virtually surrounds the former one. Nevertheless the relationship between them hasn't been harmonious during the last 40 years at all. It makes the situation even more complex the fact that the other great power's – China's – influence permanently growing in the region which makes the Indian leadership more and more concerned about it. This is naturally Indian sphere of interest, and China has already made its presence in the region of the Bay of Bengal and the Indian Ocean quite evident with the so-called "string of pearls" – the Chinese military base system – in Pakistan, Banglades, and Sri Lanka. Besides China made quite definite that they won't recognize the MacMahon-line and won't recognize the Indian supremacy in Arunchal Prades state either. In 1962 they have already fought a controversial war in that area. Therefore the geopolitical role of Banglades has been appreciated and the political leadership of the country tries to capitalize it creating a virtual bridge between the two political giants and use their support to relief the economical troubles in the country. The particular attention towards Banglades' strategic position is due to the country's significant stock of natural gas as well, which potential exploitation is a lucrative possibility for both energy hungry rivals – China and India. Banglades has to create such a "Modus Vivendi" that the political leadership of the country can assert their claims for such sensitive issues like the water sharing in the more than 50 common rivers and the transit problems towards the northern countries like Nepal or Bhutan. Meanwhile they badly need the financial and economical support of both of the big potential donor countries. The infrastructure and the economic structure is backward, more than 50% of the population is illiterate, which further perpetuates the poverty and gives little hope for rising out of the misery. The country is extremely short of investments and capital so it needs the support of India and China as these rising economic powers are getting more active in the investment market. The possibility for the a more prosperous future of Banglades is rely on the political will of the two most populous countries of the world and their rivalry will definitely influence the fate of that economically and ecologically alike fragile region.

ZAGYI NÁNDOR

Adalékok a Maldív-szigetek történeti és kulturális földrajzához

Az indiai szubkontinentstől délnyugatra fekvő, észak–déli irányban mintegy 2500 kilométer hosszan húzódó tengeri hátság, az ún. *Chagos-Lakshadweep-plató* mentén elhelyezkedő szigetvilág részeinek, a *Maldív-szigeteknek*, és a tőle északra, ill. délre található, a plátónak nevet adó másik két szigetcsoportnak – az Indiai Köztársaság egyik szövetségi területét alkotó *Lakshadweep*-, és a brit igazgatás alatt álló Indiai-óceáni Területhez tartozó *Chagos-szigeteknek* – a létrejötté az élővilág egyik különleges domborzatalakító tevékenységének, a telepekben élő korallállatok pusztulását követően visszamaradó, sorban egymásra rakódó mészváz-maradványok felhalmozódásának köszönhető. Az aljzatot képező vulkanikus eredetű, egykor – a pleisztocén kor végén, nagyjából 10-20 ezer évvel ezelőtt – még az óceánfelszín fölé emelkedő szigetsor tagjainak pereme körül fejlődésnek induló koralltelepek növekedésükben egyensúlyt tartva egyrészt a szárazföldi térszín süllyedésével, másrészt a földi éghajlatnak a holocén kor kezdetén kezdődő felmelegedésével együttjáró tengerszint-emelkedéssel, jellegzetes, a korábbi szigetek szegélyvonalában, csatornákkal megszakított, többé-kevésbé szabályos gyűrű alakban felszínre emelkedő szirtekből és zátonyokból álló formákat, ún. *atollokat*¹ alkotnak. A 26 ilyen atollba, más néven gyűrűzátonyba rendeződő, az é.sz. 8° és a d.sz. 1° közötti 1000 km-en elnyúló, 90 000 km²-nyi tengerfelszín keretező, az indiai partoktól 300–1000 km közötti távolságra található, alig 300 km² összterületű, közel 1200 – ebből mintegy 200 lakott – kis, rendkívül alacsony tengerszint feletti magasságú sziget (átlagosan 1,5 méter, legmagasabb pontján 2,4 méter) képezi a több irányból érkező kulturális hatótényezők történeti mozaikjából kirajzolódó maldív² kultúra kifejezetten sérülékeny természetföldrajzi környezetét.

A szigeteket elérő különféle tárgyi és szellemi örökséget hordozó kultúrák egymást többé-kevésbé elfedő, de nyelvezeti, régészeti, néprajzi kutatómunkával³ kisebb-nagyobb siker-

¹ A korallgyűrűk megnevezésére mind a magyar, mind a nemzetközi szaknyelvben széles körben elterjedt atoll szó éppen a maldív szigetvilágban használt dívehi nyelvből származik, és helyesen egy l-lel, *atol* formában kellene írunk és ejtenünk.

² A bizonytalan etimológiájú, mind a szigetek, mind pedig az azt benépesítő embercsoport, ill. kultúrája megnevezésére alkalmazott maldív szó egyik értelmezése szerint a virágfüzér (girland) alakjában egymás mellé csoportosuló atollok elhelyezkedésére utaló *mala div*, azaz girland sziget(ek) jelentésű összetételből származik. Ebben az esetben a már meghonosodott maldív forma helyett pontosabb lenne a *maladív* névalak használata.

³ A Maldív-szigetéről szóló kultúrtörténeti ismeretek forrásául alapvetően három, átfogó jellegű és korszerű, tudománytörténeti jelentőségű monográfia szolgál. Időrendben elsőként említendő a tudományos igényű ceyloni régészeti kutatásokat elindító, majd a helyi buddhista leletegyüttes feltárásában is kiemelkedő eredményeket felmutató, brit közszolgálatban álló archeológus, Harry Charles Purvis BELL (1851–1937), munkatársával közösen publikált, de csak halála után, 1940-ben megjelent, *The Maldive Islands; Monograph*

rel felfejthető rétegsorozatának alapját a szubkontinens északnyugati részén élő szindhi és gudzsaríti, valamint a délkelet-ázsiai szigetvilágból származó ausztróázsiai népességgel az i. e. I. évezred második felében kialakult kapcsolatok, ill. az ezekre utaló, igaz nem minden esetben meggyőző erejű adatok, leletek képviselik. A Hinduszáni-félsziget északnyugati partvidéke és a Maldív-szigetek között létrejött kereskedelmi és kulturális cserekapcsolatra e két terület nagyon hasonló hajóépítési technikája, és a szigeteken előkerült, a szubkontinensen a *Maurja-dinasztia* (i. e. 322–185) uralkodása során használatban lévő, jellegzetes kialakítású ezüstpénzek utalnak. Noha az északról érkező tengeri kereskedők e korai időszakban történt letelepedése semmilyen módon nem igazolható, az i. e. VI. században a Ceylon nyugati részét benépesítő, északnyugat-indiai árja törzsek egy részének ideiglenes vagy végleges otthonra találása a Maldív-szigeteken lehetségesnek tűnt. Ugyanez igaz lehet a valószínűleg Kalimantan déli részéről vitorlás kenukon útra kelő, az időszámításunk kezdetét közvetlenül megelőző, és azt követő századokban Madagaszkár szigetén megtelepedő népcsoportokra is; e feltételezések alapját a kutatók egyes délkelet-ázsiai eredetű népszokások, pl. a nők szülést követő megtisztulási szertartás-gyakorlatának hasonlóságában látják.

A maldív-szigeteki kultúra történeti rétegsorának következő, az 1970-es évek néprajzi, nyelvészeti kutatásait követően ismertté vált szegmensét a dél-indiai, tamil-malayalam nyelvű népesség bevándorlásával megjelenő, csupán közvetett módon, de mégis egyértelműen igazolható *dravida* kulturális elemek alkotják. Kronológia felállítását lehetővé tevő tárgyi bizonyítékok hiányában a Srí Lankát több alkalommal megtámadó tamil uralkodó-dinasztiák (*Cholák, Pallavák, Cherák, Pandyák*) terjeszkedésével párhuzamba állítható időrendi analógia alapján mindössze annyi állítható, hogy a dél-indiai partokról tengerre kelő, előbb a Lakshadweep-szigeteken letelepedő, majd onnan az i. sz. I. évezred első felében dél felé továbbvonuló dravida népesség a Maldív-szigetek északi atolljainak műveltségére egyre halványuló, de ma is kimutatható hatást gyakorolt. A helynevekben, a rokonsági viszonyok megnevezésében, és a néprajzi vonatkozású (népköltészet, vallási hiedelmek) szövegekben megőrzött nyelvi szubsztrátumokkal igazolható dravida lingvisztikai hagyomány mellett a napjainkra szinte teljes mértékben asszimilálódott, szokásrendszerében, önmegnevezésében („*tamilas*”), társadalmi státusában sajátos különállást mutató, Maloney (1980) szerint délnyugat-indiai (malabári-tamil) származású népcsoport, az általa néhány évtizede leírt *giraavaruk* képviselte etnikai örökségelem is felismerhető.

Az iszlám felvétele óta napjainkig élő, a korábbi időszakok tárgyi és szellemi alkotásainak civilizációteremtő szerepét, jelentőségét csökkenteni igyekvő társadalompolitikai gyakorlattal is szembesülhetünk. Ennek ellenére, ma már minden átlagos képzettségű szigetlakó előtt ismert, hogy a helyi műveltséget hosszú időn – mintegy 1400 éven keresztül – meghatározó kulturális tényező a *buddhizmus* volt. A buddhista vallás, az i. e. III. századtól kezdve egyrészt Srí Lankáról, másrészt a szubkontinensről átkerülve honosodott meg előbb a szigetvilág déli részén, majd onnan továbbterjeszkedve elérte az északi atollokat is. Jelenleg a Lakshadweep-szigetek legdélebbi, a XVI. század közepét megelőzően még a Maldív Szultánság igazgatása alatt álló, és

on the History, Archaeology and Epigraphy with W. L. de Silva c. publikációja. Az 1970-es évek során a szigeteken végzett vallástörténeti és szociográfiai kutatásainak eredményét összegzi a ma is referenciakötetnek tekintett, 1980-ban kiadott, *People of the Maldive Islands* c. munkájában a dél-ázsiai társadalmak neves kutatójaként elismert kultúrantropológus, Clarence MALONEY. Xavier ROMERO-FRIAS egyedüálló, kifejezetten a szóbeli hagyomány útján átörökített kulturális hagyatékot feldolgozó, *The Maldives Islanders – a Study of the Popular Culture of an Ancient Ocean Kingdom* c., 1999-ben megjelentetett kötete a legfrissebb, e tárgyban született, szintézisre törekvő tudományos publikáció.

annak legészakabbi fekvésű atollján elhelyezkedő, *Minicoy* nevű szigeten a XX. század második felében, indiai régészek által kiasott szobor- és épületmaradványok jelzik a korallszigetsoron gyökeret eresztő buddhista kultúra földrajzi elterjedésének északi határát. A Bell (1940) által megkezdett munkát folytatva, napjainkra legalább hatvan szigeten sikerült e kultúrkörből származó régészeti emlékeket feltárni. A mindig is hely- és építőanyag-hiánnyal küzdő társadalom az előző korok maradványai fölé építkezve, illetve alapjaikat újra felhasználva hozta létre azokat a később növényzettel benőtt halmokat, amelyek alól a régészek felszínre hozták a buddhista építőművészet alkotásait. A szentély- és kolostorrészleteket (*sztúpa* és *vihára*) bemutató régészeti lelőhelyek legnagyobb épségben megőrződött példájának a déli *Laamu* atollon található *Gan-szigeten* az 1920-as években feltárt templomegyüttes tekinthető. A szigetek teljes területét szuverenitása alá vonó központi hatalom megszervezése, a buddhista királyság és uralkodói székhelye, Malé megalapítása a helyi népség legendakincsében ma is elevenen élő, és nagy valószínűséggel történeti személyiségnek tekinthető, sőt a hivatalos uralkodólista szerint az ún. *Theemuge (Hold)-dinasztia* 1117–1141 között hatalmon lévő alapítója, a dél-indiai Chola-uralmat felszámoló *Koimala* király nevéhez köthető.

Az anyagi és szellemi műveltség identitást formáló és meghatározó alkotóelemeinek (népszokások, művészeti stílusformák, nyelv, vallási képzetek stb.) természetes – fokozatos és erőszakmentes – terjedésével szemben a szigetek mindennapi életét több mint 850 éve kizárólagos módon szabályozta és irányította az *iszlám* vallási, jogi és etikai normarendszer. A társadalmi-gazdasági szükségszerűséget felismerő egyszemélyi uralkodói döntést követően, szinte egyik napról a másikra, ma már nehezen meghatározható mértékű ellenállást⁴ leküzdvé, a *cuius regio, eius religio* elvét és gyakorlatát megvalósítva lett az iszlám a maldív szigetvilág lakóinak (állam) vallása. Az Indiai-óceán nyugati felén zajló áruforgalom szervezését már évszázadok óta kézben tartó muzulmán, elsősorban arab kereskedőtársaságok arra irányuló szándéka, hogy a szigeteket gazdasági érdekszférájukba vonják és kulturális befolyásuk alá rendeljék, csupán a XII. század közepén valósult meg. A többek között *Ibn Battúta* (1304–1368/1369) marokkói származású világutazó közlésében fennmaradt mondai hagyomány (ismert népmesei típus-történet) szerint a *Rannamaari* nevű tengeri szörnynek havonta egy-egy szűz leányt kellett feláldozni. Az áldozatra kényszerülő szigetlakók az őket a démontól megszabadító szent életű muzulmán hős, a Maghribból ide érkező, *Abu al-Barakat Juszuf al-Barbari*, más források szerint a tabrizi *Juszuf Samsz ud-Din* iránti hálájukból tértek át – 1153-ban, a Koimalát a trónon követő *Dhovemi* király (a későbbi *Muhammad ibn Abdullah* szultán) uralkodásának 12. évében – az iszlámra. Noha a vallást váltó uralkodó személye és a konverzió ideje ma már többé-kevésbé elfogadott történeti adatoknak tekinthetők, az iszlamizáció elrendelésének-végrehajtásának okát a kölcsönös, mindkét fél – a muzulmán tengeri kereskedők és a helyi uralkodó – számára előnyökkel járó gazdasági kapcsolatok elmélyítésésének szándékában kell látnunk.⁵

⁴ A *lomafanunak* nevezett, vékony réztáblácskákra a legősibb divehi írásforma (*evela akuru*) segítségével rögzített, történeti tárgyú nyelvemlékek legkorábbi fennmaradt példánya, a XII. század végén készült *Isdhoo Lomafanu* ismertetve az iszlámra történt áttérés eseménytörténetét, beszámol többek között a buddhista szerzetesek fizikai ellenállásáról, annak megtöréséről és kivégzésükről is.

⁵ A Maldív-szigetek sokáig legértékesebb exportcikke, a fizető-, ill. csereeszközként a tengeri kereskedelemben széles körben elterjedt, „kagylópénz” volt, amelynek az iszlám hit felvételét követően megelénkülő kulturális-gazdasági kapcsolatok következtében jelentkező növekvő arányú kereskedelmi forgalmából és jövedelmezőségéből származó előnyök mind a helyi uralkodó – később a társadalom tagjai –, mind az áruforgalmat kézben tartó vállalkozások számára nyilvánvalóak voltak. A „kagylópénz” a szigetekeken rendkívüli fajgazdagságban

A belső, államszervezeti önállóságát még a későbbi brit protektorátus alatt is megőrző Maldív Szultánság történetében bekövetkezett egyetlen, mindössze 15 évnyi tényleges idegen uralom a *portugál fennhatóság* idejére esett. Az 1558 és 1573 között a területet megszálló portugálok tették az utolsó – sikertelen – kísérletet arra, hogy a lakosság keresztény hitre térítésével a szigetek kulturális arculatát megváltoztassák. A római katolikus egyház befolyási övezetét egész Ázsiára érvényes pápai felhatalmazás alapján a XVI. század közepétől indiai gyarmatbázisukról, Goából kiindulva igyekeztek egyre erőszakosabb módszereket alkalmazva növelni, aminek eredményeként a malabár-parti és Srí Lanka-i hódításaikkal párhuzamosan a Maldív-szigeteket is elérték. Az új hit, és az annak szolgálatában álló idegen politikai hatalom iránt elutasító népességet egy helyi vezető, a ma is nemzeti hősként tisztelt *Muhammad Thakurufaanu al-Auzam* irányítása alatt álló, helyi fegyveresekből álló csapat szigetről szigetre haladva szabadította fel. Noha a szultánatus jogi értelemben csak 1632-ben, az addig Goából gyakorolt névleges, valós állami szuverenitással nem rendelkező, és csupán taktikai-stratégiai kényszer szülte portugál fennhatóság megszűnését követően állt helyre, a fent említett rövid interregnumtól eltekintve a helyi igazgatás függetlenségét mindvégig sikerült megtartani.

A maldív-szigeteki portugál közjátékot bizonyos értelemben sajátos korszakhatárként, a kulturális hatótényezők egymást követő térnyerésének eredményeként létrejött, végső formájában indoárja nyelvűvé és iszlám vallásúvá váló közösség nemzeté szerveződését lezáró etnogenetikus történeti eseménysor végét, valamint a klasszikus világ gazdaság kialakulásával elkezdődő, a nyugati hatalmak gazdasági-technikai erőfölénye által fémjelzett gyarmati időszak kezdetét elválasztó, egyúttal azokat össze is kapcsoló historikus fordulópontként is értékelhető.

A Dél-Ázsia gyarmati területein a portugált felváltó, a XVII. század közepétől a XVIII. század végéig tartó *holland dominancia* mintegy másfél évszázadnyi időszaka szinte pontosan egybeesett az ún. hosszú XVI. század (1450–1640) végével beköszöntő kereskedelmi kapitalizmus korával (1640–1780). A portugálok által követett aktív, esetenként kíméletlen missziós tevékenységgel szemben a hollandok stratégiája az őket később kiszorító britekéhez hasonlóan, a szigetek esetében a helyi viszonyokat jól ismerő közvetítő kereskedőkkel való együttműködésen alapult. A területi hatalomátvitel módszere, mint a rövid életű portugál kísérlet kudarca is igazolta, a sajátos földrajzi adottságokkal bíró, rendkívül elszórtan elhelyezkedő, és többnyire csupán néhány család számára megélhetést biztosító szigetekből álló szultánságban nem volt megvalósítható, ezért a szárazföldi hódítás helyett mind a hollandok, mind az angolok a part menti kereskedelem nyújtotta gazdasági előnyök minél teljesebb kiaknázására törekedtek.

A XVIII. és XIX. század fordulójától kezdve Ceylonra beható, és az ottani holland uralmat felszámoló *angolok* ezzel egyidejűleg a szigetek térségét is gazdasági érdekszférájukba vonták. A Maldív-szigetek és a Srí Lanka-i brit gyarmati hatóságok között fennálló, és kölcsönösen előnyösnek semmiképp sem nevezhető, a külső források felhalmozása révén a birodalmi monopolkapitalizmus monetáris alapjának megteremtéséhez hozzájáruló, kereskedelmi ügyletek formájában testet öltő kapcsolatok közel száz év múltán, 1887 decemberében váltak mindkét fél által hivatalosan elismert szerződéses viszonyná. Még ez előtt azonban az országban kialakult, a központi hatalmat is veszélyeztető gazdasági érdekellentétek arra kényszerítették *II. Muhammad Mueenuddeen szultánt*, hogy a ceyloni brit kormányzóval aláírt védelmi egyezmény értelmében utódai nevében is lemondjon a szuverén államisággal együttjáró külpolitikai önállóságról, hogy

és nagy mennyiségben előforduló tengeri csigák változatos mintázatú, ékszerszerű, fényes-mázás felületű, porcelánra hasonlító anyagú héjfedőjéből készült.

adófizetés fejében viszont igényt tarthasson a szigetek belső öngazgatása feletti ellenőrzés megtartására és a bármilyen külső támadással szemben fellépő brit katonai véderőre.

A XX. század elejétől fogva sem az egyre gyengébbé váló dinasztikus szultáni uralom, sem az azzal szemben megerősödő, a belpolitika irányítását fokozatosan kiszajátító főminiszteri hatalom nem szolgálta már megfelelő hatékonysággal a brit érdekeket. Ezért az angolok nyomására 1932-ben kikiáltották az ország első alaptörvényét. Ennek alapján a protektorátust gyakorló birodalom egy, a tervek szerint nyugati iskolázottságú és kellő mértékben lojális, választásokat követően trónra segített uralkodóban, ill. az általa vezetett alkotmányos monarchiában látta a szigetek jövőjének zálogát. A politikai befolyásukat és gazdasági érdekeltségeiket veszélyeztető új államjogi rendelkezésekkel szemben tömeges ellenállásra buzdító hatalmi köröknek azonban sikerült megghiúsítaniuk e forradalmi hatású törvénygyűjtemény bevezetését és rövidesen visszaállították az örökletes szultáni hatalmat.

Az 1952-ben elhunyt a közvetlen módon a kormányzati igazgatásban szerepet soha nem vállaló, az országot ún. régenstanács segítségével irányító, Srí Lankán élő uralkodó, *Abdul Majeed Didi*. Az örökébe lépő, de a szultáni pozíciót elődjéhez hasonlóan visszautasító, ráadásul a monarchikus államhatalommal is szembehelyezkedő *Mohamed Amin Didi* kezdeményezésére megtartott népszavazás eredményeként eltörölték a szultanátust, ő pedig az 1953. január 1-jén megalapított, rövid életű *Első Köztársaság* csupán néhány hónapig hatalmon lévő elnöke és kormányfője lett. Főként az általa bevezetett társadalmi (oktatási, nőjogi) reformok és ideiglenes élelmiszerellátási zavarok miatt muszlim konzervatívisták által szervezett erőszakos megmozdulássorozat okozta kormányának bukását. A még ugyanazon év nyarán, de a köztársaság bevezetését és megszilárdítását szorgalmazó társadalmi kísérlet sem volt sokkal sikeresebb. A szultanátus újjáállításával egyidejűleg, 1954 márciusában megszüntették a köztársasági államformát. Az ekkor trónra kerülő, és közel másfél évtizeden át uralkodó *Muhammad Fareed Didi* nem csak a néhány évnyi megszakítástól eltekintve 1759 óta hatalmon lévő *Huraa-dinasztiának*, de a Maldív-szigeteknek is az utolsó szultánja lett. Muhammad Fareed Didi uralkodásához számos, az állam legújabbkori történetét jelentős mértékben meghatározó politikai esemény kötődik. Ilyen az 1957 óta brit katonai támaszpontnak is otthont adó legdélebbi atollt és közvetlen szomszédait magában foglaló területen *Abdullah Afeef* vezetése alatt 1959-ben függetlenségét kikiáltó, és a központi hatalom 1963-as visszaállításáig az angol semlegesség segítségével azt meg is őrző *Egyesült Suvadive Köztársaság* révén formát öltő, és korlátozott sikereket elérő állami szeparatizmus. Hasonló jelentőségű az 1887-ben kötött protektorátusi egyezmény 1965-ben történt kölcsönös felmondásával életbe lépő nemzetközi jogi függetlenség (teljes állami szuverenitás) elnyerése.

Noha az 1968 márciusában megtartott referendum döntése értelmében a nemzeti függetlenség elismertetése óta királysággá nyilvánított monarchiát a köztársasági államberendezkedés novemberi újabb bevezetésekor másodszer is felszámolták, a nyugati mintájú polgári demokráciákra jellemző kormányzati- és intézményrendszer kiépítésére további negyven évet kellett várni. A *Második Köztársaság* valódi politikai fordulatnak éppen ezért aligha nevezhető megszületése és történetének első évtizede az 1957 óta a miniszterelnöki posztot betöltő, és az 1968-ban a parlament (*Majlis*) által köztársasági elnökké választott *Ibrahim Nasir* (1926–2008) személyével forrt össze. Az 1973-ban újra államfővé választott, kifejezetten ellentmondásos megítélésű Nasir a nevéhez köthető, főként kormányfői tevékenysége során megvalósuló, a modern államiságot megalapozó jelentős társadalmi reformok és infrastrukturális beruházások mellett a politikai ellenfeleivel szembeni kíméletlenségéről és a demokratikus hatalomgyakorlás elvével nehezen összeegyeztethető közéleti tevékenységéről híresült el. Az 1970-es évek második felében jelent-

kező gazdasági nehézségek (exportlehetőségek beszűkülése, a brit katonai támaszpont feladását követő költségvetési bevételkiesés) miatt hatalmi bázisát elvesztítő politikus 1978-ban az önkéntes száműzetést választotta. A széles körben elterjedt, de bizonyosságot soha nem nyert hírek szerint az államkincstárból több millió dollárt eltulajdonítva Szingapúrba menekült. Annak ellenére, hogy a szigetek függetlenségének kivívásában betöltött szerepét elismerve 1990-ben rehabilitálták, életében már soha nem térhetett vissza.

A Nasir távozása után az elnöki posztot megszerző *Maumoon Abdul Gayoom (1937)* tekintélyelvűsége és korrupcióra támaszkodó kormányzati rendszert épített ki. Ennek ellenére, elsősorban a fokozatosan növekvő turisztikai bevételekből finanszírozott, viszonylag bőkezű szociális ellátórendszer fenntartása révén megszerzett társadalmi támogatást kihasználva, ellenzéki kihívók hiányában tét nélküli választásokon újra és újra megerősítve hatalmát, harminc éven keresztül, megszakítás nélkül állt az ország élén. Bár stabilnak tűnő politikai pozícióját két, 1980-ban és 1983-ban megkísérelt, végül balul végződő államcsínnel szemben is sikeresen megvédte, az 1988 novemberében végrehajtott, sokkal komolyabb anyagi és logisztikai háttérrel bíró puccskísérelt során nagyon közel állt a bukáshoz. A rivális üzleti körök részéről szervezett és pénzelt PLOTE⁶, egy Srí Lanka-i szeparatista szervezet fegyveresei a fővárosban, Maléban szálltak partra. Elfoglalták a repülőteret, majd támadást indítottak. Az elnök a támadást követően menekülni kényszerült: ekkor már csak a külföldi katonai támogatásban reménykedő államfő az Egyesült Államokhoz, Nagy-Britanniához és Indiához fordult segítségért. A Gayoom-rezsim fennmaradásában érdekelt indiai kormányzat e felhívásra reagálva, a haditengerészeti és légi deszant-egységek bevetésével indított akciót. A mintegy 1600 főt mozgósító, *Kaktusz* fedőnevű hadművelet során 12 órán belül megsemmisítette a tamil fegyveresekből álló, viszonylag kis létszámú zsoldoscsapatot, és helyreállította a „törvényes” rendet.

Az országot hosszú ideje autokratikus módon vezető Gayoom-kormányzatra a 2004–2005 során megélnékülő, társadalmi-politikai reformokat sürgető hazai tömegmozgalmak által szervezett demonstrációsorozat és egyre erősödő nemzetközi nyomás nehezedett. A kényszer hatására nem lehetett tovább halogatni a valódi demokráciához vezető reformokat. A változás nyitányaként engedélyezték az ellenzéki pártok működését és aktív szerepvállalásukat. A demokratikus átmenet folyamata a 2008-ban elfogadott, egyebek mellett az alapvető politikai és emberi jogokat deklaráló, valamint a többpárti részvétellel zajló kétfordulós és közvetlen elnökválasztásról rendelkező új alkotmánnyal teljesedett be. Az ugyancsak 2008-ban megtartott, első demokratikus választásokon az elnök legesélyesebb kihívója, legelszántabb ellenfele, az előző rendszerben többször is letartóztatott és elítélt politikai aktivista, a Maldív Demokrata Párt színeiben induló, és végül győzelmet arató *Mohamed Nasheed (1967)* volt. Nasheed a Gayoom-rendszer bukását követően megszülető, ingatag helyzetű fiatal demokrácia megerősítésének feladata mellett a szigetek törékeny környezeti egyensúlyát fenyegető veszélyek tudatosítását is magára vállalta.⁷

⁶ A *People's Liberation Organisation of Tamil Eelam* (Tamil Eelam Népi Felszabadítási Szervezete) elnevezés rövidítése. A Srí Lanka-i tamil elszakadási törekvések szolgálatában álló, 1980-ban alapított, fegyveres és politikai szárnyal is rendelkező csoport ma már elsősorban törvényes eszközökkel, pártszervezete (Demokratikus Népi Felszabadítási Front) útján harcol a minél szélesebb körű tamil önrendelkezés megvalósításáért. A szervezet nevében szereplő Eelam a szigetlakó tamilok által Srí Lanka megjelölésére használt szó.

⁷ Nasheed leginkább figyelemfelkeltő, legnagyobb sajtóvisszhangot kapott kezdeményezése a világon elsőként, 2009 októberében megtartott tenger alatti kormányülés volt, amellyel a globális éghajlatváltozás miatt a Maldív-szigeteket a nem túl távoli jövőben elöntéssel fenyegető vízszintemelkedésre kívánta felhívni a nemzetközi közvélemény és a világpolitika irányítóinak figyelmét (DEPARTMENT OF INFORMATION ONLINE)

A napjainkra mintegy 330 000 főt⁸ számláló maldív nép (a szigetek népessége a legálisan és jogellenesen ott tartózkodó bevándorlókkal együtt hozzávetőleg 400 000 főre tehető), amely önmagát a maldív szó második, sziget jelentésű tagjából képzett, *divehi*, azaz *szigetlakó* névvel jelöli, egységes nemzeti közösségnek, országuk pedig nemzetállamnak tekinthető. Az elsősorban néprajzi és nyelvjárási jellegzetességek alapján három területi egységre osztható lakosság közel $\frac{3}{4}$ -ét adó, és a legnagyobb területet, az Egyenlítőtől északra fekvő atollokat benépesítő főcsoportját a *standard divehit*, vagy ahhoz nagyon közel álló nyelvjárásokat beszélő maldívak alkotják. A három legdélebbi atollon, az egykori Suvadive Köztársaság (1959–1963) területén élő népességet a köztársaságnak is nevet adó suvadive (szuvadív) jelzővel, a legnagyobb, Huvadhu nevű atolljuk helyben használt elnevezéséből származó szóval különböztetik meg a maldívak északi népcsoportjától. A lakosság mintegy 20 %-át kitevő *szuvadívak* által használt dialektus a standard nyelv északi nyelvjárásaihoz képest sokkal nagyobb eltéréseket mutat, és a Srí Lankán beszélt szingaléz kora középkori változatához, az ún. közép-indoárja nyelvek közé tartozó *eluhoz* áll közelebb, aminek alapján a helyi népességet a Ceylonról és a szubkontinensről az i.sz. I. évezred eleje óta betelepülő, és terjeszkedni kezdő csoportok nyelvi és etnikai örökségét leginkább megtartó közösségként írják le.⁹ A harmadik, legkisebb létszámú nemzetrészt a legészakabra fekvő Minicoy (helyi néven Maliku) nevű szigeten élő, etnolingvisztikai értelemben a maldívak főcsoportjával azonosnak tekinthető *divehi* népesség képviseli. Elkülönítésüket az indokolja, hogy a Lakshadweep-szigetekhez, tehát indiai fennhatóság alá tartozó, mintegy 10 000 főnyi, az indiai szövetségi terület összlakosságának kb. 15 %-át adó, *malikunnak*, vagy *mahnak* nevezett népcsoport a maldív nép egyetlen, tömbben élő nemzeti kisebbségét alkotja. A malikun népcsoport a maldív szigetvilág többi részétől, az indiai kormányzat által korlátozott áru- és személyforgalom következtében jelentkező elszigeteltsége miatt bizonyos fokú, a nyelvét és szokásait érintő hasonulási folyamat hatására kulturális értelemben folyamatosan távolodik a délebbre élő, nemzeti önrendelkezéssel bíró maldív közösségtől.

A szigetlakók identitástudatának egyik meghatározó elemét – nem meglepő módon – nyelvük képezi, melyet a külföldi nyelvhasználókat is beleszámítva, mintegy 370.000 fő beszél, elsősorban a Maldív- és Lakshadweep-szigeteken, és egy kis létszámú diaszpóra az indiai Kerala államban, főként annak székhelyén, Thiruvananthapuramban.¹⁰

Az idők során más nyelvekhez hasonlóan számos idegen hatás révén is formálódó *divehi* a vele legközelebbi, de a kölcsönös érthetőséget már nem biztosító rokonságban álló, a Srí Lanka legnépesebb etnikai közössége által használt *szingalézzel* együtt Földünk, – mind területi értelemben, mind pedig a beszélők számát tekintve – legnagyobb nyelvcsaládjának, az indoeurópai nyelvcsaládnak, azon belül pedig az indoírani nyelvcsoporthoz India északi és középső részén elterjedt indoárja ágának a részét alkotja. Azonban a szubkontinens déli felére szorult dravida nyelvek (*tamil, telugu, kannada, malayalam*) közbeékelődése révén az indoárja területektől elszigetelten fejlődött, ezért a nyelvgenealógiai szakmunkákban a *szigeti indoárjának* (*Insular*

⁸ A népesség egyéb demográfiai arányszámaira vonatkozó adatokról lásd SZEGEDI N. – WILHELM Z.: Dél-Ázsia.; WILHELM Z.: Dél-Ázsia és CIA WORLD FACTBOOK ONLINE.

⁹ Erről bővebben MINAHAN, James: Suvadivians. In: Encyclopedia of the Stateless Nations.

¹⁰ Ethnologue Online.

¹¹ A mai déli indoárja nyelvek (marathi, konkani, szingaléz, *divehi*) praktikja a legjelentősebb, gazdag irodalmú, ezért drámáinak is nevezett praktikok (Dramatic Prakrit) közé sorolt maharashtri volt. A nyelvészeti kutatások eredményei szerint a *divehi* és a szingaléz egy ebből származó, szintén a közép-indoárja nyelvek körébe tartozó nyelvből, az *eluból* szétágazva fejlődtek önálló nyelvekké.

Indic vagy *Insular Indo-Aryan*) nevezett, legdélebben elhelyezkedő alcsoportba sorolják. A többi indoárja nyelvvel együtt végső soron a védikus szanszkritból, mint alapnyelvből egy közép-indoárja nyelven, ún. *prakriton*¹¹ keresztül kialakuló divehi lejegyzésére a történelem során különféle írásrendszereket alkalmaztak. A XVIII. század elején bevezetett és ma is használatban lévő ábécét megelőzően alkalmazott *divehi akuru* („szigeti betűk”), a szingaléz és a malajalam betűsor kialakulásában is szerepet játszó, Dél-Indiában korábban (a VI. és IX. század között) viszonylag széles körben elterjedt *grantha*-írásra vezetheti vissza eredetét. A „szigeti betűk”-nek Bell (1940) két hasonló, időben egymás után megjelenő típusát különítette el. Az általa *evela akurunak* elnevezett korai változat a buddhista érában, a későbbi *dives akuru* pedig az iszlám térhódítását követően szolgált a szövegek rögzítésére. A divehi akuru legrégebbi ismert emlékének az északon fekvő Noonu atoll Landhoo nevű szigetén található régészeti lelőhelyről előkerült, az i.sz. VIII. századból származó, kőbe vésett felirat tekinthető.

Noha egyes déli atollokon a dives akurut még a múlt század 30-as éveiben is használták, az 1700-as évek során a helyét fokozatosan átvette az ún. *thaana* írásrendszer. Míg a divehi akuru a legtöbb tekintetben egyre halványabb fényben tündöklő indiai (dél-ázsiai) kulturális hagyaték részét képezi, a mássalhangzókat jelölő indoarab számokra, valamint a magánhangzókat – minden esetben – jelző arab diakritikus (mellék) jelekre támaszkodva megalkotott új ábécé, ill. a korábbival ellentétben jobbról balra haladó írásmód az iszlamizációval kezdődő közel-keleti (délnyugat-ázsiai) civilizációs hatás egyik legnyilvánvalóbb eredményének tűnik.

Az országban egykor alkalmazott írásmódok legfiatalabbika, a rendkívül rövid ideig, csupán 1976–1978 között használatban lévő *divehi latin* volt, amely a hírközlésben az 1970-es évek során népszerűvé váló innovációs eszköz, a kizárólag latin betűs adattovábbítást lehetővé tévő telex helyi megjelenésének köszönhette bevezetését. A Nasir elnök kezdeményezésére, ill. utasítására rohamléptekben terjesztett írásfajta azonban a tudományos alaposságot nélkülöző kialakítása miatt nem volt alkalmas a divehi hangrendszer pontos és egyértelmű jelölésére, ezért a hatalomra kerülő Gayoom-rezsim a múlt rendszerrel szembeni társadalmi közösségvállalás elutasítását szimbolizáló kormányzati intézkedéssel eltörölte a divehi latint és visszatért a nemzeti kultúra egyediségét hangsúlyozó, csak a maldív szigetvilágban használatos *thaana* íráshoz.

A népesség mindennapjait – szokásait, jogait és kötelességeit – a XII. század közepe óta egészen napjainkig kizárólagos módon meghatározó, vallási és etikai iránymutatással szolgáló társadalmi normát a Koránra és a prófétai hagyományra támaszkodó szunnita iszlámnak – a törvényhozó- és végrehajtó hatalom által kikényszerített, az erőszakszervezetek által pedig ellenőrzött – rendelkezései rögzítik. Ennek ellenére MALONEY¹² kutatásai óta jól ismert, hogy az iszlám, elsősorban vidéken sokszor nem több, mint a helyi közösségek gazdag preiszlám szellemi örökségét átformálni és elfedni szándékozó „kulturális máz”. A valós spirituális élménnyel nem szolgáló, csupán a hitet külésőségeikben gyakorlók napjait aprólékosan szabályozó iszlám ritualizmussal párhuzamosan, és bár számos elemét tekintve iszlamizálva, de fennmaradt az egyén életét a személyes hit megélése révén kiteljesítő, *fanditának*¹³ nevezett mágikus-vallásos gyakorlat is. A fandita a jó és rossz szellemekben, a természeti jelenségek képében megnyilvánuló

¹² MALONEY: Where Did the Maldives People Come From? (INTERNATIONAL INSTITUTE FOR ASIAN STUDIES ONLINE)

¹³ A fandita a szanszkrit pandit(a) elnevezésből ered, ami olyan személyt jelöl, aki valamelyik *gurutól* (nagy tudású, szent életű tanítómester) szerzett szakrális és bölcséleti ismeretek – szanszkrit nyelv, védikus iratok, hindu filozófia stb. – birtokosává vált.

természetfeletti erőiben, valamint az ember saját sorsának (egészségének és anyagi biztonságának) az isteni szféra számára tett felajánlások és fogadalmak révén megvalósuló kedvező alakulásában bízó hitrendszer.

Azok számára, akiknek képzeletében a Maldív-szigetek éppen az évente ide érkező, és látszólag szívesen látott több százezernyi, jellemzően európai turista¹⁴ miatt a kulturális sokszínűség iránt fogékony és befogadó államként jelenik meg, hamis képet őriz magában az országról. A hatóságok igyekeznek a külföldiek tartózkodását a kizárólag lakatlan szigeteken létesíthető, és azokat a statisztikai terminológiában azután is lakatlanként nyilvántartott üdülőhelyekre korlátozni, ezzel a turisták valamint a helybeliek között létesíthető személyes kapcsolatokat a nyaralószigeteknek mind a külföldiek, mind a helyi alkalmazottak számára „semleges” terepére visszazorítani.¹⁵ Emellett, a szigetek nemzetközi jogi függetlensége, és a maldívok nemzeti önrendelkezése megőrzésének egyetlen biztos eszközét az iszlám követésében látva, kíméletlenül próbálják az annak dominanciáját akár a legkisebb mértékben is veszélyeztető más vallások, vallási közösségek megjelenését és meghonosodását akadályozni. Ennek jogi alapját a hatályos alkotmány¹⁶ teremti meg, amelynek első, az államról, a függetlenségről és az állampolgárokról szóló fejezete a 9. és 10. cikkelyben többek között arról rendelkezik, hogy nem muszlim személy nem lehet a Maldív-szigetek állampolgára, és hogy kizárólag az államműködés elismert iszlám képezi a helyi jogrend alapját, ebből következően semmilyen, annak elveivel ellentétes jogszabály nem alkotható.

Annak ellenére, hogy az alkotmány több helyen deklarálja mindenfajta diszkrimináció tilalmát (bár az erre utaló felsorolásból kihagyja a vallási vonatkozást). Ilyen például az alapjogokat rögzítő II. fejezet 17. cikkelye, melyben e társadalompolitikai törekvéseknek ellentmondó módon, a gyakorlatban a nemzetközi emberi jogi szervezetek heves tiltakozása által kísérve a vallásszabadság korlátozása nem csak a más hitet követők nyilvános szertartásbemutatásának tiltásában, a missziós tevékenység üldözésében, de a vallástalanságot vagy az ateizmust megvallók kiközösítésében és meghurcolásában is testet ölthet.¹⁷

IRODALOMJEGYZÉK

- BELL, HARRY CHARLES PURVIS (1940): *The Maldive Islands. Monograph, Archaeology and Epigraphy with W. L. de Silva*. Colombo.
- Ibn Battúta zarándokútja és vándorlásai* (1964). Budapest, Gondolat Kiadó.
- MALONEY, CLARENCE (1980): *People of the Maldive Islands*. New Delhi, Orient Longman.
- MICZEK GYÖRGY – HORVÁTH GERGELY (2008): *Dél-Ázsia természeti viszonyai*. In: Ázsia regionális földrajza. Szerk.: Horváth Gergely – Probáld Ferenc – Szabó Pál. Budapest, ELTE Eötvös kiadó. 217–243.
- MINAHAN, JAMES (2002): *Suvadivians*. In: Encyclopedia of the Stateless Nations. Ethnic and National Groups Around the World. Volume IV S–Z. Greenwood Press. 1799–1802.
- PAPP SÁNDOR (2004): *Az élővilág földrajza*. In: Általános természetföldrajz. Szerk.: Borsy Zoltán. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 726–806.

¹⁴ Az utóbbi időben évente több, mint 600.000, saját lakosságának kétszeresét meghaladó számú külföldit látott vendégül. 2009-ben a turisták 70 %-a Európából, főként Nagy-Britanniából (16,2 %), Olaszországból (13,6 %), Németországból (10,5 %), Franciaországból (7,7 %) és Oroszországból (6,1 %), közel negyedük pedig Ázsiából, elsősorban Kínából (9,2 %) és Japánból (5,6 %) érkezett. TOURISM YEARBOOK ONLINE.

¹⁵ Külföldiek a lakott, tehát a helyiek által benépesített szigetekre csak maldív kísérről léphetnek be, és napnyugta előtt el kell azt hagyniuk. E korlátozások alól egyedül a főváros, Malé jelent kivételt.

¹⁶ CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF MALDIVES ONLINE.

¹⁷ U. S. DEPARTMENT OF STATE ONLINE.

- ROMERO-FRÍAS, Xavier (1999): *The Maldive Islanders. A Study of the Popular Culture of an Ancient Ocean Kingdom*. Barcelona, Nova Ethnographia Indica.
- SZEGEDI NÁNDOR – WILHELM ZOLTÁN (2008): Dél-Ázsia. In: *Ázsia regionális földrajza*. Szerk.: HORVÁTH Gergely – PROBÁLD Ferenc – SZABÓ Pál. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 403–462.
- Wilhelm Zoltán (2010): *Dél-Ázsia*. In: Világföldrajz. Főszerk.: Tóth József. Budapest, Akadémiai, 977–1029.
- CIA WORLD FACTBOOK ONLINE (2011): *Maldives*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mv.html>. Hozzáférés: 2011.09.09.
- CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF MALDIVES ONLINE (2008): *Functional Translation of the Constitution of the Republic of Maldives*. <http://www.maldivesinfo.gov.mv/home/upload/downloads/Compilation.pdf>. Hozzáférés: 2011.09.11.
- DEPARTMENT OF INFORMATION ONLINE (2009): *World's first ever underwater cabinet meeting concludes in the Maldives*. http://www.maldivesinfo.gov.mv/home/files/news.php?id_news=1096. ETHNOLOGUE ONLINE: *Maldivian*. http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=div.
- MÁLDIVE ROYAL FAMILY ONLINE: *An Indigenous People Wiped Out*. http://www.maldivesroyalfamily.com/maldives_giraavaru.shtml. Hozzáférés: 2011.09.09.
- MÁLDIVE ROYAL FAMILY ONLINE: *United Suvadvive Republic. Ekuveri Suvaidib Jumhouriyya (1959–1963)*. http://www.maldivesroyalfamily.com/maldives_suvadive.shtml. Hozzáférés: 2011.09.09.
- MALDIVES-ETHNOGRAPHY ONLINE: *Scripts*. <http://www.maldives-ethnography.com/scripts.html>. Hozzáférés: 2011.08.31.
- MALDIVES-ETHNOGRAPHY ONLINE: *The Divehi People*. <http://www.maldives-ethnography.com/index.html> Hozzáférés: 2011.09.04.
- MALDIVES STORY ONLINE: *Pre Islamic Era*. <http://www.maldivesstory.com.mv/site%20files/pre%20islam/latest/preislam-frames.htm>. Hozzáférés: 2011.08.21.
- MALDIVES STORY ONLINE: *Post Conversion*. <http://www.maldivesstory.com.mv/site%20files/after%20islam/latest/afterislam-frames.htm>. Hozzáférés: 2011.08.25.]
- MALDIVES STORY ONLINE: *20th Century*. <http://www.maldivesstory.com.mv/site%20files/today/latest/today-frames.htm>. Hozzáférés: 2011.09.02.]
- MALONEY, Clarence: Where Did the Maldives People Come From? *International Institute for Asian Studies Online*. [HTTP://WWW.IIAS.NL/IIASN/IIASN5/INSOUASI/MALONEY.HTML](http://www.iias.nl/IIASN/IIASN5/INSOUASI/MALONEY.HTML) [utolsó letöltés: 2011. szeptember 5.]
- ROMERO-FRÍAS, Xavier: Maldive History – An Outline. *Máldive Royal Family Online*. [HTTP://WWW.MALDIVESROYALFAMILY.COM/MALDIVES_ROMERO_HISTORY.SHTML](http://www.maldivesroyalfamily.com/maldives_romero_history.shtml) Hozzáférés: 2011. augusztus 28.]
- SHARMA, Ruchika (2006): Democracy & Development in Maldives. *Institute of Peace & Conflict Studies Online*. [HTTP://WWW.IPCS.ORG/ARTICLE/MALDIVES/DEMOCRACY-DEVELOPMENT-IN-MALDIVES-2011.HTML](http://www.ipcs.org/article/maldives/democracy-development-in-maldives-2011.html). Hozzáférés: 2011.09.09.
- TOURISM YEARBOOK ONLINE (2010): *Tourism Arrival Trends*. http://www.tourism.gov.mv/pubs/tourism_yearbook_2010.pdf. Hozzáférés: 2011.09.11.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE ONLINE (2010): *Maldives. International Religious Freedom Report*. <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2010/148797.htm>. Hozzáférés: 2011.09.11.

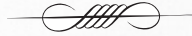
NÁNDOR ZAGYI

Particulars to the Historic and Cultural Geography of the Maldives
Summary

This study makes an attempt to outline the historic and ethnic evolution of the Maldive people presenting the linguistic and religious stratification of its cultural complex from the hardly perceivable Dravidian and more obvious Indo-Aryan as well as Buddhist heritage until the dominant Islamic overlay and acquainting the characteristic political occurrences of its history from the colonial conquest to the first democratic elections have been held recently and finally gives a brief summary about Dhivehi, the language used by the islanders and Islam, the religion followed by the Maldivians.

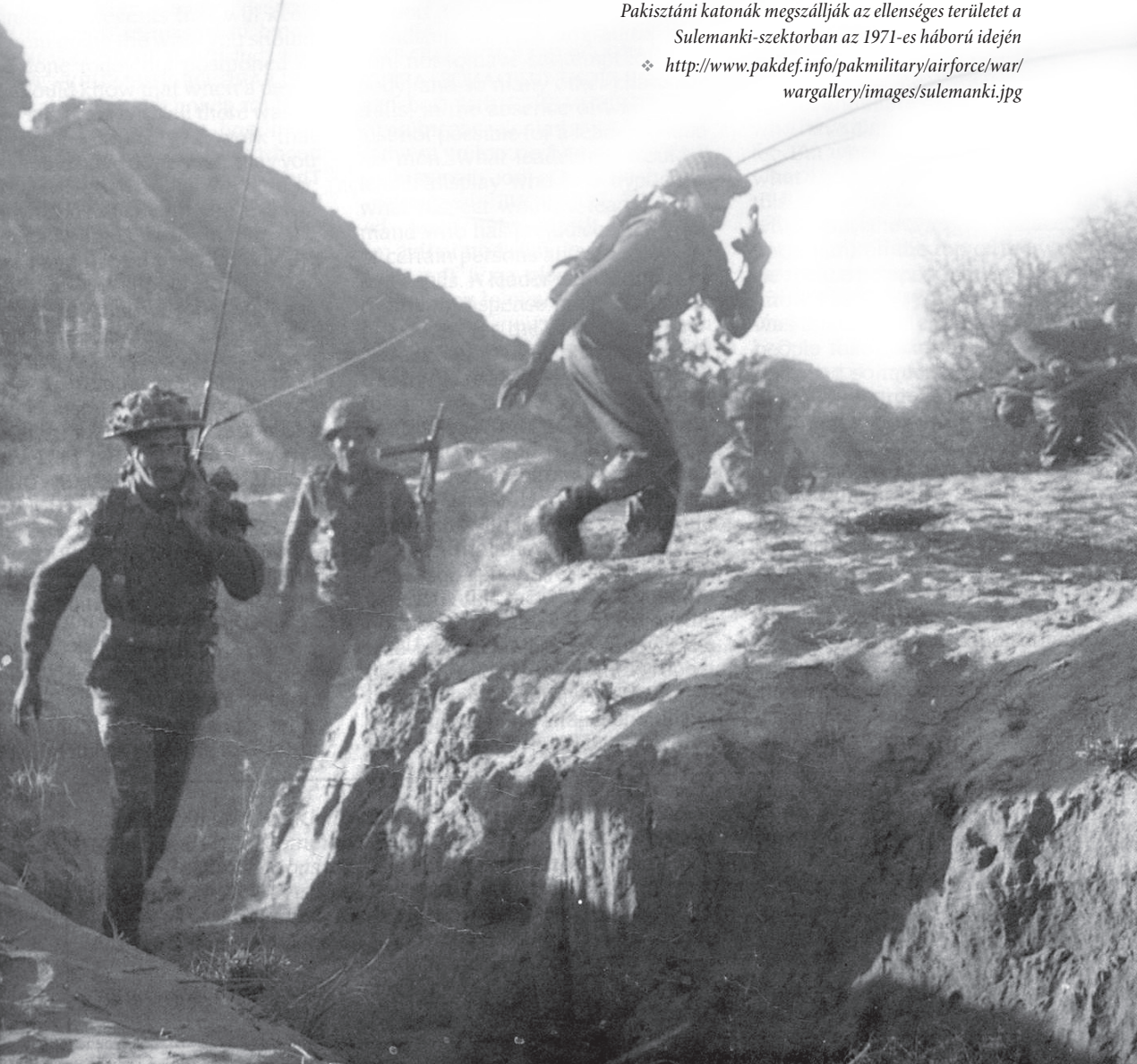
BABOS LÁSZLÓ

Kelet-Pakisztánból Banglades. Az 1971-es indiai-pakisztáni háború

*Pakisztáni katonák megszállják az ellenséges területet a
Sulemanki-szektorban az 1971-es háború idején*

❖ <http://www.pakdef.info/pakmilitary/airforce/war/wargallery/images/sulemanki.jpg>

Az előzmények, a polgárháború kezdete

1947. augusztus 15-én a Brit Indiai Császárság területén a vallási viszonyoknak megfelelően két új állam született, a muzulmán Pakisztán és a hindu India. Bár az új határokon belül a lakosság döntő többsége azonos vallású volt, a béke megteremtéséhez ez önmagában mégis kevésnek bizonyult. Egyrészt Kasmír kérdése miatt a két ország között már 1947-ben háborúra került sor, másrészt a függetlenség elnyerése után mind Indiában, mind Pakisztánban felszínre törtek a nemzetiellenetek. Ezek Indiában folyamatos gerillaháborúkat okoztak, Pakisztán esetében pedig az állam két részre szakadását eredményezték. Pakisztán ugyanis 1947-ben két egymástól 1500 kilométer (!) távolságra fekvő területen alakult meg. E két terület két tartományt alkotott, Nyugat-Pakisztánt (ma Pakisztán) és Kelet-Pakisztánt (a mai Banglades). Míg Nyugat-Pakisztánban számtalan népcsoport élt (punjabi, pastu, beludzs, stb.), addig a népesebb Kelet-Pakisztán lakosságának 98%-a bengáli volt.¹ Ennek ellenére az új államon belül a politikai, katonai és gazdasági vezetés hamarosan a nyugat-pakisztániak kezébe került, s ők Kelet-Pakisztánt, mint belső gyarmatot kezelték. A bengáliakat az élet minden területén hátrányos megkülönböztetés érte.²

Kelet-Pakisztánban ezért már 1948-ban megkezdődtek a lakosság megmozdulásai. Majd megalakult az Awami Muzulmán Liga nevű párt, amely később a kelet-pakisztániak politikai mozgalmának a vezetője lett. 1954-ben a különböző pártok egységfrontot alakítottak, és 21 pontos programot terjesztettek elő. E program legfontosabb pontja az volt, hogy Kelet-Pakisztánnak teljes autonómiát követeltek. Még ugyanebben az évben az Awami Muzulmán Liga törölte nevéből a muzulmán szót, ezzel is kifejezve, hogy valamennyi kelet-pakisztáni érdekeit kívánja képviselni.³ Az elkövetkező évek változatos politikai küzdelmeket hoztak. Ám ezek során a pakisztáni vezetés következetesen szembe helyezkedett az autonómia törekvésekkel, és a bengáli nép hátrányos helyzetén sem enyhítettek semmit. Így nem meglepő, hogy az 1970. decemberi parlamenti választásokon Mudzsibur Rahman sejk vezetésével az Awami Liga megszerezte az abszolút többséget a parlamentben és a kelet-pakisztáni törvényhozásban egyaránt.⁴ A nyugat-pakisztáni uralkodó körök azonban nem ismerték el a választások eredményét, s ennek következtében belpolitikai válság alakult ki. Mudzsibur Rahman vezetésével polgári engedetlenségi mozgalom bontakozott ki, mire válaszul a pakisztáni vezetés kihirdette a rendkívüli állapotot.⁵

Miután Jahja Khán pakisztáni elnök megszakította a tárgyalásokat az Awami Ligával, 1971. március 26-án Mudzsibur Rahman sejk Banglades néven független köztársasággá nyilvánította Kelet-Pakisztánt. Ám ezután a hatóságok letartóztatták, és Nyugat-Pakisztánba szállították.⁶ Ekkora azonban már a pakisztáni hadsereg bengáli egységeinek kezén volt Chittagong egy része és még néhány város. Március 26-án, amikor a pakisztáni hadsereg egy kormányhoz hű egysége Kumira felé haladt, csapdába került. Az egység hetven tiszteje és katonája elesett a harcban, a többiek pedig pánikba estek és elmenekültek. A helyszínre érkező Khadim Hussain

¹ Nyugat-Pakisztán lakosainak száma kb. 64 millió volt, míg Kelet-Pakisztáné kb. 71 millió. *Földünk országai*. Budapest, 1975. Kossuth könyvkiadó. 157. és 94.

² KALMÁR GYÖRGY: *A felrobbant ország*. Budapest, 1974, Gondolat. (továbbiakban: Kalmár 1974.) 172–173.

³ Kalmár 1974. 173.

⁴ COOPER, TOM – ALI, KHAN SYED SHAIZ: *India–Pakistan War*. Introduction. www.acig.org/artman/publish/article_326.shtml (továbbiakban: Cooper–Ali)

⁵ *Világtörténelmi enciklopédia*. I. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1982. 126.

⁶ Uo. 126.

Raja vezérőrnagy helikopterét szintén tűz alá vették, mire kénytelen volt visszatérni bázisára.⁷

A pakisztáni hadsereg nyugati egységeinek a válasza gyors volt. Légi úton már aznap erősítést küldtek a térségbe, s közben két oszlop is megindult a szárazföldön. Az egyiket ugyan a felkelők szintén csapdába ejtették és szétszórták, de néhány nap elteltével sikerült az egységet összeszedni, s a 14. vadászbombázó század harcirepülőinek támogatásával több órás közelharcban elfoglalták Halishahar városát. Április 2-ára pedig a nyugat-pakisztáni erők bevették a Chittagongban működő „Bangla Desh” rádióállomást is, majd a következő négy napban folytatták a térség megtisztítását a felkelőktől.⁸ Közben a pakisztáni kormány légi úton elkezdte megerősíteni a Kelet-Pakisztánban állomásozó csapatait. Április közepére két teljes hadosztályt szállítottak át Nyugat-Pakisztánból.

Miután a pakisztáni hadsereg biztosította a helyzetet Chittagong városában és a környező térségben, s az erősítések is beérkeztek, Tikka Khan tábornok, a pakisztáni hadsereg vezérkari főnöke, május 2-án parancsot adott a támadásra Ramgarh, Cox’Bazar és Kaptai ellen. A szárazföldön előrenyomuló konvojokat, az ellenség vonalai mögé helikoptereken szállított kommandók támogatták. A kormányerők így gyorsan nyomultak előre és szétszórták a bengáli csapatokat, a túlélőket pedig az ország elhagyására kényszerítették. Május 26 és június 6 között az utolsó területeket is megtisztították a bengáli felkelőktől.⁹ A pakisztáni hadseregnek, és a helyben toborzott szabadcsapatoknak (Razakarok) sikerült megtörnie a bengáli nép ellenállását. A pakisztáni hatóságok ezután véres megtorlásba kezdtek, melynek több ezer bengáli esett áldozatul.¹⁰ A megtorlások elől bengáliak milliói menekültek Indiába (összlétszámuk elérte a 8-10 milliót).¹¹

A harc folytatása indiai támogatással

A vereség nem törte meg az ellenállás szellemét. Még 1971 áprilisának derekán Mudzsibnagarban megalakult a bangladesi ideiglenes kormány, mely Oszmani őrnagyot bízta meg a volt kelet-pakisztáni egységek katonáinak összegyűjtésével.¹² A pakisztáni hadsereg bengáli csapatait ugyanis a nyugat-pakisztániak március 25-e előtt nagyrészt lefegyverezték, a többieket a harcokban szétszórták, kisebb részüket megsemmisítették.¹³ Ezeknek az első összecsapásokat túlélte és összegyűjtött katonáknak a segítségével kezdték el szervezni a Mukti Bahinit, a bengáli gerilla hadsereget. Még szintén áprilisban az indiai kormány elhatározta, hogy támogatja a bengáli szabadságharcosokat, és ennek érdekében a kelet-pakisztáni határ mentén

⁷ Cooper – Ali.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ A különböző információk szerint az áldozatok száma már március 28-ra elérte a 15 000-et. HEITZMAN, JAMES – WORDEN, ROBERT: *Banglades: A Country Study. The War for Bangladesi Independence, 1971*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. <http://countrystudies.us/Banglades/17.htm>

¹¹ TENIGL-TAKÁCS LÁSZLÓ: *India története*. Budapest, 1997, Medicina-A Tan Kapuja Budhista Főiskola. 430.

¹² Kalmár 1974. 313.

¹³ A pakisztáni hadsereg bengáli ezredének 8 zászlóalja volt, három a háború kitörésekor Nyugat-Pakisztánban volt, három le tudta fejezni tisztjeit, s a katonák vidékre és Indiába menekültek, a 3. zászlóaljat azonban álmában lemészárolták, és az 1. zászlóaljnak is csak százhusz embere tudott elmenekülni Jessoréból, a többieket megölték. Kalmár 1974. 313.

kiképző táborokat állítottak fel. E táborok száma december elejére elérte az ötvenet. Az első hétszáz kiképzett bengáli fiatait 1971 májusának utolsó napjaiban vetették be.¹⁴

A Mukti Bahini gerilla tevékenysége azt eredményezte, hogy a pakisztáni kormány újabb erősítéseket és utánpótlást volt kénytelen Kelet-Pakisztánba küldeni. A gerillák a kezdeti vereségek után egyre mélyebbre nyomultak be országuk területére. Októberre már annyira megerősödtek, hogy ideiglenesen elfoglaltak két repülőteret, melyekre azután Indiából utánpótlás érkezett számukra. A pakisztáni hadsereg a gerillák üldözése közben több alkalommal benyomult indiai területre, s ott összecsapott az indiai hadsereggel is. Október végére azonban olyan nyomás nehezedett a pakisztáni csapatokra, hogy kénytelenek voltak egységeiket mintegy 20 km-re visszavonni a határtól, hogy kikerüljenek az indiai tüzérség hatósugarából.¹⁵ November elején a gerillák és az indiai egységek, mintegy huszonhárom ponton hatoltak be Kelet-Pakisztán területére, s számos pakisztáni állást elfoglaltak. A harcok heveségét jelzi, hogy pakisztáni légierő egyetlen vadászbombázó százada, mely az országban állomásozott, havi 100-170 harci bevetés során támogatta a földi erőket.¹⁶

A helyzet fokozatosan romlott, s Kelet-Pakisztán határán november végére már folyamatos harc dúlt a nyugat-pakisztáni és indiai egységek között is. November 20-án a pakisztáni tüzérség Bovra város közeléből tűz alá vette a gerillák indiai területen feltételezett állásait. A pakisztáni ütegek elhallgattatására indiai páncélos egységek lépték át Kelet-Pakisztán határát. Az indiai hadsereg 14. Punjab zászlóalja, a 45. lovasezred egy század (14 darab PT-76) könnyű harckocsijának támogatásával Garibpur elfoglalására indult, mely település a Jessorebe vezető út mentén feküdt. A pakisztáni 107. gyalogdandár és a 3. önálló páncélosszázad (M-24) ellentámadásba lendült. November 21-én az indiai gyalogság, szárnyain a harckocsikkal, védelmi állást foglalt, amibe a pakisztániak belerohantak. Míg szemből a gyalogság lőtte a támadókat, a harckocsik az oldalukba kerültek. A véres ütközetben az indiaiak 40 embert és 6 darab PT-76-os harckocsit, a pakisztániak 14 darab M-24-es harckocsit vesztek (ebből három darabot az indiaiak zsákmányoltak), a 107. dandárt pedig szétszórták.¹⁷ Még ugyanezen a napon a 14. pakisztáni repülő század is súlyos veszteségeket szenvedett. Az indiai és bengáli csapatokat támadó három F-86 Sabre vadászbombázót az indiai légierő 22. századának négy Gnat vadászbombázója hátulról meglepte. A háromból két pakisztáni gépet azonnal lelőttek, míg a harmadik menekülés közben zuhant le.¹⁸

Mivel eddig az időpontig az indiai légierő nem avatkozott be a harcokba, a pakisztáni légierő szabadon támadhatta a Mukti Bahini állásait, ekkortól viszont felhagytak földi erőik támogatásával. Természetesen a Mukti Bahininak nyújtott indiai segítséget a pakisztáni vezetés provokációnak tekintette és a keleti területek mellett rendszeresen zajlottak összecsapások a nyugat-pakisztáni határon is. November 23-án Jahja Khán kihirdette a rendkívüli állapotot, ugyanakkor a pakisztáni tüzérség, ezúttal Hilli városának területéről intézett támadásokat az indiai területek ellen. November 26-án Hilli térségében az indiai csapatok ismét átlépték a határt, és november 27-re hat-nyolc kilométer mély területet szálltak meg. A pakisztáni erők a

¹⁴ Kalmár 1974. 313.

¹⁵ Cooper–Ali.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ CHATTOPADHYAY, RUPAK: *The Indian Air Force in the Liberation war*. 1971. General Overview. www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Overview.html (továbbiakban: Rupak 1971.)

harcokban nyolcvan embert veszítettek, és 6 darab M-24-es harckocsit vesztek. Bár a háború még el sem kezdődött az út Jessoreba már szabad volt, s a pakisztániak kénytelenek voltak harc nélkül kiüríteni Chaugachát is.¹⁹

December 2-án 5 pakisztáni vadászbombázó támadást intézett az Agartala indiai város mellett fekvő repülőtér ellen. Másnap pedig hivatalosan is kitört az indiai-pakisztáni háború.²⁰ A Mukti Bahini decemberre jelentősen megerősödött, s a pakisztáni egységeket sikerült visszaszorítaniuk a városokba és a fő közlekedési útvonalak körzetébe. A falvakban, erdőkben dzsungelekben már a gerillák voltak az urak.²¹ A folyamatos vereségek és veszteségek hatására a keleten küzdő pakisztáni csapatok morálja egyre alacsonyabb lett.

A szembenálló erők

1971-ben az indiai hadsereg összlétszáma 980 000 fő volt. A szárazföldi haderő 14 gyalog-, 10 hegyi- és 1 páncélosadosztállyal, 8 gyalog- és 4 önálló páncélosdandárral rendelkezett. Fegyverzetében kb. 1650 harckocsi (200 Centurion, 250 M-4 Sherman, 450 T-54/55, 300 Vijayanta, 150 PT-76, 100 AMX-13) és 2900 löveg volt.²²

A légierő kb. 80-100 000 fővel és 656 repülőgéppel rendelkezett. A 32 harcirepülő századból 8 század Gnat (144 darab), 2 század Mystere (36 darab), 6 század Hunter (95 darab), 2 század Marut (36 darab), 8 század MiG-21 (144 darab) és 6 század Szu-7 (116 darab) típusú repülőgépekkel repült. A három bombázó- és a fotófelderítő század Canberra (85 darab) repülőgépekkel volt felszerelve. E hatalmas mennyiségű gépnak azonban csak 65-70%-a volt bevethető. A harcirepülőgépek mellett további mintegy 450 szállítórepülőgép és kb. 250 db helikopter növelte a gépállományt.²³ A haditengerészethez kb. 30 000 fő, 1 repülőgép hordozó (Vikrant), 2 cirkáló, 6 romboló, 5 légvédelmi rakétás fregatt, 3 tengeralattjáró-elhárító fregatt és számos kisebb hajó tartozott. A haditengerészeti légierőnek 2 század Sea Hawk vadászbombázó és 1 század Alize tengeralattjáró elhárító repülőszázada volt.²⁴ Az indiai erőket támogatta természetesen a bengáli gerilla hadsereg is, a Mukti Bahini. Eredeti neve Mukti Faudzs volt, a „Mukti” szabadságot, a „Faudzs” katonát, hadsereget, a „Bahini” pedig erőt jelent. A szervezet két részből állt. Az egyikben a volt bengáli katonák, rendőrök szolgáltak, akiket reguláris alakulatokba vontak össze, s az indiaikkal együtt, indiai parancsnokság alatt harcoltak. Őket 7 gyalogezredbe, 3 tüzérezredbe szervezték, és két helikopterrel és két repülőgéppel is megerősítették.²⁵ A másik csoport a Gona Bahini (Népi Erők), nagyrészt népfelkelők, szabadcsapatok.²⁶ Ez utóbbi szervezet tagjai szinte csak kézi fegyverekkel rendelkeztek vagy azzal sem. Létszámukat 40 000-től 100 000 főre becsülték.²⁷

¹⁹ Cooper-Ali.

²⁰ A harmadik háború. Magyarország, 71/50. 6.

²¹ Kalmár 1974. 316.

²² AMIN, AGHA HUMAYUN: *The 1971 war. An examination of the strategic concept of war.* www.defence-journal.com/2001/jan/1971-war.htm (továbbiakban: Amin 2001.)

²³ Cooper-Ali.

²⁴ SZÁNTÓ IMRE: *Nemzetközi Katonai Almanach.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. (továbbiakban: Szántó 1969.) 321.

²⁵ Cooper-Ali.

²⁶ Kalmár 1974. 314.

²⁷ Kalmár 1974. 316. és HUSAIN, NOOR A.: *The Evolution of The Pakistan Army.* <http://www.pakdef.info/pakmilitary/army/>

A pakisztáni hadsereg 392 000 emberből állt. A szárazföldi erők 2 páncélosadosztállyal, 13 gyalogadosztállyal, 1 önálló gyalogdandárral és 2 önálló páncélosdandárral rendelkeztek. A hadseregnek 1050-1170 harckocsija (300 darab M-47/48, 350 darab T-54/55/59, kb. 150 darab M-24, a többi pedig zömmel M-4 Sherman) és 1100 lövege volt.²⁸ A légiőr kb. 17 000 embert és kb. 263 darab harcirepülőgépet számlált. Az állományt 2 század B-57B bombázó (22 darab), 1 század Mirage III (23 darab), 1 század F-104G Starfighter (7 darab), 3 század F-6 (a MiG-19-es kínai változata: 54 darab) és 6 század F-86 F Sabre (136 db) vadász, vadászbombázó alkotta. Őket kb. egy tucat szállító repülő, mintegy 80 kiképző és 12 helikopter egészítette ki. A gazdasági problémák miatt azonban a hadrafoghatóság csak mintegy 60-70%-os volt.²⁹ A haditengerészet 10 000 fővel, 1 könnyűcirkálóval, 5 rombolóval, 2 tengeralattjáró-elhárító fregattal, továbbá néhány kisebb egységgel volt felszerelve. A haditengerészet légiereje néhány Albatros repülőgépből és helikopterből állt.³⁰

Haditervek, háborús célok

A pakisztáni hadsereg főerői nyugaton helyezkedtek el, ezért a pakisztáni haditerv a keleten állomásozó csapatoknak csupán védelmi feladatokat adott. A döntő támadást a nyugaton felvonuló főerőknek kellett végre hajtania. A nyugati fő csapás célja az lett volna, hogy minél nagyobb indiai területet foglaljanak el, s tehermentesítsék a Bengáliában harcoló erőiket. A pakisztáni vezérkar azonban nem határozta meg előre, hogy a főcsapást, csapásokat hol hajtják végre, csupán a fő offenzívát megelőző kiegészítő támadásokról döntöttek.³¹ Az indiai vezérkar célja elsősorban az volt, hogy nyugaton feltartóztassák a pakisztáni támadásokat, s közben keleten egy gyorsan végrehajtott hadművelettel elfoglalják Chittagong és Khulna területét, és itt beiktassák a bangladesi kormányt.³²

Az ENSZ várható beavatkozása miatt a hadműveletek során mindkét fél számára az idő volt a legfontosabb tényező. Pakisztán szerette volna elhúzni a konfliktust az ENSZ beavatkozásáig, mert ez esetben bármiféle változást megakadályozhatott volna Kelet-Pakisztánnal kapcsolatban. India pedig éppen ellenkezőleg, még az ENSZ közbelépése előtt döntést akart elérni, mivel a bangladesi kormány nemzetközi elismerését csak abban az esetben remélhette, ha jelentős kelet-pakisztáni területek felett sikerül megszereznie az ellenőrzést. Ezenfelül minél előbb „meg kívánt szabadulni” a bengáli menekültek ellátásának költségeitől is.

Az 1971-es háború kezdete, a nyugati hadszíntér

A pakisztáni vezetés számára a háború elkerülhetetlennek tűnt. Ezért úgy döntöttek, hogy annak kezdetét ők határozzák meg, mert így lehetőségük lesz egy váratlan légi csapás végrehajtására, és a szárazföldön folyó hadműveletek esetében is magukhoz ragadhatják a kezdeményezést. Ez utóbbi pedig a kelet-pakisztáni erők megsegítése szempontjából egyáltalán nem volt mellékes.³³

²⁸ Amin 2001.

²⁹ Cooper–Ali.

³⁰ Szántó 1969. 185.

³¹ Amin 2001.

³² 1971 *India–Pakistan war*. Remembering a Liberation war. Part Three: Entering the East. <http://www.subcontinent.com/1971war/east.html>

³³ Amin 2001.

A nyugati fronton a két félnek közel ugyanannyi páncélosa és tüzérségi eszköze volt, viszont India több gyalogos alakulattal rendelkezett, továbbá az indiai légierő kb. 20 harcirepülő századával szemben – további négy század az ország belsejében állomásozott tartalékként – a pakisztáni légierő csak 12 harcirepülő századot tudott bevetni.³⁴ A pakisztáni hadsereg 12. hadosztálya volt felelős Kasmírért, tőle délre a II. hadtest helyezkedett el az 1. páncélos- és a 7. gyaloghadosztályokkal. Azután a főerőt jelentő I. hadtest következett, melyhez a 8. páncélosdandár, a 6. páncélos hadosztály, a 17., 8., 15., és 23. gyaloghadosztályok, a 2. páncélosdandár, a 4. és 7. Azad Kasmír gyalogdandárok és a 20., 66. és 111. gyalogdandárok tartoztak. A IV. hadtest védte Lahore körzetét a 3. páncélosdandárral és a 10. és 11. gyaloghadosztályokkal. A front déli szakaszán, pedig a 33. és 18. gyaloghadosztályok foglalták el helyüket.³⁵

A pakisztáni erőkkel szemben a nyugati fronton, északról délre, a következő csoportosítást vették fel az indiai egységek: Az Északi Parancsnokság alárendeltségében a XV. hadtest védte Jammu és Kasmír területét, állományában a 3. 10., 19., 25. és a 26. hadosztályok és három dandár (ebből egy páncélos). Tőlük délre az I. hadtest Thakurpur, Pathankot és Samba körzetéért volt felelős a 36., 39. és 54. hadosztályokkal és két páncélos dandárral. A hadtest egy része mint tartalék szolgált. A XI. hadtest volt a felelős Punjab tartományért Amritsartól Ferozepurig a 7., 14., és 15. hadosztályokkal és egy páncélosdandárral. Tőlük délre, le egészen az óceánig a Déli Parancsnokság volt a felelős, mindössze két hadosztállyal (a 11. és a 12.-el) az állományában.³⁶ A tartalékot az 1. páncélosdandár alkotta.³⁷

A pakisztáni haditervnek megfelelően december 3-án délután 5 óra 45 perckor a pakisztáni légierő vadászbombázói a nyugati határ mentén légitámadást hajtottak végre öt indiai repülőter ellen (Srínagar, Avantipur, Pathankot, Amritsar, és Faridkot), majd a nap folyamán a B-57-es bombázók újabb repülőtereket támadtak. A pakisztáni várakozásokkal ellentétben azonban az indiai légierő nem szenvedett komoly veszteségeket, sőt néhány órán belül ellenséges támadásokkal válaszolt (ezek zömmel szintén sikertelenek voltak). A délután folyamán Jahja Khán hivatalosan is hadat üzent Indiának.³⁸ A légitámadást követően a nyugati határ négy pontján lendült támadásba a pakisztáni hadsereg. A legészakibb pakisztáni támadásra Poonch (Kasmír) térségében került sor, de eredményt itt nem tudtak elérni. A háború legsikeresebb pakisztáni támadása Chamb (Kasmír déli része) irányában bontakozott ki. Itt a 23. pakisztáni gyaloghadosztály (2 gyalog-, 1 páncélosdandár) a hadtest tüzérségének a támogatásával rohamozta a XV. indiai hadtest 10. gyaloghadosztályának vonalait. Heves harcok után a pakisztániak december 7-én reggel elfoglalták Chamb városát, majd hídfőt létesítettek a Tawi folyó túl partján Pallanwala településnél. A hadosztály támadása azonban december 10-én elakadt, aminek két oka is volt, egyrészt a 23. hadosztály tehetséges parancsnoka lezuhant helikopterrel, és a sérüléseibe belehalt, másrészt az indiai hadvezetés a szorongatott 10. hadosztály megsegítésére a térségbe irányított

³⁴ 1971 *India–Pakistan war*. Remembering a Liberation war. Part Five: Air war in the West. <http://www.subcontinent.com/1971war/skies-west.html>.

³⁵ A pakisztániak számos egységet állítottak fel, illetve szerveztek, vagy csoportosítottak át a háború előtt közvetlenül, így a hadrendekben eltérések lehetnek a különböző forrásokban. РИХУЕ, RAVI: *Pakistan Army*, December 3, 1971. <http://orbat.com/site/history/historical/pakistan/army1971.html>

³⁶ A terepviszonyok miatt a térség nagy része járhatatlan, így itt csak a területen áthaladó néhány útvonal biztosítására állomásoztak csapatok.

³⁷ Cooper–Ali.

³⁸ 1971 *India–Pakistan war*. Remembering a Liberation war. Part Two: War is declared. <http://www.subcontinent.com/1971war/declared.html>

egy gyalogdandárt és a 3. páncélosdandárt.³⁹ Az itteni harcok hevesességét jelzi, hogy a 10. indiai hadosztály 1353 embere esett el, sebesült meg, vagy tűnt el, az ötöde a nyugati front indiai veszteségeinek. Míg a 23. pakisztáni hadosztály 2216 főt veszített, majdnem felét a nyugati front pakisztáni áldozatainak.⁴⁰

Punjabban, Fazilka és Hussainiwala városok térségében a pakisztáni támadás gyakorlatilag még a kibontakozása előtt megghiúsult, mivel egységeik képtelenek voltak megtalálni az indiai állások gyenge pontjait. Az indiai vezérkar a háború kezdetén a nyugati fronton igen óvatosan viselkedett. Amikor azonban felismerték a pakisztáni vezetés bizonytalanságát, erőteljes támadásba kezdtek a shakargarhi kiszögellés ellen. Itt az I. indiai hadtest 36., 54. gyalog-, 39. hegyihadosztálya, és 2 önálló páncélosdandárja indult rohamra. Velük szemben két pakisztáni gyaloghadosztály és 4 páncélosdandár helyezkedett el. A 39. hadosztály kezdetben jól haladt, könnyen áttörte az ellenség vonalát, de aztán leragadt az aknamezőkön. Az indiai oldalon ez okozta a bajt, mert így védtelenül maradt a támadó csoportosítás oldala. Az északról támadó 54. hadosztály sokkal aktívabb volt, s jelentős előretörést ért el. December 15-re a hadosztály ellenőrizte a Shakargarh–Zafarwal útvonalat. Ezután a hadosztálynak át kellett kelni a Basantar folyón. Az indiai műszakiak az ellenség tűzében utat nyitottak az aknamezőkön, majd átkeltek a folyón és hídfőt létesítettek a túlparton. Az átkelés és a hídfő biztosítása azonban nagy veszteséggel járt.⁴¹

A pakisztániak elvesztett pozíciók visszaszerzése érdekében ellentámadásra küldték a 8. páncélos dandárjukat. Az indiaiak szintén páncélosokat vetettek be, előbb két harckocsi ezred próbálta megállítani a pakisztániakat ám, gyakorlatilag megtizedelték őket, végül a 17. lovasezred harckocsizóinak és az őket támogató gyalogos zászlóaljnak sikerült feltartóztatni a pakisztáni ellentámadást.⁴² Bár a pakisztáni támadás kifulladt, az indiai csapatok sem indítottak újabb offenzívát a térségben, s még aznap este életbe lépet a tűszünet. A harckocsi ütközetben a pakisztániak 66 darab, míg az indiaiak kb. 23 harckocsit veszítettek.⁴³

A háború talán legnevezetesebb összecsapása az indiai Déli Parancsnokság körzetébe tartozó Rajasthan tartományban zajlott le. Itt december 4.-én a 18. gyaloghadosztály indított támadást Islamgarh térségéből Jaisalmer felé. A térségben az indiaiak 12. gyaloghadosztálya védekezett. A pakisztáni támadás élét egy zömmel T-59-es harckocsiból álló oszlop alkotta. Mintegy 16 kilométer mélyen jártak indiai területen, amikor december 5-én egy előretolt indiai század Longewalból jelentette, hogy az ellenség nagy erővel közeledik feléjük.⁴⁴ A jelentést a légierő kiküldött felderítő repülőgépe megerősítette. Ám közben a pakisztániak lőtávolságra megközelítették az indiai gyalogságot, akik bár csak két hátrasiklás nélküli páncéltörő ágyúval rendelkeztek, felvették a harc támadókkal.⁴⁵ Mivel a terep az utak kivételével még harckocsik

³⁹ AMIN, AGHA HUMAYUN: *The western theatre in 1971. A strategic and operational Analysis.* www.orbat.com/site/data/india/indiawest1971.html (továbbiakban: Amin 1971.)

⁴⁰ Amin 1971.

⁴¹ 1971 *India–Pakistan war. Remembering a Liberation war.* Part Six. <http://www.subcontinent.com/1971war/west.html>

⁴² Uo.

⁴³ 1971 *Indo Pak War.* <http://www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars/PattonNagar/1971/>

⁴⁴ 1971 *India–Pakistan war. Remembering a Liberation war.* Part Seven: Battle of Longewal. <http://www.subcontinent.com/1971war/longewal.html>

⁴⁵ 1971 *Indo Pak War.* <http://www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars/PattonNagar/1971/>

számára is gyakorlatilag járhatatlan volt, a pakisztániak nem tudták megkerülni az indiai állást. A közeli repülőtérről az indiai század segítségére hamarosan három Hunter vadászbombázó és egy T-66-os fegyveres kiképző-repülőgép érkezett. Az indiai repülőgépek mintegy 17 bevetésben támadták a pakisztáni T-59-es harckocsikat, és nagy mézárhlást rendeztek soraik között.⁴⁶ Legalább 38 harckocsit és egyéb járművet semmisítettek meg.⁴⁷ A pakisztániak szerencsétlenségére az első oszlop mögött erősítésként egy újabb oszlop haladt, akik a talaj miatt meg se tudtak fordulni. Indiai részről december 6-án újabb két Hunter vadászbombázó csatlakozott a védelemhez. Így december 6-án a mézárhlás újult erővel folytatódott. A „csata” végére legalább 40 pakisztáni harckocsi, 138 egyéb jármű, 5 löveg és 3 légvédelmi ágyú semmisült meg. A támadók megmaradt alakulatai pedig visszavonultak. A pakisztániak szerencséjére azonban a 12. hadosztály parancsnoksága nem használta ki a sikert, megelégedett a terület biztosításával.⁴⁸

Az indiai Déli Parancsnokság másik egysége, a 11. hadosztály azonban nem elégedett meg pusztán a védekezéssel. A nehéz terep (hogy a harckocsik és a járművek haladni tudjanak, pallókból utat építettek), a pakisztáni légierő támadásai és az erős védelem ellenére a Barmer térségéből kiinduló hadosztály, mintegy ötven kilométer mélységben hatolt be Pakisztán területére, és a csapást Naya Chor városának körzetében fejezte be.⁴⁹

A pakisztáni vezérkar kezdeti bizonytalanságát saját támadásainak kudarca, és az indiai sikerek tovább növelték. Mivel pedig főerők bevetéséről nem tudtak dönteni, a kezdeményezést elvesztették, s a keleten harcoló csapataik magukra maradtak.

A keleti hadszíntér

A pakisztáni hadsereg az erőviszonyok tekintetében keleten döntő hátrányban volt. A Bengáliában állomásozó 14. gyaloghadosztály megerősítésére 1971 áprilisától Nyugat-Pakisztánból még két gyaloghadosztályt (9. és 16.) szállítottak át légi úton. De ezek nehézfegyverzetüket kénytelenek voltak hátra hagyni. A kelet-pakisztáni hadvezetés, hogy az indiai parancsnokokat csapatai valós erejéről félrevezesse, névleg még két gyaloghadosztályt állított fel (36. és 39.), melyek valójában jóval gyengébbek voltak. A gyaloghadosztályok harcát támogatta egy páncélos ezred (a 29. lovas ezred M-24-es harckocsikkal) Bogra területén, és egy-egy önálló harckocsi század (M-24) nyugaton, illetve Dacca térségében.⁵⁰ A légtér védelméért a 14. vadászbombázó század (F-86F) volt a felelős, a kelet-pakisztáni partokat, pedig 4 ágyúnaszád, 8 parti őrhajó és 2 partraszállító hajó biztosította. Kelet-Pakisztán védelmét így mindösszesen kb. 4 hadosztálynyi erő látta el, mintegy 100 000 fővel. E reguláris pakisztáni egységen felül a védelemhez tartoztak még a helyben toborzott szabadcsapatok is.

Az indiai hadvezetés kb. 9-10 hadosztálynyi erőt vonultatott fel Kelet-Pakisztán ha-

⁴⁶ Rupak 1971.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ 1971 *India-Pakistan war*. Remembering a Liberation war. Part Seven: Battle of Longewal. <http://www.subcontinent.com/1971war/longewal.html>

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ 1971 Indo Pak War. <http://www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars/PattonNagar/1971/>

⁵¹ Egy század PT-76, egy AMX-13 könnyű harckocsikkal és egy Ferret páncélgépkocsikkal volt felszerelve. 1971 *Indo Pak War* <http://www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars/PattonNagar/1971/>

1971-ben a pakisztáni légierő egyik legmodernebb típusa a képen látható Mirage III vadászrepülőgép volt ❖ <http://imranhkhan.com/wp-content/uploads/2010/03/RP.jpg>

tárán 3 hadtest és 1 hadműveletiterület-parancsnokság alárendeltségében. A II. hadtest (9. gyalog-, 4. hegyihadosztály, 3 gyalogdandár, az 50. önálló ejtőernyősdandár és egy PT-76 könnyűharcokocsikkal felszerelt páncélos ezred) délnyugaton foglalta el állásait a Bengáli-öböltől Raishahi magasságáig. A II. hadtesttől északra a XXXIII. hadtest (20. hegyihadosztály, 71. gyalogdandár és egy páncélosezred T-55 harcokocsikkal) készült fel a támadásra. Jakpaiguritól Hojaiig a 101. hadműveletiterület-parancsnokság (6. hegyihadosztály, 95. és 167. gyalogdandár) erői sorakoztak fel. A keleti határon pedig a IV. hadtest (8., 57. és 23. hegyihadosztály, és három önálló páncélosszázad)⁵¹ vonult fel. Az indiai szárazföldi erők kb. 250 000 főt számláltak, és segítségükre volt még a Mukti Bahini kb. 50-100 000 harcosa is.⁵² A légitámogatásról 11 harcirepülőszázad gondoskodott (4 század Hunter, 3 század Gnat, 3 század MiG-21, 1 század Szu-7).⁵³ A Bengáli-öbölben pedig az indiai haditengerészet Vikrant repülőgép-hordozója állomásozott 8 romboló és fregatt, 2 tengeralattjáró, és 3 partaraszállító hajó kíséretében.

Az erőviszonyok és a földrajzi adottságok miatt a kelet-pakisztáni hadsereg főparancsnoka, A. K. Niazi tábornok csupán az indiai hadsereg támadási ütemének a lassítását tűzte ki célul. Ennek érdekében a pakisztáni csapatok megerősítették, erősítették a fontosabb városokat és a Dacca (Kelet-Pakisztán fővárosa, ma: Dhaka) felé vezető főútvonalakat.⁵⁴ Az indiai Keleti-Parancsnokság módosította az eredeti hadműveleti terveket, s a főváros elfoglalását tette meg a hadjárat elsődleges céljának, remélve, hogy Dacca bevétele döntő hatással lesz a háború kimenetelére. Hogy e céljukat a hadművelet során minél előbb elérjék, az indiai csapatok nem támadták a megerősített városokat, hanem megkerülték azokat, és ahol lehetőség volt rá, a jól védett fő közlekedési útvonalak helyett alsóbbrendű utak igénybevételel próbálták megközelíteni és elfoglalni Daccát.⁵⁵

⁵² Cooper–Ali.

⁵³ 1971 *India–Pakistan war. Remembering a Liberation war. Part Five: Air war in the East.* <http://www.subcontinent.com/1971war/skies.html>

⁵⁴ 1971 *India–Pakistan war. Remembering a Liberation war. Part Three: Entering the East.* <http://www.subcontinent.com/1971war/east.html>

⁵⁵ Uo.

Villámháború Kelet-Pakisztánban

December 4-én az indiai légierő keleten is végrehajtotta ellentámadásait. A Tezgaon és Kurmitola repülőterek elleni első légitámadást a 28. század négy MiG-21-ese hajtotta végre. A pakisztáni 14. század három F-86 Sabre vadászbombázója megkísérelte elfogni a MiG-eket, de a gépágyúk és a K-13-as rakétákkal szemben nem jártak sikerrel. A folyamatos légcsapások azután földhöz szegezték a pakisztáni vadászbombázó-századot, s az indiai légierő keleten kivívta a teljes légiuralmat.⁵⁶ Közben megindult az indiai szárazföldi erők támadása is, s már december 5-én elfoglalták Aghaura és Lasham városokat (utóbbi 18 km-re fekszik a határtól, s bevételével elvágták a Dacca és Chittagong közötti út- és vasútvonalat).⁵⁷

Másnap az indiai flotta a kelet-pakisztáni kikötőket támadta, miközben folytatódott a szárazföldi erők előrenyomulása is. December 7-én az indiai hadsereg nyugaton elfoglalta Jessore-t, és a Jessore-től északra fekvő Jhenid közlekedési csomópontot (Jessore a Daccába vezető úton fekszik és fontos közlekedési és légi csomópont).⁵⁸ A Jessore-től délkeletre található Khulna viszont, amelyet a 107. pakisztáni dandár védett, a háború végéig kitartott, s védői csak december 17-én adták meg magukat. Az indiaiak keleten bevették még Sylhetet⁵⁹ és előrenyomultak Tripura térségében, Lashamtól 25 km-re nyugatra is, továbbá bekerítették a Daccától 32 km-re délkeletre található Comilla városát. Comilla védői már másnap megadták magukat, a kelet-indiai parancsnokság vezérkari főnöke pedig megadásra szólította fel a kelet-pakisztáni hadsereget. E felszólítást december 9-én megismételték, természetesen eredmény nélkül. December 9-én elesett Chandpur és ezzel kelet felől megnyílt az út Dacca felé. Az indiaiak csapatok elérték Daudkandi városát is, és csapataik átkeltek a Mehgna folyón.

Az indiai támadás a következő napokban sem vesztett lendületéből. A 16. hadosztály alá tartozó 205. pakisztáni gyalogdandár eddig sikeresen védte Hillit, annak ellenére, hogy a bengáli gerillák, négy indai gyalogos, egy páncélos, egy műszaki dandár és XXXIII. hadtest tartalék tüzérsége próbálta elfoglalni. A település jelentőségét az adta, hogy a Bográba vezető út a városon át haladt, s bevételével elvághatták az északon állomásozó pakisztáni erőket. A 16. hadosztály végül parancsot adott Hilli kiürítésére, mert az indiaiak átkarolták a védők állásait, s így a város december 11-én elesett.⁶⁰ A Khulna előterében lévő megfigyelő állást azonban hiába támadta az indiai gyalogság a 63. lovasezred harcokcsijainak, a tüzérségnek és a légierőnek a támogatásával. A védők két harcokcsit kilőttek és súlyos veszteséget okoztak a gyalogságnak is. Ezután új állást

1971. december 16-án Niazi tábornok aláírta a megadási okiratot ❖ *India's Wars in Pictures*. <http://www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars>

⁵⁶ Rupak 1971.

⁵⁷ A harmadik háború. *Magyarország*, 1971/50. 7.

⁵⁸ A 14 napos háború. *Magyarország*, 1971/52. 5.

⁵⁹ Uo. 5.

⁶⁰ TI, GH NIAZ: *The battle of Hilli*. www.defencejournal.com/oct99/battle-hilli.htm

vettek fel, s a délután folyamán megindított újabb rohamot is visszaverték.⁶¹ Ugyanakkor Dacca mellett indiai ejtőernyősök értek földet, akik támadást intéztek a város külső negyedei ellen.⁶² December 11-én az indiaiak ellenőrzésük alá vonták még Mymensingh, Kushtia és Noakhali városokat is.⁶³

December 12-én, miközben a bangladesi kormány Jessore-ban felállította ideiglenes székhelyét, az indiai egységek folytatták támadásukat, amely során elfoglalták Narsingdit, és 35 kilométerre megközelítették Chittagongot. Másnap Dacca körül bezárult az ostromgyűrű (kb. 30 000 pakisztáni katona védte a várost), és Manekshaw indiai tábornok ismét felszólította a pakisztáni csapatokat, hogy adják meg magukat. Mivel ez nem történt meg, az indiai tüzérség december 14-én megkezdte Dacca ostromának az előkészítését. Ugyanakkor ágyúaszádjaik tűz alá vették Chittagong kikötőjét.⁶⁴ Az eddigi harcok hevesességét jelzi, hogy a háború első tíz napján az indiai jelentések szerint csapataik 2000 halottat, több mint 5000 sebesültet, és 1600 eltűntet veszítettek (a pakisztáni veszteségeket még magasabbra becsülték).

December 15-én az indiai egységek 3 kilométerre közelítették meg Daccát. Niazi tábornok ekkor tűzszünetet kért. Manekshaw azonban a tűzszünet feltételül a pakisztáni csapatok azonnali fegyverletételét szabta. A reménytelen katonai helyzettel számot vetve Niazi tábornok december 16-án 16 óra 30 perckor letette a fegyvert.⁶⁵ A harc azonban még nem mindenhol ért véget. A 107. pakisztáni dandár, melyet 5 dandár és két páncélos ezred ostromolt Khulna-nál, csak 17-én adta meg magát.⁶⁶ A kelet-pakisztáni csapatok fegyverletétele után a harcok folytatásának egyik fél sem látta értelmét, így december 17-én a nyugati fronton is életbe lépett a tűzszünet. December 22-én Banglades kormánya megérkezett Daccába, és az egykori Kelet-Pakisztán területén megalakult a Bengáli Népi Köztársaság.

A veszteségek

Mint, a legtöbb háborúban itt is eltérő adatokkal találkozhatunk. Viszont az arányokat ezek a számok is jól mutatják.

A hadjárat végére a kelet-pakisztáni hadsereg kb. 96 000 katonája esett fogságba, és a számos hadfelszerelés között az indiai csapatok 66 darab M-24-es harckocsit (egy részüket megrongálva) is zsákmányoltak. A Kelet-Pakisztánban harcoló légi és haditengerészeti egységek is vagy megsemmisültek, vagy az indiaiak kezébe kerültek. A pakisztáni légierő 5 repülőgépe zuhant le, s 13 gépük lett az ellenség zsákmánya.⁶⁷ A keleten elért győzelemért az indiai páncélosok súlyos árat fizettek: legalább 30 darab PT-76 könnyű harckocsi semmisült meg, vagy rongálódott meg súlyosan, továbbá 4 darab T-55-ös harckocsi aknára futott.⁶⁸ Az indiai légierő 19 repülőgépe

⁶¹ HAYAT, MUHAMMAD: *The Battle of Khulna*. www.defencejournal.com/march98/battlekhulna1.htm

⁶² A 14 napos háború. *Magyarország*, 1971/52. 5.

⁶³ Kalmár 1974. 320.

⁶⁴ A 14 napos háború. *Magyarország*, 1971/52. 5.

⁶⁵ Kalmár 1974. 321.

⁶⁶ *Fifty years of Pakistan Army. Indo-Pak War – 1971*. www.geocities.com/pentagon/bunker/5040/wars.html

⁶⁷ MOHAN, JAGAN: *Aircraft losses in Pakistan – 1971 war*. www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Appendix3.html

⁶⁸ 1971 Indo Pak War. www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars/PattonNagar/1971/

zuhant el, zömmel a pakisztáni légvédelem tüzétől.⁶⁹ A nyugati fronton a pakisztáni hadsereg kb. 160 darab, míg az indiai kb. 50 darab harckocsit veszített.⁷⁰ Itt a pakisztáni légierőnek 24-33 harci repülőgépe, az indiaiaknak pedig kb. 50 harci repülőgépe semmisült meg.⁷¹ A technikai veszteségekhez képest sokkal szélsőségesebb adatok jelentek meg az áldozatok számáról. Ennek két fő oka van, egyrészt a háború sokáig gerillaháborúként folyt, s az ilyen konfliktusokban mindig nehéz megállapítani, hogy ki volt gerilla és ki volt a civil, másrészt, míg harckocsiból, repülőből és egyéb technikai eszközökből az ellenfelek igen korlátozott mennyiséggel rendelkeztek, addig emberből mindkét oldalon „volt bőven”. A bengáli áldozatok számát így 300–4000 ezer főben maximalizálják (zömük a vérengzések, s nem a harcoknak esett áldozatatlal).⁷² A nyugat-pakisztáni halottak számát 3000–17000, az indiaiakét 2000–10000 főre teszik. A nyugat-pakisztáni halottak számát a legtöbb helyen azonban 8-9000, míg az indiaiakét 3000-4000 emberben adják meg.⁷³

FELHASZNÁLT IRODALOM

1971 *India–Pakistan war. Remembering a Liberation war.* http://www.subcontinent.com/1971war/1971war_index.html

1971 *Indo–Pak War.* <http://www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars/PattonNagar/1971/>

A 14 napos háború. Magyarország, 1971/52. 5.

A harmadik háború. Magyarország, 1971/50. 6–7.

AMIN, AGHA HUMAYUN: *The 1971 war. An examination of the strategic concept of war.* www.defencejournal.com/2001/jan/1971-war.htm

AMIN, AGHA HUMAYUN: *The western theatre in 1971. A strategic and operational Analysis.* www.orbat.com/site/data/india/indiawest1971.html

CHATTOPADHYAY, RUPAK: *The Indian Air Force in the Liberation war: 1971. General Overview.* www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Overview.html

COOPER, TOM – ALL, KHAN SYED SHAIZ: *India-Pakistan war, 1971. Introduction.* www.acig.org/artman/publish/article_326.shtml

Death Tolls for the Major Wars and Atrocities of the Twentieth Century. <http://necrometrics.com/20c1m.htm#Banglades>

Fifty years of Pakistan Army. Indo–Pak War – 1971. www.geocities.com/pentagon/bunker/5040/wars.html

Földünk országai. Budapest, 1976, Kossuth Könyvkiadó.

HAYAT, MUHAMMAD: *The Battle of Khulna.* www.defencejournal.com/march98/battlekhulna1.htm

⁶⁹ MOHAN, JAGAN: *Indian Air Force Losses in the 1971 war.* www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Appendix2.html

⁷⁰ 1971 *Indo Pak War.* <http://www.bharat-rakshak.com/LAND-FORCES/Army/Galleries/Wars/PattonNagar/1971/>

⁷¹ MOHAN, JAGAN: *Indian Air Force Losses in the 1971 war.* www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Appendix2.html – továbbá JAGAN MOHAN: *Aircraft losses in Pakistan – 1971 war.* www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Appendix3.html

⁷² *Death Tolls for the Major Wars and Atrocities of the Twentieth Century.* <http://necrometrics.com/20c1m.htm#Banglades>

⁷³ Uo.

- HEITZMAN, JAMES – WORDEN, ROBERT: *Banglades: A Country Study. The War for Bangladesi Independence, 1971*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. <http://countrystudies.us/Banglades/17.htm>
- HUSAIN, NOOR A.: *The Evolution of The Pakistan Army*. <http://www.pakdef.info/pakmilitary/army/>
- KALMÁR GYÖRGY: *A felrobbant ország*. Budapest, 1974, Gondolat.
- MOHAN, JAGAN: *Aircraft losses in Pakistan – 1971 war*. <http://www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Appendix3.html>
- MOHAN, JAGAN: *Indian Air Force Losses in the 1971 War*. www.bharat-rakshak.com/IAF/History/1971War/Appendix2.html
- RIKHYE, RAVI : *Pakistan Army, December 3, 1971*. <http://orbat.com/site/history/historical/pakistan/army1971.html>
- SZÁNTÓ IMRE: *Nemzetközi Katonai Almanach*. Budapest, 1969, Zrínyi Katonai Kiadó.
- TENIGL-TAKÁCS LÁSZLÓ: *India története*. Budapest, 1997, Medicina-A Tan Kapuja Budhista Főiskola.
- Világtörténelmi enciklopédia*. I. kötet, Budapest, 1982, Kossuth Könyvkiadó.
- TI, GH NIAZ: *The battle of Hilli*. www.defencejournal.com/oct99/battle-hilli.htm

LÁSZLÓ BABOS

From Eastern-Pakistan to Banglades: The India–Pakistan War 1971.

Summary

In 1971, the third India–Pakistan war broke out. The conflicts between the eastern- and western parts of Pakistan led to a bloody civil war. This civil war escalated to a regional armed conflict, and India was forced by its interests (regional, strategic and Kashmir) to send its army to support the rebels in Eastern-Pakistan. The war ended with victory of India, therefore Eastern-Pakistan became independent state, named Banglades.

Nótári Tamás

A jognak asztalánál...

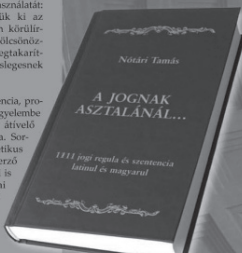
A jogi műveltség mindmáig megköveteli a latin regulák és szentenciák használatát: frappáns rövidséggel fejezhetjük ki az egyébként csak hosszadalmasan körülírható tartalmakat, tekintélyt kölcsönözhetünk véleményünknek, megtakaríthatjuk az indoklás olykor feleslegesnek látszó fáradságát...

A kötetbe felvett 1111 jogi szentencia, proverbium és regula főbb jogigényekben való felhasználásával, a történelmi korokon átívelő igényekkel került összeválogatásra. Sorrendjük a latin eredetű alfabetikus rendjéig követi a forrás és a szerző feltüntetéseit. A tárgymutatóval is rendszerezett gyűjtemény céljai között a jogi karok roma- és latinoktatásához nyújtandó hozzájárulás elengedhetetlen, mint a szélesebb körű jogi ismeretterjesztés.

Ára: 2835 Ft

A könyv megvásárolható a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó boltjaiban, vagy megrendelhető az alábbi szelvényen.

1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul

Megrendelem A jognak asztalánál... c. könyvet példányban Ára: 2835 Ft.

A megrendelő (cég) neve _____

Címe (város, irányítószám) _____

Utca, házszám: _____

Ügyintéző neve, telefonzáma _____

A megrendelt példányok ellenőrlését a postafelvitellel együtt, a szállítást követő száma kézhez vétele után 8 napon belül a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadónak átutaljuk.

Dátum: _____

cégigazgató aláírás _____

Belovar-Kőrös vármegye

Belovar-Kőrös Szlavónia egyik vármegyéje volt, így a történelmi Magyarországhoz tartozott, lényegében a honfoglalás óta. Később a törökök többször elpusztították, elűzésük után a Határ-őrvidék része lett. A Fiuméért folyt magyar-horvát alku eredményeként a három szlavón megye 1871-ben Horvátországhoz került.

Belovar-Kőrös megye Horvát-Szlavónország megyéje északról Varasd, Somogy, keletről Verőce és Pozsega, délről Pozsega és Zágráb, nyugatról pedig Zágráb és Varasd megye által határolva. Területe 5047 km². Alapvetően dombos területének legmagasabb pontja a 643 méter magas Kálnik-hegység.

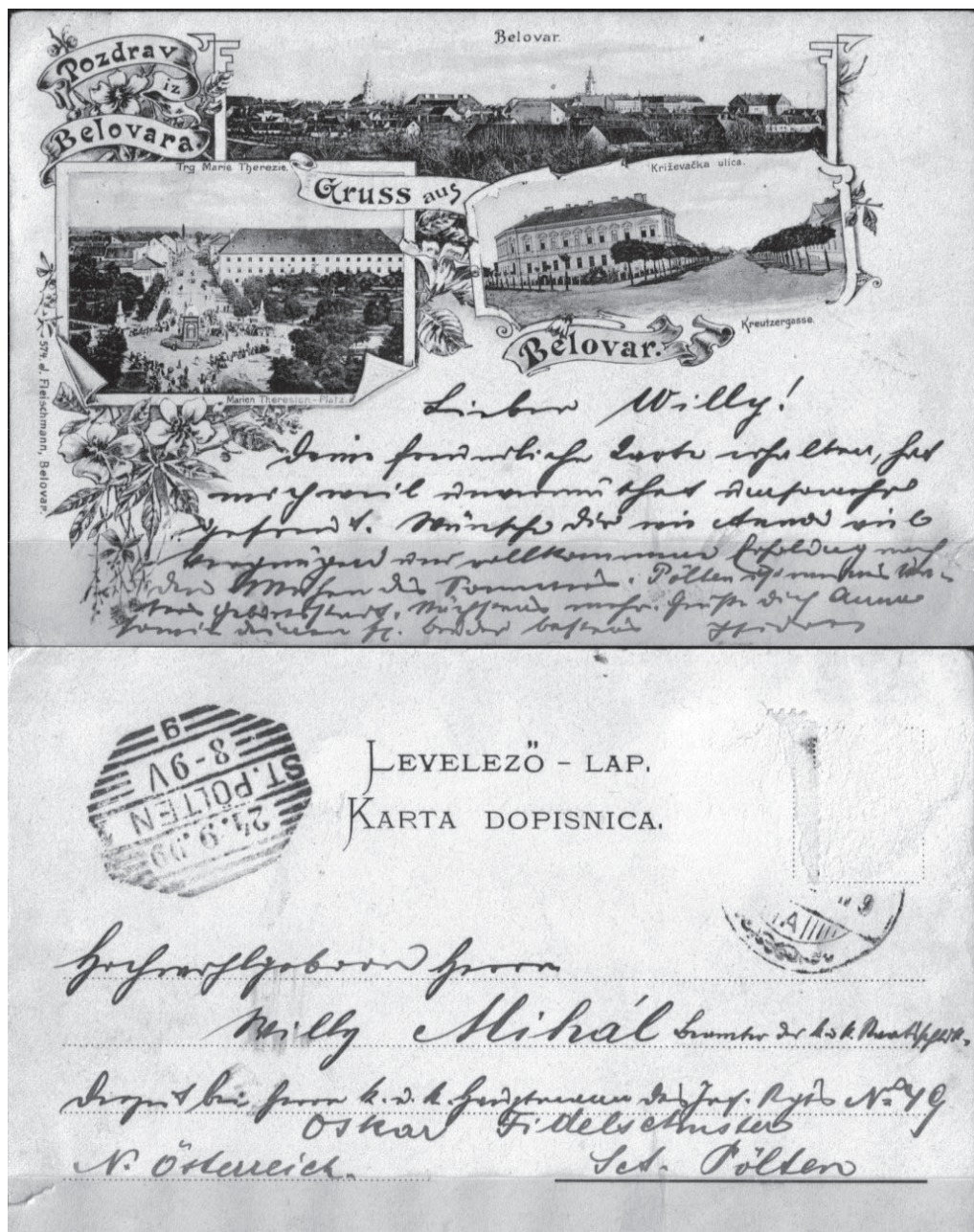
Évi középhőmérséklete 10,4 °C, júliusban 21 °C, januárban pedig -1,6 °C; a csapadék évi átlaga Kőrösben 842, Belováron 862 milliméter. Területe termékeny, völgyeit dús szántóföldek borítják, dombjain jó minőségű bort lehet termelni, hegységei pedig a fakitermelés számára adnak bőséges nyersanyagot. Termőterülete a XIX-XX. század fordulóján 483 482 hektárt tett ki, amiből a legnagyobb

Belovar vasútállomása napjainkban. A MÁV mellékvonali épülettervének egy olyan sajátos átdolgozása, amelynél négy emeletes oromzatot helyeztek egymás mellé. Mellette a MÁV 375,912-es Brotán-kazános, szertartályos gőzmozdonyja, amely csak 1918-ban készült el, és szinte azonnal a délszláv államhoz került. Utolsó (horvátországi) pályaszámja 51-060 volt. ❖ A cikk képei az internetről származnak

részt a 190508 hektárnyi szántóföld tett ki. Ezenkívül 5660 hektár kert, 63314 hektár rét és 27616 hektár legelőt találhattunk Belovar-Kőrösben. Mezőgazdaságának legfontosabb terméke volt a gabonaneműk között a kukorica, amit mennyiség tekintetében a rozs követett, míg harmadik helyen a búza állt. Jelentős

Belovar-Kőrös vármegye a térképen

A Belováról 1899. szeptember 24-én Sankt-Pöltenbe küldött képeslap örzi a megyeszékhely bekeidőkbeli képét

város, és ezzel szemben 601 falu és 155 házcsoport adta a lakott helyeket. Ezeket közigazgatásilag hét járásba és négy szabad királyi városba osztották. A megye székhelye Belovár volt 3801 főnyi – zömében horvát – lakossággal.

A megye történetében először említhetőek a VI. század végén betelepült avarok, akiket nemsokára délszláv népcsoportok követtek. Az avar fennhatóság a frank előrenyomulás következményeképpen ért véget. A frank uralom

alatt a friauli grófság alá tartozott a terület. A frank fennhatóság alól a IX. században szabadultak fel. A magyar korona fennhatósága alá pedig 1091-ben került, midőn az önálló horvát államot I. László, a rend helyreállítás ürügyén meghódította. Majd Könyves Kálmán király alatt kötött egyezmény biztosította a magyar–horvát perszonáluniót. Körös 1257-ben szabad királyi városi rangot kapott, mely kiváltságokat majd IV. Béla és II. Rudolf királyok is megerősítettek. 1299-ben Körösön tartották az első horvát országgyűlést. A török hadak a megyét többször feldúlták, ennek pedig elnéptelenedés lett a következménye. A terület 1746-ban horvát-szlávon határőrvidék részévé vált, Szentgyörgyön és Körösön pedig határőrezredparancsnokságot állítottak fel. 1871-ben megszűnt határőrvidék, s a területet Belovár megye néven szervezték újjá, mely Horvátország része lett, majd 1883-ban a szintén újonnan szervezett Körös megyével egyesülve nyerte el végső formáját. A honvédség megszervezésével a megye a zágrábi horvát-szlóven honvédkerületbe került, s területén alakították meg a

84. honvédszászlóaljat Belovár székhellyel. A megye ugyanakkor az osztrák–magyar közös hadsereg XIII. hadtest hadkiegészítési körzete is volt. Belovár–Körös 1920-ban Jugoszláviához került, majd a független Horvátország megalakulásával (1991) pedig a horvát szuverenitás érvényesül Belovár–Körösben.

Megeye a híres fiai között tartjuk számon többek között Vitéz János esztergomi érseket, aki Szrednyán született. Ugyancsak a megyében, Nagygyordonyán (Veliki Grđevac) látta meg a napvilágot az 1848-49-es szabadságharc tábornoka, az aradi vértanú Knezić Károly.

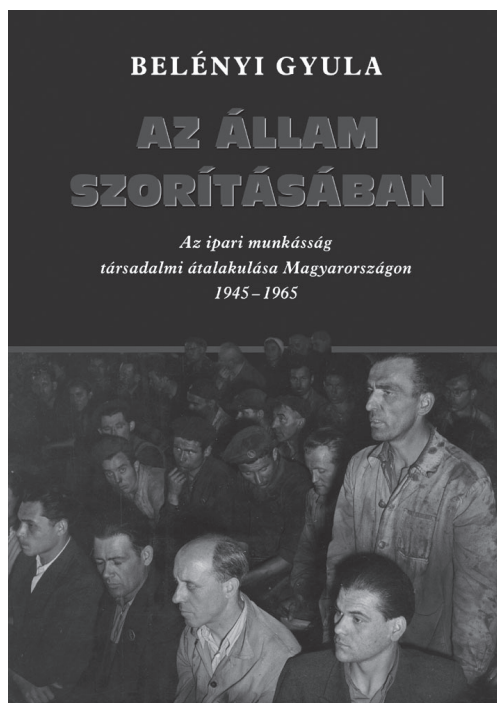
KISS GÁBOR FERENC

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ezer év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php>.
A történelmi Magyarország atlasza és adattára. Pécs, 2001, Talma Kiadó.

Belovár–Körös vármegye. <http://lexikon.katolikus.hu>
Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes.
Arcanum DVD Könyvtár 2.

Pallas Nagylexikona. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html>

MEGRENDELHETŐ:

TERJESZTES@BELVEDERE.MERIDIONALE.HU

A KIADÓ TOVÁBBI KÖTETEI:

WWW.BELVEDERE.MERIDIONALE.HU/
KOTETEK/

Nepál – ismerd meg a világ tetejét!

WILHELM ZOLTÁN – KISGYÖRGY PÉTER –
DÉRI IVÁN: *Nepál*.
Pécs, 2010, IDRResearch Publikon.

2010-ben, Dr. habil. WILHELM ZOLTÁN, a PTE Földrajzi Intézetének docense és külügyi igazgatója, valamint szerzőtársai, KISGYÖRGY PÉTER (középiskolai angol tanár, doktorandusz a Pécsi Földtudományok Doktori Iskolában) és DÉRI IVÁN (közgazdász és PhD-aspiráns) már külső megjelenésében is figyelemfelkeltő kötetet készítettek. A Pécsi Tudományegyetem Ázsia Központjának önálló könyvsorozatában, a Keleti Kiskönyvtárban az ötödik szám, ami a pécsi Publikon Kiadó gondozásában, a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kara Földrajzi Intézetének támogatásával jelent meg Pécsen. A kötetet Dr. habil. PAP NORBERT tanácskezelő egyetemi docens lektorálta.

A könyv fényes porvédő borítóval ellátott, ragasztott, puhatáblás kivitelű, száznegyvennégy oldalnyi, színes ábrákkal és fotókkal illusztrált, igazi földrajzi szakismeret, mono-

gráfia. Az általános, leíró földrajzi művekben szereplő egy-két oldalas terjedelemben, az ázsiai léptékben kisterületű országokat is tárgyaló, amúgy színvonalas írások mellett, általában nagyon kevés, ország-specifikus szakkönyvet találunk. Természetesen vannak olyan országok, ill. tájak – elsősorban a nagyobbak –, mint India és Kína, vagy éppen a Himalája, amelyekről sok szerző, sokszor, sokféleképpen írt már eddig is, de a kisebb államokról, mint Bhután, Brunei, a Maldív-szigetek vagy éppen Nepál, szinte nem találunk hazai irodalmat, speciális földrajzit pedig még Földünk különböző szeleteiben is elvétve.

Ez a Nepált bemutató könyv azonban teljesen más, unikális (és nem csak) Magyarországon; a geográfus szakmán belül minden bizonnyal hiánypótló alkotás. Ahogy WILHELM ZOLTÁN is megemlíti az előszóban: „öt alatt van azoknak a magyarul is megjelent könyveknek a száma, amelyek e himalájai országgal foglalkoznak”. Mindezt természetesen földrajzi értelemben, a földrajzi szemléletre (regionális földrajz) épített formában, tartalommal és

különösen a hazai szerzőkre vonatkoztatva érti. Nyilvánvaló azonban, hogy ma a magyar könyvpiacra nagyon kevés művet találunk, ami egyáltalán Nepállal foglalkozik, az igazi geográfiai művekről, oktatói segédanyagokról nem is beszélve. Egyébként is fel-felmerülő gond, hogy magyar szerző magyarul írjon egy teljesen új és aktuális tartalommal bíró könyvet, vagy már egy, a világban ismert és népszerű könyvnek készítse el a magyar fordítását? Ezek többségében akkor is útikönyveket, ország leírásokat, vagy egy-egy országon belüli kiemelt tájakat jelentenek, mint például VEÉR ANDRÁS „Nepál” könyve 2003-ból; a 2006-ban BUZÁS BALÁZS és NÁDAI LÁSZLÓ által jegyzett „Nepál – a világ teteje” című alkotás; vagy legfrissebbként, a szintén 2010-ben SIPOS ERZSÉBET által írt „Nepál – Kanya’ da’n Szűz útra bocsátása” című, utazási élmények ihlette kiadvány. Alapvetően friss és jó munkák, de mint útikönyvek, nem nyújtanak átfogó földrajzi képet az országról. Amit WILHELM ZOLTÁN és társai készítettek, viszont egy ízig-vérig földrajzos munka, annak szemléletét, komplexitását hűen őrző, de nem csak földrajzosoknak szóló, mivel eleve nem csak földrajzosok írták.

A geográfia az egyik legszeleesebb látókörű tudomány, ahol a természeti alapokon a társadalomtudományok különböző ágai egyaránt megjelennek, az egész rendszer fontos alapköveit képezik. Ehhez azonban segítségül hívja – szinte maradéktalanul – az összes többi szakmát, tudományterületet. Nem megy csodaszámba tehát, hogy a három szerző – akik egyébként már több ízben megfordultak Nepálban –, a szigorú földrajzi (természeti és társadalmi) leírások mellett, történelmi, politikai, gazdasági, kulturális területek bemutatásra is vállalkoztak, objektív, átfogó és tartalmas leírást kapunk tőlük a himalájai köztársaságról. A könyv lektora is tapasztalt utazó, szintén járt Nepálban, így hatékonyan végezhetette munkáját, segíthetett a szerzőknek hasznos tanácsaival.

A tartalmi szempontból regionális föld-

rajzi szemléletet mindvégig őrzik, amit olvasmányos megfogalmazásban, de 57 szerző 56 munkájából tudományosan alátámasztva, jelentős számú hazai és nemzetközi forrásból beszerelve, tesznek közzé magyar nyelven. A kötet alapos képet ad az országról három nagy fejezetben, mint *Nepál természeti adottságai*, *Nepál története* és *Nepál társadalomföldrajza*. Mindezt harminchárom színes, saját (WILHELM ZOLTÁN és SZÜCS TAMÁS) szerkesztésű ábra (amelyek egyébként térképek), hat statisztikai táblázat és 85+1 címdali színes, a szerzők és munkatársaik (PAP NORBERT és SZILÁGYI SÁNDOR) által készített, helyenként kétoldalas fényképpel látványossá téve. A felépítés és kivitelezés hatásos. Amit a szerzők elhibáztak, hogy a kiadás évét és helyét elfelejtették a könyv impresszumában feltüntetni, ezáltal megnehezítve a jövő nemzedékének dolgát a pontos hivatkozás megadására. A kötet megjelenését azonban nem csak szakmai és hiánypótló motivációk vezérelték, hanem a szerzők személyes célja is, hogy e kötettel tiszteljenek a 2010. március 18-án hetvenedik életévét betöltött Dr. TÓTH JÓZSEF rector emeritus előtt. Mindezek az utalások azonban, bár továbbra is évszám nélkül, a kötet előszavából kiderülnek.

Az első nagy egység Nepál természeti adottságait mutatja be harminchat oldalon, az általános földrajzi szabályt követve földtan és felszínfejlődés, vízrajz, éghajlat, természetes növénytakaró és állatvilág, talajok és természeti erőforrások szakterületét érintve. A szöveg tudományosan, de mindenki számára érthetően íródott, tehát míg a földrajzos társadalom számára esszenciális olvasmány, úgy a nem szakmabeliek is érdeklődéssel lapozhatják, tanulhatnak belőle. Mindezt a szöveges információt a mellékelt térképek segítségével azonosíthatjuk, a térben elhelyezhetjük. A színes ábrák a leírt szövegrészekhez nem túlbonyolított, megfelelő tartalommal rendelkeznek. Mindezt a szerzők helyszínen készített fényképei keltik életre, teszik látványossá. Sajnálatos azonban,

hogy a fényképekhez nem tartozik legalább egy rövid magyarázat, így még a lelkesen érdeklődő szakmabelinek is nehéz felismernie pl. a világ legmagasabb hegycsúcsát (a 8848 méter magas Sagarmatha-t [Mount Everestet]) a többi képen található, hasonló karakterisztikájú hegységei, csúcsai mellett. Ez összességében igaz a többi képre is, ami egyébként a szöveg kíséretében nagyszerű élményt ad, de az olvasó mentális térképén megnehezíti a bemutatott látnivaló helyes elhelyezését, mondván nem tudni hol, vagy pontosan miről készült.

A Nepál történetét bemutató fejezet adja a kötet második nagy egységét, amit a szerzők hetvenhét oldalon jegyeztek le. Ennek első részében olvashatunk az ország szerfelett érdekes etnikai képéről, ahol a hegyvidéki nép eredetét, származását, letelepedésük körülményeit, kultúrájukat ismerhetjük meg részletesen. A korábbi fejezetben megszokottak szerint, itt is színes, jó minőségű térképeken tudjuk térben elhelyezni az olvasott információt. A lakosság történetét az ország históriája is kiegészíti, több alfejezetre bontva, bemutatva Nepál történelmi korszakait. Így kapunk egységes képet egyrészt a kezdetektől az 1750-es évekig, majd a neves fordulópontokra helyezve a hangsúlyt egészen napjainkig, pontosabban 2009-ig megtudhatunk mindent, ami lényeges Nepál történelméről és jelenlegi társadalmi berendezkedéséről.

A harmadik, egyben utolsó fejezet huzsonhat oldalon szemlélteti a társadalom-földrajzi adottságokat, természetesen részletesen, és itt is a hagyományos felosztásban van szó a közigazgatási egységekről, a népességszám alakulásáról, annak területi eloszlásáról, méreteiről. Ezt követi a primer szektorhoz kapcsolódó növénytermesztési- és állattenyésztési-mutatatók (rizs, kukorica, búza, köles, burgonya, juta- és gyapot, cukornád, dohány, tea, olajos növények), valamint az ásványkin-

csek és energiaforrások leírása és ábrákkal való szemléltetése. Sajnálatos azonban, hogy a sok szép és jól kidolgozott ábra között a tenyésztett állatok térbeli megoszlásáról már nem készült hasonló illusztráció, az ásványkincsekhez tartozó pedig pontosan 96 oldallal korábban kerül bemutatásra, még a természeti adottságoknál. (Utóbbi esete önmagában nem jelent problémát, de legalább egy szövegközi hivatkozás nem ártott volna.)

A fejezet utolsó hat oldalán a turizmusról és a közlekedés adottságairól esik tömören szó, szintén gazdagon illusztrálva, ábrákkal és képekkel látványossá téve a szöveget. (A könyvben található 33 ábra közül egyet nem WILHELM ZOLTÁN, hanem SZÜCS TAMÁS szerkesztett, kinek munkája alapos és szép, de megőri a korábban megszokott stílust.)

A kötet végén, egyfajta mellékletként, négy oldalon hat részletes táblázat zárja a munkát, melyek szorosan kapcsolódnak a könyvben leírtakhoz, mindezek szövegközben is hivatkozva, bár a könyvben elfoglalt pontos helyükre nem utalva.

Apró észrevételeim természetesen nem csökkentik a kötet szakmai és eszmei értékét. Amit a három szerző készített, az nem csupán egy könyv és egy termék, aminek van kiskereskedelmi ára (3980 Ft), hanem a magyar geográfia egy újabb remeke. A világnak sok olyan területe van még – különösen Ázsiában – amelyről Magyarországon keveset tudunk, de a jelenlegi szerzőtrióhoz hasonló gondolkodású és szakmai képességű emberek világ-, természet- és földrajzszeretete nyomán ezeket a hiányosságokat könnyen pótolhatjuk. Szerencsére Magyarországon mindig is születtek ilyen emberek, s reméljük velük közösen a jövőben még ennél is többet tehetünk az ismeretterjesztésért. Hasznos olvasást és tanulást kívánva, szeretettel ajánlom mindenkinek.

BOKOR LÁSZLÓ

A Veddák földjén

KUBASSEK JÁNOS:
A Veddák földjén – Srí Lanka szigetén.
Budapest, 1989, Gondolat.

Ismeretlen népek, távoli kultúrák, vadregényes tájak és nem várt veszélyek. Ezek a gondolatok futottak át hirtelen a fejemben, amikor kezembe vettem Kubassek János ázsiai kalandozásairól szóló könyvét. Már a borítón lévő bennszülött törzsfőnök fotója is ámulattal tölti el az embert. A fénykép, mely megörökítette ezt a pillanatot, az 1980-as évek elején készült...

Tehát majd 30 évet megyünk vissza az időbe, s kíváncsian várom, vajon mit is fogok megtudni ebből az európai ember számára oly' elérhetetlennek és felfoghatatlannak tűnő világból. Hisz' valljuk be, Srí Lanka egyike a Föld azon régióinak, ahova viszonylag ritkán vágynak az átlag magyar ember, talán pont tudatlansága, s ezen keresztül a téves információkból leszűrte sztereotípiái miatt. Ha csak az elmúlt pár hét híradásai között keresgélek, rögtön ezekbe a címekbe botlok: földrengés, cunami, vulkánkitörés, éhínség, járvány, HIV-fertőzés. Így már nem csoda, hogy az emberek nincsenek jó véleménnyel, és szinte alig tudnak valamit erről a számtalan csodát és izgalmat rejtő területről. Kubassek János fiatal kora ellenére nem tartozott ezek közé az emberek közé. A ma már elismert földrajztudós és kutató, egyetemi éveit elején járt a szigetországban, mikor egykori gimnazista barátjával elhatározta, hogy nyakába veszi a világ eme ismeretlen és veszélyes szegletét:

„Az indulás előtt 1980 szeptemberében, meggyorsult a napok múlása. Reggelenként a rádióban feszült figyelemmel hallgattam a híreket. A sajtóban ugyancsak igyekeztem nyomon követni e forrongó térség eseményeit, In-

diából gyakran ijesztő híradások tudósítottak a monszunesők okozta pusztító árvizekről s ezek következtében hajléktalanná vált emberek tízezreiről, etnikai és vallási ellentétekből fakadó véres zavargásokról, fegyveres határincidensekről (...)

A helyzet több évtizeddel ezelőtt sem volt túl biztató, de az elszánt geográfusjelölt utazás iránti vágyát csak fokozták ezek a híradások. A terv nem kevesebb volt, mint tíz hónap alatt bejárni Dél-Ázsiát, s annak egyik legfontosabb állomását, Srí Lanka szigetét. A könyv felfogható a szerző személyes naplójaként, melyben részletesen leírja az utazás során tapasztalt élményeit, kalandjait, hajszálpontos, már-már festői jellemzést adva az eléjük táruló helyszínekről, emberekről, szokásokról, látványról.

VILÁGJÁRÓK

Kubassek János
A VEDDÁK FÖLDJÉN –
SRÍ LANKA SZIGETÉN

Kétséget kizáróan, az író nagyon jó megfigyelő, ezt a könyv olvasása során végig tapasztalhatjuk, emellett történetei jól követhetőek és gördülékenyek. Külön figyelmet érdemel az, hogy széleskörű tudományos ismeretekkel is rendelkezik, legyen az történelmi, földrajzi vagy akár vallási téma. Minden alkalommal igyekszik az olvasót a megfelelő tudományos háttér-információk birtokába juttatni, mely egy laikus érdeklődő szempontjából nézve igen fontos és egyben érdekes is. Ha még így sem lenne elég képzelőerőnk, Kubassek nem bízta a véletlenre: a lapok között sokszor érdekes és színes fotókkal illusztrálja elbeszéléseit.

Az egzotikus túra izgalmait csak fokozta a tény, hogy a két diák több éves előkészület után, és a lehető legszerényebb anyagi körülményekkel vágott neki több hónapos körútjának, mely során számos veszély is leselkedett rájuk. A kevés pénz, és a szűkös anyagi lehetőségek miatt testközelből tapasztalhatták meg az ottani egyszerű népek sanyarú hétköznapjait, amitől még élethűbbé és olykor szívszorítóbbá válnak beszámolóí. Sokszor előfordult, hogy napokig nem jutottak sem ételhez, sem emberhez méltó szálláshelyhez, mely utóbbi miatt nem egyszer váltak tolvajok áldozatává. Megfordultak olyan

elképesztő helyeken is, mint Mantivu, a leprások szigete, melynek lakóiról és mindennapjairól igen hosszú, interjúszerű elbeszéléseket is olvashatunk. Egyrészt, az expedíció során számos negatív körülmény hátráltatta az utazókat, illetve sokszor fájdalmas tapasztalatokat is kaptak a helyiek életéről, másrészt a táj egyedi szépsége és egzotikussága ellensúlyozta a szűkös körülményeket és a megpróbáltatásokat. Így a könyv sorain egyszer sem lehet érezni, hogy a fiatal egyetemista megbánta volna útját.

Bizonyára nem én voltam az egyetlen az olvasók közül, aki azelőtt elképzelni sem tudta milyen változatos helyeket rejt Sri Lanka szigete, milyen kultúrájú és mentalitású emberek élnek ott, s hogyan telnek mindennapjaik. Milyen kulturális hatások és élmények érik az odautazó embert, s hogy mennyi történelmi csodát és emléket rejt magában a sziget.

Hol és hogyan őrzik Buddha szent fogát? Mitől világhírűek Szigirija freskói? Miért vágta le szemhéjait a ceyloni monda szerint egy fiatal buddhista, és kik is azok a veddák tulajdonképpen? Ilyen és még izgalmasabb kérdésekre is választ kapunk, ha elolvassuk Kubassek János Dél-Ázsiáról szóló élménybeszámolóját.

GRÓSZ NIKOLETT

Somorjai Ádám OSB – Zimmer Tibor
Majd' halálra ítéelve
Dokumentumok
Mindszenty József
élettörténetéhez

Könyvtár Centrum
1072 Budapest, Rakóczi út 30.
(Budapest 4. kerület, a St. Váry ut. sarkán)
Tel.: 321-59971, 267-2780, fax: 321-5275

Jogi Könyvesbolt
1085 Budapest, Somogyi B. u. 6.
Tel. / fax: 318-8411

Könyvtárpont hálózat
www.konyvtarpont.hu

MAGYAR KÖZLÖNY LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ
„a jogszabályok hiteles forrása”

Somorjai Ádám OSB – Zimmer Tibor
Majd' halálra ítéelve
Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez

Vehetünk-e még valami újat papírra Magyarország utolsó hercegprímásáról, aki élettörténet meg írását személyes szabadságától megfosztva élte? Különbözőképp korlátozták életviteli használatát évesen a Károlyi-kormány és a kommunák alatt, a Szálasi-féle nyilas-hercegprímás hatalmában rendszeresen meg, a Genti és Rákóczi-féle jelölés diktálásában. Alig pár napot 100 szabadnap '56 utánával telt napjában, hogy azután újra éveket éljen meneklőben-éltársaságban a budapesti amerikai követségben, s végül kegyesen tisztező szülőföldjén.

Élete 83 esztendőjének közel egyharmada valamilyen kényszerpályán, szűkre szabott mozgásteretben telt el, minden harmadik nap valamilyen jogfosztással telt. Mindszenty József hercegprímásának alig több mint három szabad éve állt az emberi szabadságok igen következtetéses szűkítésére volt. Csodálkoztunk-e azon, hogy egyet-két évvel, talán és időben a váltó világ fő folyamataitól elzárva, korábbi és későbbi társadalmi formációkban, politikai berendezkedések szűkre zárta mindenmagjában tapasztalva megkeseredett, esetenként anarkoszóklussá vált életéhez való ragaszkodásával? A történelmi sajtó történetét és melléte: vagy az életlen kompromisszumok gyűjték maguk alá? Vajon, ó sem érettebb meg a XX. század fő folyamatait, vagy az e századon véres nyomonkai hangzó akarokol nem érettebb meg őt? E dokumentumok elemzésével talán mértékadó válaszok szülehetnek ezekre a kérdésekre is.

Ára (CD-melléklettel): 12 600 Ft

A könyv megvásárolható a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Hivatalban, vagy megrendelhető az alábbi postaközpontban.

Megrendelem a **Majd' halálra ítéelve** c. könyvet példányban. Ára: 12 600 Ft.

A megrendelő (olaj) neve: _____

Címe (város, irányítószám): _____

Utca, házszám: _____

Ügyfélneve, telefonszáma: _____

A megrendelő példányok elosztásáért a postafizetésig együtt, a szállítást követő számla kézhez vétele után 8 napon belül a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadónak átadjuk.

Dátum: _____ olgyszerű aláírás

Megjegyzés: ha a költő megrendelésétől eltérően a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 1394 Budapest 62. Pf. 361 postacímre, illetve a 218-8668-as vagy a 218-8411-es faxszámra küldje vissza. Megrendeléseitől ha a www.mhk.hu/közlönybolki irattartományra.

Tudnivalók szerzőink és szerkesztőink részére

Tisztelettel kérjük szerzőinket, hogy írsaikat az alábbi instrukciók figyelembe vételével juttassák el a szerkesztőség címére.

A szöveget lehetőség szerint számítógéppel szedjük be, és egyáltalán ne használjunk szövegstílusokat {*alapértelmezett* vagy *formázás törlése*}. A szerző ne formázza a szöveget, se a címeteket, se a főszöveget, se a járulékos részeket. Se oldalszámozást ne használjon a dokumentumban, se más technikai kellékeket. Különösen fontos, hogy a webhivatkozások ne tartalmazzanak formázást {így: <http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2004/2/2004-2-8.html> – aláhúzás, színiemelés nélkül, a hiperhivatkozás törlésével}. Amennyiben a szövegben speciális karakterek, betűk találhatóak, a szerző ezt külön jelezze. A szöveget .rtf formátumban juttassuk el a szerkesztőségnek.

A szerző emelje felső indexbe a jegyzet-számokat. Ügyeljünk arra, hogy az tapadjon a vonatkozó szóra¹, és kövesse a tagmondatot,² illetve a mondatot záró írásjelet.³ (Zárójeleket⁴) viszont – sőt a gondolatjeleket is⁵ – mindig előzze meg a jegyzetszám. A szerző a szövegben bátran alkalmazza az általa használni kívánt kiemeléseket: tulajdonneveknél a pusztakiemelés (*Kossuth Lajosról, Szilágyi Mihályal*), közneveknél a *toldalékkal* együtt való kiemelés a megszokott forma. A főszövegben az egyszerű számokat betűvel írjuk {100 helyett száz}, az indokolatlan rövidítéseket {db helyett *darab*; ui. helyett *ugyanis*; pl. helyett *például*} mellőzzük, a közkeletű mértékegységek jele helyett az adott szót használjuk {m helyett *méter*}.

Párbeszédés szövegnél a különböző alanyok szövegeit (pl. kérdés – felelet) új sorral válasszuk el, és az egyes szövegeket gondolatjellel kezdjük. A szövegrészek elején félkövér

kiemeléssel és az első említés után rövidítéssel különböztessük meg a kommunikáció résztvevőit: **Belvedere Meridionale**, később **B. M.** vagy a **szerző neve**, illetve az interjúalany teljes neve, később a monogramja.

Ha a szerző írását többszintű belső címeikkel {*bekezdéscím* vagy *fejezetcím*} tagolja, a hagyományos sorszámozással { 1 1.1 1.1.2 } jelölje azok hierarchiáját. A folyóirat a sorszámkokat nem őrzi meg, de az áttekinthetőség miatt ezek fontosak. Egyszintű belső címeiket nem kell sorszámozni.

A szöveghez tartozó *illusztrációkat* kérjük önálló fájlként, optimálisan 300 dpi felbontással szkennelve, képaláírással és a forrás megjelölésével mellékelni. Mivel a lap nem közöl színes ábrákat, ezért grafikonoknál és más ábráknál mellőzzük a színes jelek használatát. Ehelyett használhatjuk a szürke árnyalatait és/vagy grafikus jeleket. A szövegdokumentum ne tartalmazzon illusztrációkat, igény esetén annak helyét viszont lehet jelölni: {3. *ábra*}. A mellékletek a szövegdokumentummal együtt legyenek egy könyvtárba (mappába) foglalva, és elektronikus fájlküldés esetén a mappa legyen tömörítve.

Kérjük a szerzőket és szerkesztőket, hogy az írásmű készítésekor ne használják a szövegszerkesztő programok beépített lábjegyzeteit, korrektúráját, fejléc {*élőfej*} és lábléc {*élőláb*} elemeit. Az azokkal megformált írásművekben a hivatkozásokat és formázásokat szüntessék meg. A szükséges változtatásokat manuálisan hajtsák végre. A szerzők számára itt javasolt szempontokat a szerkesztők is vegyék figyelembe. A folyóirat lábjegyzetelést használ, de a jegyzetek a kéziratban a főszöveg után, az irodalomjegyzék előtt szerepeljenek.

Tanulmány esetében kérjük, hogy a szer-

ző mellékeljen művéhez angol nyelvű rezümét. Ennek terjedelme kb. 1000-1500 karakter legyen. A szerző neve mellett kérjük feltüntetni beosztását, munkahelyét, tudományos fokozatát és e-mail címét.

Az alábbiakban bemutatjuk a bibliográfiai tételek leírásának elvárt formáit:

Egyszerűs mű: SZERZŐ: {kiskapitális} *Cím. Alcím.* {dőlt} Megjelenés helye, megjelenés ideje, kiadó. {Ügyeljünk a sorrendre és a tagolásra!}

Példa: LÁZÁR KATALIN: *Népi játékok.* Budapest, 1997, Planétás Kiadó.

Többszerzős művek esetén: SZERZŐ – SZERZŐ: *Cím. Alcím.* Megjelenés helye, megjelenés ideje, kiadó. {A kiadók neve nagybetűs!}

Példa: NÉMETH ANDRÁS – BORECZKY ÁGNES: *Nevelés, gyermek, iskola. A gyermekkor változó színterei.* Budapest, 1997, Eötvös József Könyvkiadó.

A folyóiratcikk leírása:

SZERZŐ: {kiskapitális} *Cím. Alcím.* {nem dőlt} *Folyóirat címe.* {dőlt} Megjelenés éve. Szám. Oldaltól oldalig.

Példa: JUHÁSZ ÁGNES: A raguzai mindennapok egy kézműves szakma tükrében: cipőkészítők a XIII. század végén – XIV. század elején. *Belvedere Meridionale* 2009. 1–2. sz. 64–72.

Egy könyvfejezet vagy gyűjteményes kötet tanulmánya:

SZERZŐ: {kiskapitális} *Cím. Alcím.* {nem dőlt} In {nincs utána kettőspont!} Gyűjteményes kötet szerző: *Gyűjteményes kötet címe.* {dőlt} megjelenés helye, megjelenés ideje, kiadó. Oldaltól oldalig.

Példa: KÖPECZI BÉLA: Kitekintés: Erdély útja 1918 után. In: Köpeczi Béla (szerk.): *Erdély története.* III. kötet. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó. 1733–1778.

Internetes hivatkozás: SZERZŐ: *Cím. Alcím.* Webcím. Hozzáférés dátuma.

Példa: Lippai Péter: A küldetésorientált vezetés történelmi tapasztalatai. *Hadtudomány,* 2004/2. <http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2004/2/2004-2-8.html>. Hozzáférés: 2009.07.02.18.12.

Ha a cikk végén közölt felhasznált irodalomban utalást teszünk a hivatkozásra, az a következő formában szerepeljen.

Példa: LÁZÁR KATALIN: *Népi játékok.* Budapest, 1997, Planétás Kiadó. (továbbiakban: Lázár 1997.) A jegyzetapparátusban használt hivatkozás: Lázár 1997. 23.

A felhasznált irodalomban a bibliográfiai tételeket a szerzők és szerkesztők nevének betűrendje szerint soroljuk jegyzékbe. Ha egy szerző több művel szerepel, akkor azok sorrendjét a megjelenés éve határozza meg. Kiadási helyet ne rövidítsük {*Bp.* helyett *Budapest!*}

A LEGNAGYOB B ÁLMÚ
MAGYAR
KULTUSZMINISZTER

*Klobelsberg Kuno
kora és munkássága*

MEGRENDELHETŐ:
TERJESZTES@BELVEDERE.MERIDIONALE.HU
A KIADÓ TOVÁBBI KÖTETEI:
WWW.BELVEDERE.MERIDIONALE.HU/KOTETEK/

POLITIKAI PÁRTOK SPANYOLORSZÁGBAN

1931–1936

ZALAI ANITA